

Пудрат шартномаси ва унинг турлари. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси. Ташиш шартномалари

1. Пудрат шартномасининг тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари

Пудрат шартномаси бозор иқтисодиёти шароитида кўп учрайдиган ҳамда кишиларнинг турмуш ҳаётида жуда кўп қўлланиладиган шартномалардан бири ҳисобланади. Пудрат шартномаси тузиш орқали ишлаб чиқариш техникасига оид техника воситаларини тайёрлаш, ясаб бериш, уй-жойлар, бинолар, иншоотлар қуриб бериш, қайта тиклаш, таъмирлаш, лойиҳалаш, қидирув ишлари, илмий-тадқиқот ишлари, тажриба-конструкторлик ва технологик ишларни бажариш каби муносабатлар вужудга келади.

Пудрат муносабатлари турли даврларда аҳолининг маиший эҳтиёжларини қондиришнинг асосий воситаси ҳисобланган. Бу шартнома тури ҳар қандай “изм”ларда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган, аксинча турли норматив ҳужжатлар орқали тартибга солинган ва такомиллаштирилиб борилган. Мамлакатимизда мустақилликнинг дастлабки кунлариданоқ пудрат ишларини бажариш иқтисодий ислохотларни амалга ошириш борасида ички ва ташқи сиёсатнинг асосий меъзонларидан бирига айланган десак муболаға бўлмайди. Шу сабаб ҳам бозор иқтисодиёти қонуниятлари асосида пудрат ишларини бажариш ҳаётий заруратга айланиб бормоқда.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, пудрат муносабатлари кеча пайдо бўлган муносабат эмас. Мазкур шартнома тури қадимги рим ҳуқуқи давриданоқ бизга маълум. Аниқроқ фикрни изоҳлайдиган бўлсак, рим ҳуқуқи цивилистлари ҳам пудрат муносабатларини, унинг вужудга келиш асосларини, муносабатни тартибга солиш усул ва воситаларини, низоларни бартараф этиш масалаларини илмий ва амалий тадқиқ этишга ҳаракат қилишган ҳамда у даврда амалда бўлган турли норматив-ҳужжатлар орқали тартибга солишга ҳаракат қилишган. Пудрат шартномаси (*locatio-conductio operis*) рим ҳуқуқида ашёларни, ишлар ва хизматларни ижарага бериш шартномаси (*locatio-conductio*) нинг бир тури сифатида қаралган¹. О.С.Иоффе ва Е.А.Сухановларнинг таъкидлашларича рим ҳуқуқида ижаранинг уч кўриниши бўлган. Улар нарсаларни ижарага бериш, хизматларни ижарага бериш ва ишларни ижарага олиш. Қонунчилик тизимида нарсаларни ижарага олиш яхши ривожланган. Хизмат кўрсатиш ва ишлар бажариш шартномаларининг ўхшаш томонлари бўлганлиги сабабли, бир-биридан предмети билан фарқланган².

М.И.Брагинский ушбу ҳолат ҳақида фикр юритар экан, турли хил иш ва хизматларга эҳтиёжни қондиришнинг асосий усули қулларнинг ҳаракати шартномаларнинг бундай бирлашувига асос бўлган. Агар иш бажариш учун

¹ Гражданское право. Ч.2. под.ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого. –М.: Проспект. 2005.-358 б.

² Гражданское право. –М. Бек. 1993. -264 б., Иоффе О.С. Обязательственное право. –М.: Юр.лит. 1975. -488 б.

кул ёлланган бўлса, ашёларни ижарага бериш шартномаси тузилган, агар ижрочи эркин рим фуқароси бўлса, у ҳолда пудрат ёки хизматлар ижараси шартномаси тузилган. Лекин хизматлар ижараси ва пудрат шартномалари бир-биридан ажратилган. Булар орасидаги фарқ пудрат шартномаси бўйича ҳар доим маълум иқтисодий натижа (opus) га эришилган, хизматлар ижарасида эса бундай натижа келиб чиқмаслиги билан белгиланган³.

Шундай қилиб пудратчи ишининг бажарилиши маълум бир натижага эришишни кўзда тутган. Масалан, ашёларни ишлаб чиқариш, унинг таъмирланиши, унинг истеъмол хусусиятларининг яхшиланиши ёки ўзгариши ёхуд ижрочидан аниқ ашёвий ёки моддий натижани олишга йўналган.

Хозирги кунда пудрат муносабатлари алоҳида шартнома тури сифатида ҳуқуқий асослари ва назарий жиҳатлари яхши ишланган. Бу шартнома алоҳида шартнома тури сифатида фуқаролик қонунчилигида махсус нормалар билан тартибга солинади. Пудрат шартномаси муносабатлари махсус қонунлар – ФКнинг 37-боби (Пудрат тўғрисида умумий қоидалар (631-655-моддалар), маиший пудрат (656-665-моддалар), қурилиш пудрати (666-685-моддалар), лойиха ва қидирув ишлари пудрати (686-692-моддалар), илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрат шартномалари (693-702-моддалар)), Шаҳарсозлик кодекси (масалан, ШКнинг 16-моддаси объектлар қурилиши бўйича пудратчиларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилаб беради)⁴, Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарлик учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисидаги қонун⁵ ва бошқа қонунлар билан тартибга солиниши билан бирга қонун ости ҳужжатлари асосида ҳам ҳуқуқий тартибга солинади.

Жумладан, “Капитал қурилишда хўжалик муносабатлари механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12.09.2003 йилги 395-сонли Қарори, 2003 йил 6 майдаги ПФ-3240-сонли “Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида”ги⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармони, 2000 йил 13 апрелдаги “Капитал қурилишни бошқариш тузилмасини янада қайта ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 144-сонли Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Қарори⁷, 2000 йил 5 августдаги “Капитал қурилишда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 305-сонли Вазирлар Маҳкамасининг қарори⁸, “Объект муддатидан илгари фойдаланишга топширилганлиги ва шартнома қийматига нисбатан маблағлар тежалганлиги учун пудратчи ташкилотни буюртмачи томонидан мукофотлаш тартиби тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 26.03.1999 йилги 135-сонли Қарори, “Аҳолига

³ Брагинский М.И. Договор подряда и подобные ему договоры. –М.: 1999, -10 б.

⁴ Ўзбекистон Республикаси шаҳарсозлик кодекси. –Т.: Адолат. 2004.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси. 2001. №1-2. -21-модда.

⁶ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2003. №9-10. 69-модда.

⁷ Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлар тўплами. 2000. апрел.

⁸ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2000. №3 38-модда.

маиший хизмат кўрсатиш тизими фаолиятини ташкил этиш тўғриси”да Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 19.09.1997 йил 446-сонли Қарори, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 12 октябрдаги 399-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси аҳолисига маиший хизмат кўрсатиш Қоидалари, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Макроиқтисодстат вазирлиги ва Давархитектқурилиш қарори билан Тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси адлия вазирлиги томонидан 26.05.2001 йил 1035-сон билан рўйхатга олинган “Буюртмачилар ва пудрат ташкилотлари томонидан давлат бюджети маблағлари ва ҳукумат кафолати остидаги кредитлар ҳисобига молияланадиган қурилиш объектлари учун харид қилинадиган ускуналар, бинокорлик материаллари ва конструкцияларининг энг юқори нархларини белгилаш тартиби тўғрисида”ги Низом⁹ ва бошқалар.

Пудрат шартномаси бўйича шахсларнинг меҳнат натижалари товар топшириш ёки хизмат кўрсатиш эмас, муайян ишни бажаришга қаратилган бўлади. Пудрат шартномаси орқали бир неча турдаги ишлар бажарилади. Айнан мана шу бажариладиган ишлар пудрат шартномасининг предмети ҳисобланади. Пудрат шартномасига маиший таъминлаш, муайян объектни қуриш ва таъмирлаш, лойиҳалаш ва режалаштириш, илмий-текшириш, тажриба конструкторлик ва тажриба ишлари киради.

Пудрат шартномаси тушунчаси ФКнинг 631-моддасида берилган. Пудрат шартномаси деб пудратчи ҳисобланган бир тарафнинг буюртмачи (иккинчи тараф) топшириғига биноан маълум бир ишни бажариш ва унинг натижасини буюртмачига белгиланган муддатда топшириш мажбуриятини, буюртмачи эса иш натижасини қабул қилиш ва бунинг учун ҳақ тўлаш мажбуриятини олиш билан боғлиқ шартномага айтилади.

Пудрат шартномасининг айрим турлари (маиший пудрат, қурилиш пудрати, лойиҳалаш ёки қидирув ишлари пудрати, илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати)га, агар ФКнинг бундай турдаги шартномалар тўғрисидаги қоидаларида бошқача тартиб белгиланган бўлмаса, пудрат тўғрисидаги умумий қоидалар қўлланилади.

Пудрат шартномасини бошқа фуқаролик-ҳуқуқий шартномалардан фарқлаш лозим.

Пудрат шартномавий муносабати мол-мулкни ёки бошқа ашёвий ҳуқуққа бўлган мулк ҳуқуқини бошқа шахсга ўтказиш билан боғлиқ муносабатлардан келиб чиқадиган шартномалар (олди-сотди (чакана олди-сотди, маҳсулотни етказиб бериш, товарлар етказиб бериш тўғрисидаги давлат контракти, контрактация, энергия таъминоти, кўчмас мулкни сотиш, уй-жой биноларини (квартираларни) сотиш, корхонани сотиш), шунингдек айрибошлаш, ҳадя, рента, умрбод таъминлаш шарти билан уй-жой (квартира)ни бошқа шахсга бериш)¹⁰ дан фарқи шу билан белгиланадики,

⁹Бюллетень нормативных актов министерств, государственных комитетов и ведомств Республики Узбекистан., 2001., N 9-10

¹⁰ Раҳмонқулов Ҳ. Мажбурият ҳуқуқи. –Т.: ТДЮИ. 2005. Б. 18-19.

пудрат муносабатлари муайян ишни бажариш ва унинг натижасини топшириш билан боғлиқ бўлса, мол-мулкни ёки бошқа ашёвий ҳуқуққа бўлган мулк ҳуқуқини бошқа шахсга ўтказиш билан боғлиқ шартномавий муносабатларда мулк тайёрлаш, бажариш қайта таъмирлаш мутлақо аҳамиятсиз бўлиб, келишувга асосан кредиторга мулк топширилишининг ўзи кифоя бўлади. Шунингдек, пудрат шартномасининг предмети пудратчи меҳнатининг ижобий натижаси ҳисобланиб, у буюртмачининг топшириғига асосланади ва буюртма асосида яратилади.

Хизмат кўрсатиш билан боғлиқ муносабатлардан келиб чиқадиган шартнома (масалан, ҳақ эвазига амалга ошириладиган турли хил, шунингдек юридик хизматлар, турли хил транспорт воситаларида йўловчи, багаж ва юк ташиш, транспорт экспедицияси, омонат сақлаш, молиявий хизматлар (суғурта, қарз ва кредит) репититорлик, сайёҳлик хизмати шартномалари)ларнинг предмети моддий (пудрат шартномаси каби) кўринишда бўлмасдан, хизмат кўрсатиш шартномаларининг натижаси одатда, ғоявий, номоддий кўринишда бўлади.

Пудрат шартномаси меҳнат шартномаларидан ҳам фарқланади. Мазкур фарқ муносабат субъектларида, объектларида ҳамда муносабатнинг вужудга келиш асосида кўринади. Меҳнат муносабатларида тузиладиган меҳнат шартномаларининг тарафлари иш берувчи ҳамда ходим ҳисобланиб, топшириқни бажарувчи хизматчи-ходим фақатгина жисмоний шахс ҳисобланади. Пудрат шартномасида эса пудратчи фуқаролар билан бир қаторда юридик шахслар ҳам бўлиши мумкин. Меҳнат шартномаси объекти ходимнинг меҳнат фаолияти ҳисобланса, пудрат шартномасида эса пудратчининг меҳнат натижаси ҳисобланади. Меҳнат шартномасида ходим ташкилотга қўшилган ҳолда у белгилаган ички тартиб қоидаларга бойсунган ҳолда меҳнат фаолиятини амалга оширса, пудрат шартномасида пудратчи ўз фаолиятини ўзи мустақил белгилайди ва иш натижаси юзасидан бутун масъулиятни зиммасига олган ҳолда нуқсонли ишнинг оқибати фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик билан яқунланишини эътиборга олиб, фаолият юритади.

Шунингдек, меҳнат шартномаси меҳнат муносабатларидан келиб чиқса, пудрат шартномаси фуқаролик ҳуқуқий муносабатни юзага келтиради. Меҳнат шартномаси шартларини бузганлик учун Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг тегишли моддаларига асосланган ҳолда интизомий жавобгарликка тортилса, пудрат шартномаси фуқаролик-ҳуқуқий моддий жавобгарликка тортилади.

Меҳнат шартномаси бўйича уйда иш бажарадиган ходимнинг меҳнати билан пудрат шартномаси бир-бирига ўхшаб кетса-да, лекин улар фарқланади. Уйда иш бажарувчи аниқ бир буюртмани ишхонадан олиб уйда бажариб беради. Лекин гарчи у корхона меҳнат тартиб қоидаларидан йироқда бўлса-да корхонанинг ишчиси ҳисобланади ва унга нисбатан ижтимоий кафолатлар қўлланилади.

Хозирги кунда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 5 январда «Йирик саноат корхоналари билан касаначиликни ривожлантириш

асосида ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 11 январдаги 4-сон Қарори билан тасдиқланган «Касаначилик тўғрисида»ги Низомга асосан касаначилик фаолияти ривожланмоқда. Касаначиликнинг пудрат муносабатларидан фарқи ҳам юқоридаги қоидалардан келиб чиқиб белгиланади. Касаначилик бу – тузилган меҳнат шартномасига мувофиқ 16 ёшдаги ёки ундан катта ёшдаги жисмоний шахс (касаначи) нинг яшаш жойи бўйича ёки унга ёки унинг оила аъзоларига тегишли бўлган бошқа биноларда иш берувчининг буюртмалари бўйича товарлар ишлаб чиқариш ёки хизматлар кўрсатиш бўйича амалга ошираладиган иш – меҳнат фаолиятидир. Корхона билан меҳнат шартномасини имзолаган касаначига корхонаасбоб-ускуналар, жихозлар, хом ашё ва материаллар етказиб беради. Корхонада ишлаётган ходим билан касаначининг мақоми тенглашади. Меҳнатга ҳақ тўлаш, ижтимоий муҳофазалаш, ижтимоий суғурталаш масалалари ҳал қилинади ҳамда солиқ имтиёзлари қўлланилади. Демак касаначилик пудрат шартномасидан фарқли равишда меҳнат муносабатларини вужудга келиши учун асос бўлади.

Шунингдек меҳнат муносабатларида ходим иш берувчига бойсунади, касаначи ҳам буюртмачи билан меҳнат муносабатлари орқали боғлиқ бўлганлиги ва фақатгина унинг буюртмаси орқали меҳнат қилишини назарда тутсак унга нисбатан ҳам “иш берувчига бўйсунди” иборасини қўлласак бўлаверади. Ходим иш берувчи буюрган ишни яқунлагандан сўнг ҳам иш берувчи билан муносабатда қолаверади. Пудрат шартномасида эса пудратчи буюртмачига бўйсунмайди ва ундан алоҳида унинг буюртмасини бажаргандан сўнг у билан муносабатлари тугайди.

Пудрат шартномаси билан тузиладиган мажбуриятларнинг конститутив белгилари куйидагилардан иборат:

-пудратчи буюртмачининг топшириғи бўйича буюртмачининг у ёки бу индивидуал топшириқларини қондириш мақсадида ишни бажаради;

-пудратчи янги ашёни яратиш ёки қайта тиклаш, яхшилаш, мавжуд бўлган ашёни ўзгартириш каби натижага эга бўлган белгиланган ишни бажаришга мажбуриятини олади;

-пудрат шартномаси бўйича яратилган ашё то буюртмачи бажарилган ишни қабул қилгунга қадар пудратчига мулк ҳуқуқи асосида тегишли бўлади;

-пудратчи шартномага асосланган натижага эришиш усул ва воситаларини мустақил танлаш ҳуқуқига эга (шартномада ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно);

-пудратчи ишни бажариш жараёнида унинг натижасига нисбатан таваккалчилик қилади.

Пудрат шартномасининг ҳуқуқий белгилари куйидагилардан иборат:

Пудрат шартномаси *икки томонлама* шартнома ҳисобланади. Чунки, пудрат шартномасида шартнома тарафларининг ҳар бирида ўзига хос ҳуқуқ ва мажбуриятлар мавжуд. Пудратчида шартномада белгиланган ишни

бажариш мажбуриятини ва бажарилган иш ҳақини талаб қилиш ҳуқуқи мавжуд бўлса, буюртмачи шартномада белгиланган, бажарилган иш учун ҳақ тўлаш мажбурияти ва ишни бажаришни талаб қили ҳуқуқи мавжуд бўлади.

Пудрат шартномаси *консенсуал* шартнома ҳисобланади. Чунки, шартнома тарафлар ўртасида келишувга эришилган пайтдан бошлаб тузилган ҳисобланади ва шу пайтдан бошлаб кучга киради.

Пудрат шартномаси *ҳақ бараварига* тузиладиган шартномалар туркумига киради. Пудрат шартномасида буюртмачи пудратчи томонидан амалга оширилган ишлар учун шартномада белгиланган ҳақни тўлаши лозим бўлади. Бажарилган ишнинг баҳоси тарафларнинг келишуви билан белгиланади.

Тарафларнинг келишувига кўра, пудратчи томонидан бажариладиган ишлар пудрат шартномасининг предмети ҳисобланади. Пудрат шартномаси бўйича бажариладиган иш маълум бир ашёни тайёрлаш, масалан, ишлаб чиқариш техникасига оид бўлган маҳсулот етказиб бериш шартномаси бўйича олиши мумкин бўлмаган асбоб-ускуналар ва шунга ўхшаш маҳсулотларни ясаиб олиш, фуқароларнинг маиший эҳтиёжлари учун буюмлар тайёрлаб бериш ёки ашёларни қайта ишлаб, таъмирлаб, хом ашёга қайта ишлов бериш ёхуд бошқача тартибда ишни бажариб, буюртмачига топшириш ё буюртмачининг топшириғига мувофиқ, унинг томонидан кўрсатилган, вакил қилинган шахсларга топширишдан иборат ҳисобланади.

2. Пудрат шартномасида тарафлар.

Пудрат шартномасида икки тараф – пудратчи ва буюртмачи иштирок этади. Пудратчи – ишни бажарувчи, буюртмачи эса – иш бўйича топшириқ берувчи ҳисобланади. Шунингдек шартномада пудратчи томонидан ёрдамчи пудратчи иштирок этади. Пудрат шартномасида ҳам буюртмачи ҳам пудратчи ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга бўлганлиги сабабли бир пайтнинг ўзида ҳар икки тараф ҳам кредитор ҳам қарздор сифатида мажбурият муносабатларида қатнашади.

Пудрат ҳуқуқий муносабат тарафлари (субъектлари) сифатида муомала лаёқатига эга фуқаролар, ҳуқуқий ҳолати бўйича ўз номидан мулкӣ ва шахсий номулкий ҳуқуқларга эга бўладиган ва уларни амалга ошириш имкониятга эга бўлган юридик шахслар ва алоҳида тарзда ўз ваколати доирасида давлат ҳам иштирок этади. Демак, пудратчи ёки буюртмачи бўлиб, фуқаролик ҳуқуқининг субъектлари ўз лаёқатлари доирасида шартномавий муносабатга киришишлари мумкин. Давлат корхоналари агар таъсис ҳужжатларида белгиланган бўлсагина пудратчи бўлиб иштирок этиши мумкин.

Буюртмачи.

Маълум бир ашёни тайёрлаш, ишлаб чиқариш техникасига оид бўлган маҳсулот етказиб бериш шартномаси бўйича олиши мумкин бўлмаган асбоб-ускуналар ва шунга ўхшаш маҳсулотларни ясаиб олиш, маиший эҳтиёж учун буюмлар тайёрлаш, ашёларни қайта ишлаш ҳамда таъмирлаш, хом

ашёга қайта ишлов бериш каби бир қатор топшириқларни берувчи шахс буюртмачи ҳисобланади.

Буюртмачи фуқаро бўлган тақдирда, у истеъмолчи ҳуқуқларидан фойдаланади. Агар у якка тадбиркор ёки юридик шахс ёхуд давлат ва унинг органлари бўлса бундай ҳуқуқдан фойдалана олмайди.

Пудрат шартномасида агар фуқаро иш натижасидан фойда олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда, шахсий ва бошқа мақсадларда фойдаланиш учун буюртма берса у истеъмолчи мақомига эга бўлади. Истеъмолчи деб, бундай муносабатларда, иш натижасидан шахсий, оилавий, уй-рўзғор ва бошқа тадбиркорлик билан боғлиқ бўлмаган, яъни фойда олишни мақсад қилиб қўймаган ҳолда фойдаланаётган жисмоний шахс – фуқаро тушунилади. Ҳозирги кунда аҳолига ишлар ва хизматлар кўрсатиш соҳаси ривожланиб бормоқда. Ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатиш билан боғлиқ муносабатларда истеъмолчи асосий ўринни эгаллайди, чунки барча иш ва хизмат унинг истеъмолчисига, яъни буюртмачисига қаратилади. Бу муносабатлар бозорида жуда шиддатли “кураш” кетади¹¹.

Агар буюртмачи якка тадбиркор ёки юридик шахс ва давлат бўлса ФК ва амалдаги қонун ҳужжатларига асосан буюртмачи мақомини қўлга киритади. Буюртмачи иш натижасидан манфаатдор шахс. Шу сабабли айрим ҳолларда ўзи топшириғи асосида айрим ҳолларда эса пудратчининг касбий маҳоратига таяниб муайян ишни бажариш бўйича топшириқ беради.

Кўпинча буюртмачи мутахассиси бўлмаганлиги сабабли пудратчига ишонч билдиради. Буюртмачи – истеъмолчи бўлган ҳолларда айниқса “мутахассис бўлмаганлик” қондаси кўп қўлланилади. Иш натижасидан қониқмаслик, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини паймол этилиш ҳоллари “истеъмолчи ҳамиша ҳақ” қондасидан келиб чиқиб низони ҳал қилишга имкон яратади.

Давлат ва унинг органлари буюртмачи бўлган ҳоллар айрим алоҳида ҳуқуқий тартиботни юзага келтиради. Давлат ўзининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий вазифаларини ҳал қилиш ва амалга ошириш учун муайян ишларга нисбатан эҳтиёж сезади. Лекин давлат ўз эҳтиёжларини бозор муносабатлари қонуниятларига таянган ҳолда маъмурий буйруқбозликдан воз кечиб, пудратчини танлов асосида танлаб, унинг имкониятларини ўрганган ҳолда фуқаролик-ҳуқуқий муносабатга пудратчи билан тенг ҳуқуқли тараф сифатида муносабатга киришади. Давлат ўз буюртмаларини тендерлар, танлов савдолари ўтказиш орқали пудратчиларга бермоқда. Давлатнинг мамлакат ички муносабатидаги ўзига хос иштироки, илгари мавжуд бўлган объектларни янгилаш, таъмирлаш, кенгайтириш, янги замонавий бинолар, иншоотлар қуриш, лойиха-қидирув ишларини амалга ошириш зарурати ҳозир ҳам давлат эҳтиёжлари учун буюртмалар бериш давом этаётганлигини, бозор иқтисодиёти қарор топиб бўлса-да бундай

¹¹ Бабаев Ж.И. Истеъмолчи ҳуқуқлари ва уларни бузганлик учун фуқаролик ҳуқуқий жавобгарлик муаммолари. дисс. ю.ф.н. –Т.: 2005.

давлат эҳтиёжларини муайян пудрат ишларини бажариш орқали кондирилишини билдиради.

Шунингдек, Уй-жой кодексининг 137-моддасига асосан уй-жой фондини бошқарувчи ташкилотлар уй-жой фондини қараш ва таъмирлаш, истеъмолчиларни коммунал хизматлар билан таъминлаш юзасидан пудратчилар билан тузиладиган шартномалар бўйича барча ишларни амалга оширишда буюртмачи вазифасини бажаради. Бундай буюртмачи ташкилотларнинг ҳуқуқий ҳолати ва ваколатлар доираси Уй-жой кодексининг тегишли нормалари билан тартибга солинади.

Пудратчи.

Шартномада келишилган буюртмани бажариш учун мажбурият олган шахс пудратчи ҳисобланади. Одатда шартномада белгиланган ишни пудратчининг ўзи бажариши лозим. Агар қонун ҳужжатларида ёки пудрат шартномасида пудратчининг шартномада кўрсатилган ишни шахсан ўзи бажариш мажбуриятлари келиб чиқмаса, пудратчи ўз мажбуриятларининг бир қисмини бажариш учун бошқа шахслар (ёрдамчи пудратчилар)ни жалб қилишга ҳақли. Бундай ҳолларда пудратчи бош пудратчи жалб қилинган учинчи бир шахс ёрдамчи пудратчи ҳисобланади.

Бош пудратчи ёрдамчи пудратчиникелишилган шартнома бўйича ишни бажариш билан боғлиқ зарур материаллар билан таъминлаш мажбуриятини олади. Ишни бажариш муддати бош пудратчи билан ёрдамчи пудратчининг келишувчига асосан белгиланади. Лекин бу муддат асосий пудрат шартномасида буюртмачи билан келишилган муддатдан кўп бўлиши мумкин эмас. Ёрдамчи пудратчи муддат ва келишилган ишни бажариш усул ва воситаларига шартнома шартларига қатъий риоя этиши шарт. Ёрдамчи пудратчига ишни бажариш усулини ўзи белгилаш имкони берилган ҳоллар бундан мустасно.

Бош пудратчи буюртмачининг пудрат шартномаси бўйича ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун ёрдамчи пудратчи олдида жавобгар бўлса, ёрдамчи пудратчи ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлигининг оқибатлари учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади.

Агар қонун ёки пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи ва ёрдамчи пудратчининг ҳар бири бош пудратчи билан тузган шартномалар бузилиши билан боғлиқ талабларни бир-бирига қўйишга ҳақли эмас.

ФКнинг 634-моддасининг биринчи қисмидаги қоидаларни ёки пудрат шартномасини бузиб, шартномани бажариш учун ёрдамчи пудратчини жалб қилган пудратчи ушбу ёрдамчи пудратчи шартномани бажаришда қатнашиб, етказган зарар учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади. Бош пудратчининг розилигини олган ҳолда буюртмачи айрим ишларни бажариш учун бошқа шахслар билан шартнома тузишга ҳақли. Бу ҳолда бевосита буюртмачи олдида мазкур шахслар ишни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун жавобгар ҳисобланадилар. Бош пудратчи ишнинг бир қисмини бажарган бошқа шахслар билан иш бўйича ҳеч қандай ҳуқуқий

муносабатда бўлмайди. Шу туфайли бош пудратчи бошқа шахслар ишни нуқсонли бажарганликлари учун буюртмачи олдида жавобгар бўлмайди. Аксинча учинчи шахслар буюртмачи олдида бундай ҳолат учун жавобгарликни ўз зиммаларига оладилар.

3. Пудрат бўйича бажариладиган ишлар

Пудрат шартномаси ишни бажариш билан боғлиқ муносабатлардан келиб чиқадиган мажбуриятлар туркумига кирганлиги сабабли унинг предмети моддий кўринишга эга бўлган ашёни яратиш ёки таъмирлашга қаратилади.

ФКнинг 632-моддасига асосан пудрат шартномаси ашёни тайёрлаш ёки уни қайта ишлаш (ишлов бериш) ёхуд бошқа ишни бажариб, натижасини буюртмачига бериш ёки бошқача тарзда топшириш ҳақида тузилади.

Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, иш пудратчининг материаллари, унинг кучи ва маблағлари ҳисобидан бажарилади.

Агар буюртмачи берган материалдан фойдаланган ҳолда ишни бажариш шартномада назарда тутилган бўлса пудратчи буюртмачи берган материалдан тежаб-тергаб ва режали фойдаланиши, иш туганидан сўнг ишлатилган материал тўғрисида буюртмачига ҳисобот бериши, шунингдек унинг қолдиғини қайтариб бериши ёхуд ўз ихтиёридаги фойдаланилмай қолган материалнинг қийматини ҳисобга олиб, буюртмачининг розилиги билан ишнинг баҳосини камайтириши шарт.

Пудратчи буюртмачи берган материални тегишли суратда қабул қилиб олаётганида ундаги камчиликларни аниқлаш мумкин бўлмаганлигини исбот қила олмаса, у буюртмачи берган материалнинг камчиликлари туфайли ишнинг лозим даражада бажарилмаганлиги учун жавобгар бўлади.

Пудрат шартномасини бажариш муносабати билан буюртмачи берган материал, ускуна, қайта ишлашга (ишлов беришга) топширилган ашё ва пудратчи ихтиёрига ўтган бошқа мол-мулк сақланмаганлиги учун пудратчи жавобгар бўлади.

Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачининг топшириғини бажариш усуллари пудратчи мустақил белгилайди.

Пудратчи ўзи берган материаллар ва ускуналарнинг сифати тегишли даражада бўлмаганлиги учун, шунингдек учинчи шахслар ҳуқуқлари бўлган материаллар ва ускуналарни берганлиги учун жавобгар бўлади.

Пудратчи бажарган иш пудрат шартномасининг шартларига, шартлар бўлмаганида ёки тўлиқ бўлмаганида эса, одатда тегишли турдаги ишларга қўйиладиган талабларга мос келиши керак. Агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, бажарилган иш натижаси буюртмачига топшириш пайтида шартномада кўрсатилган ёки одатда қўйиладиган талаблар билан белгиланган хусусиятларга эга бўлиши ва оқилона муддат давомида шартномада назарда тутилганидек фойдаланиш

учун, агар у шартномада белгиланган бўлмаса, бундай турдаги ишнинг натижасидан одатдагидек фойдаланиш учун яроқли бўлиши керак.

Агар қонун ҳужжатларида пудрат шартномаси бўйича бажариладиган ишга қўйиладиган мажбурий талаблар назарда тутилган бўлса, тадбиркор сифатида иш олиб бораётган пудратчи ишни бундай мажбурий талабларга амал қилган ҳолда бажариши шарт.

Пудратчи белгиланган мажбурий талабларга нисбатан сифат жиҳатидан бирмунча юқори талабларга жавоб берадиган ишни бажаришни пудрат шартномаси асосида ўз зиммасига олиши мумкин.

Қонун ҳужжатларида ёки пудрат шартномасида пудратчи буюртмачига ишнинг сифатига кафолат бериши назарда тутилган бўлса, пудратчи бутун кафолат муддати давомида ФК 647-моддасининг биринчи қисми талабларига мос келадиган иш натижаларини буюртмачига топшириши шарт. Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, ишлар натижасининг сифатига берилган кафолат ишнинг натижасини ташкил этувчи ҳамма нарсага тегишли бўлади.

Ишнинг бажариш муддати ва баҳоси

Пудрат шартномасининг муҳим шартларидан бири унинг муддатидир. Пудрат шартномасида ишни бажаришнинг бошланғич ва охириги муддатлари кўрсатилади. Аксарият ҳолларда шартномада ишнинг якунлаш қисми кўрсатилади. Пудратчи мазкур муддатдан келиб чиқиб ишни ўзига режалаштириб олади. Аммо тарафлар келишуви асосида, шартномада ишнинг айрим босқичларини тугаллаш муддатлари (оралиқ муддатлар) ҳам назарда тутилиши мумкин. Бу оралиқ муддатлар пудратчининг муйаян ишнинг маълум бир қисмини бажариш ва уни топшириши билан боғлиқ бўлади. Пудрат шартномасида кўрсатилган ишни бажаришнинг бошланғич, охириги ва оралиқ муддатлари шартномада назарда тутилган ҳолларда ва тартибда ўзгартирилиши мумкин.

Пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, пудратчи ишни бажаришнинг бошланғич ва охириги, шунингдек оралиқ муддатларини бузганлик жавобгардир. Айрим ҳолларда шартномада белгиланган охириги муддатда иш натижаси буюртмачи лозим даражада топширилса, оралиқ муддатда юзага келган жавобгарликдан озод этилади.

Тарафлар келишувисиз шартнома муддатини ўзгартиришга йўл қўйилмайди. Муддатларни ўзгартириш ўзаро келишувга кўра шартномада назарда тутилган ҳолларда ва тартибда ўзгартирилиши мумкин.

Пудрат шартномасида бажариладиган ишнинг баҳоси ёки уни аниқлаш усуллари кўрсатилади. Пудрат шартномасида баҳо назарда тутилмаган бўлса шартномани бажарганлик учун ўхшаш вазиятларда одатда шундай товарлар, ишлар ёки хизматлар учун олинадиган баҳо бўйича ҳақ тўланиши лозим бўлади.

Пудрат шартномасидаги ишнинг баҳоси пудратчининг чиқимларини ва унга тўланадиган ҳақни ўз ичига олади. Пудратчининг чиқимлари иш натижасини яратиш учун буюртмачи бирор материал бермаганлик

натижасида пудратчи томонидан ишни бажариш учун қилган сарф харажатлари киради. Масалан, пояфзални таъмирлашда уста томонидан ишлатилган ямаш, тикиш учун материаллар, мих қоқиши, елимлаши натижасида уларнинг қийматини ўз-ўзидан пудрат қийматига киритиб юборади. Иш бажарганлик учун тўланган ҳақ пудратчининг меҳнатида рағбатлантириш ҳисобланади. Бу иккиси бир бўлиб шартнома баҳосини ташкил этади. Айрим ҳолларда пудратчининг чиқимларисиз ҳам шартноманинг баҳоси белгиланиши мумкин. Бунда буюртмачи пудратчини барча материаллар билан таъминлаши лозим бўлади.

Ишнинг баҳоси смета тузиш йўли билан аниқланиши мумкин.

Иш пудратчи томонидан тузилган смета бўйича бажарилган тақдирда, смета буюртмачи томонидан тасдиқланган пайтдан бошлаб кучга эга бўлади ва пудрат шартномасининг бир қисми бўлиб қолади.

Ишнинг баҳоси (смета) тахминий ёки қатъий бўлиши мумкин. Пудрат шартномасида бундай кўрсатма бўлмаса, ишнинг баҳоси (смета) қатъий ҳисобланади.

Агар қўшимча ишларни бажариш зарур бўлиб қолса ва шу сабабли ишнинг тахминан белгиланган баҳосини (тахминий сметани) анча оширишга тўғри келса, пудратчи бу ҳақда буюртмачини вақтида огоҳлантириши шарт. Буюртмачи пудрат шартномасида кўрсатилган ишнинг баҳосини (сметани) оширишга рози бўлмаган тақдирда, шартномадан воз кечишга ҳақли. Бундай ҳолларда пудратчи буюртмачидан ишнинг бажарилган қисмининг баҳосини тўлашни талаб қилиши мумкин.

Буюртмачини пудрат шартномасида кўрсатилган ишнинг баҳосини (сметани) ошириш зарурлиги тўғрисида ўз вақтида огоҳлантирмаган пудратчи иш учун шартномада кўрсатилган баҳо бўйича ҳақ олиш ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда шартномани бажариши шарт.

Пудратчи, қоида тариқасида, қатъий баҳо (қатъий смета)ни оширишни, буюртмачи эса уни камайтиришни талаб қилишга, шу жумладан бажарилиши керак бўлган ишнинг тўла ҳажмини ёки бунинг учун зарур харажатларни пудрат шартномаси тузилаётган пайтда назарда тутиш имконияти бўлмаган ҳолларда ҳам, ҳақли эмас.

Пудратчи томонидан тақдим қилиниши керак бўлган материаллар ва ускуналар, шунингдек учинчи шахслар томонидан унга кўрсатиладиган хизматлар баҳоси анча ошган ва буни шартнома тузиш вақтида назарда тутиш мумкин бўлмаган ҳоллар ҳам учраб туради. Бу ҳолатлар вазиятнинг жиддий ўзгариши ҳисобланади. Пудрат шартнома тузишда тарафлар учун асос бўлган вазиятнинг жиддий ўзгариши, агар бошқача тартиб шартномада назарда тутилган бўлмаса ёки унинг моҳиятидан англашилмаса, шартнома баҳосини (сметани) ўзгартириш мумкин. Бу ҳолатлар юз берса ФКнинг 383-моддаси талабларидан келиб чиқиб, пудратчи белгиланган иш баҳосини (сметани) оширишни талаб қилишга, буюртмачи бу талабни бажаришдан бош тортган тақдирда эса, шартномани бекор қилишни талаб қилишга ҳақли.

Агар тарафлар шартномани жиддий ўзгарган вазиятга мувофиқлаштириш ёки уни бекор қилиш ҳақида келиша олмаган бўлсалар, қуйидаги

ҳолларда шартнома манфаатдор тарафнинг талаби билан суд томонидан бекор қилиниши ёки ўзгартирилиши мумкин:

1) пудрат шартномасини тузиш пайтида тарафлар иш учун кетадиган материалларнинг нарх-навосида бу даражада ўзгариш юз бермайди, деб ҳисоблаган бўлсалар;

2) вазиятнинг ўзгаришини келтириб чиқарган сабабларни, улар пайдо бўлганидан кейин манфаатдор тараф (пудратчи, буюртмачи) пудрат шартномасининг хусусиятига ва муомала шартларига кўра ўзидан талаб қилинадиган даражада виждонийлик ва эҳтиёткорлик қилган бўлишига қарамай, бу сабабларни енга олмаган бўлса;

3) пудрат шартномасини унинг баҳо ҳақидаги шартларини ўзгартирмасдан бажариш тарафлар мулкӣ манфаатларининг шартномага мос келадиган нисбатини бузса ва манфаатдор тарафга зарар етказса, натижада улар шартнома тузишда умид қилишга ҳақли бўлган нарсадан кўп даражада маҳрум бўлсалар;

4) иш муомаласи одатларидан ёки шартноманинг моҳиятидан вазиятнинг ўзгариши хавфига манфаатдор тараф учраши кераклиги англашилмаса.

Баҳо борасида вазиятнинг жиддий ўзгариши оқибатида пудрат шартномаси бекор қилинганда суд ҳар қандай тараф талаби билан шартномани бекор қилиш оқибатларини аниқлашда тарафларнинг ушбу шартномани бажариш билан боғлиқ харажатларини улар ўртасида адолатли тақсимлаш зарурлигига асосланади. Вазиятнинг жиддий ўзгариши муносабати билан шартноманинг ўзгартирилишига шартномани бекор қилиш ижтимоӣ манфаатларга зид бўлган ёки тарафларга шартномани суд томонидан ўзгартирилган шартлар асосида бажариш учун талаб қилинадиган харажатлардан анча ортиқ зарар келтирадиган фавқулодда ҳолларда суд қарори билан йўл қўйилади.

Айрим ҳолларда пудратчи ишни бажариш жараёнида қўшимча ишларни ҳам бажаришга мажбур бўлиб қолади. Шу сабаб ишнинг тахминий баҳоси шу нуқтаи назарда ошиши мумкин. Агар бу баҳонинг ошиш эҳтимоли юзага келса буюртмачини дарҳол огоҳлантириши шарт бўлади. Тахминий сметани ошириш тўғрисидаги огоҳлантиришга буюртмачи рози бўлмаса, у ҳолда пудратчи шартномадан воз кечишга ҳақли. Бу ҳолатда пудратчи агар ишнинг маълум бир қисми бажарилган бўлса, шу қисмининг баҳосини мутаносиб равишда буюртмачидан талаб қилишга ҳақли. Агар смета қийматининг оширилиши пудратчининг айби билан боғлиқ бўлса, буюртмачи сметадан ортиқча сарфланган харажатларни тўламаган ҳолда мажбуриятни бажарилишини пудратчидан талаб қилиши мумкин.

Агар сметани ошириш ҳақида буюртмачи ўз вақтида огоҳлантирилмаса пудратчи сметадан ортиқча харажатларни ўз ҳисобига ўтказиб, шартнома бўйича олинган мажбуриятни бажаришга мажбур. Лекин у шартномада кўрсатилган баҳо бўйича ҳақ олиш ҳуқуқини сақлаб қолади. Натижада у қилган қўшимча меҳнат учун буюртмачидан ҳақ ундириб олиш имкониятини йўқотади. Пудрат шартномасида қатъий смета ўзгартирилиши мумкин эмас.

Пудратчининг амалдаги харажатлари иш баҳосини аниқлаш вақтида (смета тузилаётганда) назарда тутилган харажатлардан кам бўлган ҳолларда, башарти буюртмачи пудратчининг тежами бажарилган иш сифатига таъсир этганлигини исботлай олмаса, пудратчи ишлар учун пудрат шартномасида кўрсатилган баҳо бўйича ҳақ олиш ҳуқуқини сақлаб қолади. Пудрат шартномасида пудратчининг тежами тарафлар ўртасида тақсимланиши назарда тутилиши мумкин.

Агар пудрат шартномасида бажарилган ишга ёки унинг айрим босқичларига олдиндан ҳақ тўлаш назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи пудратчига шартлашилган ҳақни иш тегишли тарзда ва келишилган муддатда ёхуд буюртмачининг розилиги билан муддатидан олдин бажарилиб, унинг натижалари узил-кесил топширилганидан кейин тўлаши шарт. Пудратчи қонун ҳужжатларида ёки пудрат шартномасида назарда тутилган ҳолларда ва миқдордагина ўзига бўнак ёки закат берилишини талаб қилишга ҳақли.

Шартноманинг бажарилиши муносабати билан буюртмачи пудратчига белгиланган тегишли ҳақни ёки бошқа суммани тўлаш мажбуриятини бажармаган тақдирда, буюртмачи томонидан тегишли сумма тўлангунга қадар пудратчи ишнинг натижаларини, шунингдек буюртмачига тегишли ускуналарни, қайта ишлаш (ишлов бериш) учун берилган ашёларни, фойдаланилмай қолган материал қолдиғи ва пудратчининг ихтиёридаги бошқа мол-мулкни ушлаб қолиш ҳуқуқига эга, бу пудратчининг буюртмачи ўз мажбуриятини бажариши учун қилган таъминлаш усули ҳисобланади.

4. Пудрат шартномаси тарафларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Пудратчи буюртмачининг топшириғига асосан муайян ишларни амалга ошириш бўйича шартнома тузар экан, унинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари буюртмачи топшириғига асосан ишни бажариш ва унинг ҳақини талаб қилиб олиш билан боғлиқ ҳолда вужудга келади.

ФКнинг 632-моддаси талабларидан келиб чиқиб, буюртма пудратчининг материаллари, унинг кучи ва маблағлари ҳисобидан бажарилиши назарда тутилган бўлса шартнома баҳосини пудратчи сарфлаётган маблағларни қўшган ҳолда шакллантиришни талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Вазият тақозоси билан ишни бажаришда қўшимча ишларни бажариш зарур бўлиб қолса ва шу сабабли ишнинг тахминан белгиланган баҳосини (тахминий сметани) анча оширишга тўғри келса, пудратчи бу ҳақда буюртмачини вақтида огоҳлантириши шарт. Буюртмачи пудрат шартномасида кўрсатилган ишнинг баҳосини (сметани) оширишга рози бўлмаган тақдирда, шартномадан воз кечишга ҳақли. Бундай ҳолларда пудратчи буюртмачидан ишнинг бажарилган қисмининг баҳосини тўлашни талаб қилиши мумкин.

Буюртмачини пудрат шартномасида кўрсатилган ишнинг баҳосини (сметани) ошириш зарурлиги тўғрисида ўз вақтида огоҳлантирмаган

пудратчи иш учун шартномада кўрсатилган баҳо бўйича ҳақ олиш ҳуқуқини сақлаб қолган ҳолда шартномани бажариши шарт.

Пудратчи, қоида тариқасида, қатъий баҳо (қатъий смета)ни оширишни, буюртмачи эса уни камайтиришни талаб қилишга, шу жумладан бажарилиши керак бўлган ишнинг тўла ҳажмини ёки бунинг учун зарур харажатларни пудрат шартномаси тузилаётган пайтда назарда тутиш имконияти бўлмаган ҳолларда ҳам, ҳақли эмас.

Пудратчи томонидан тақдим қилиниши керак бўлган материаллар ва ускуналар, шунингдек учинчи шахслар томонидан унга кўрсатиладиган хизматлар баҳоси анча ошган ва буни шартнома тузиш вақтида назарда тутиш мумкин бўлмаган ҳолларда пудратчи белгиланган иш баҳосини (сметани) оширишни талаб қилишга, буюртмачи бу талабни бажаришдан бош тортган тақдирда эса, шартномани бекор қилишни талаб қилишга ҳақли.

ФКнинг 644-моддаси талабларига мувофиқ, буюртмачи пудрат шартномаси бўйича ўзининг муқобил мажбуриятларини бажармаганлиги, хусусан материал, ускуналар, техник ҳужжатларни ёки қайта ишланиши (ишлов берилиши) керак бўлган ашёни бермаганлиги пудратчининг шартномани бажаришига тўсқинлик қилган ҳолларда, шунингдек мазкур мажбуриятлар белгиланган муддатда бажарилмаслигини яққол кўрсатиб турган ҳолатлар мавжуд бўлганида пудратчи ишга киришмасликка, бошланган ишни эса тўхтатиб қўйишга ҳақли. Масалан, ганчкор керакли сифатдаги маҳсулотни талаб қилганда буюртмачининг ўз вақтида олиб келмаслиги ёки бошқа сифатдаги маҳсулотни олиб келганлиги ишнинг сифатига, амалга оширилиш муддатига таъсир этиши мумкин. Чунки бошқа сифатли ганч маҳсулоти тез қатмаслиги ёки бошқа хусусиятга эга бўлиб, ганч ишида ишлатилмаслиги мумкин. Шу сабабли ганчкор келишилган ганч маҳсулоти келгунча ишни тўхтатиб туриши ёки муддат ўтиб кетаётганлигини, буюртмачининг эътиборсизлигини важ қилиб шартномани бекор қилишга ҳақли бўлади.

Агар буюртмачи пудратчининг ўз вақтида ва асосли огоҳлантирганига қарамасдан, оқилона муддатда яроқсиз ёки сифатсиз материални алмаштирмаса, ишни бажариш усули тўғрисидаги кўрсатмаларини ўзгартирмаса ёхуд ишнинг яроқлилиги ёки пишиқлигини хавф остига қўядиган ҳолатларни бартараф этиш учун зарур бўлган бошқа чораларни кўрмаса, пудратчи шартномани бажаришдан бош тортишга ва етказилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақли.

ФКнинг 637-моддасига асосан пудратчининг амалдаги харажатлари иш баҳосини аниқлаш вақтида (смета тузилаётганда) назарда тутилган харажатлардан кам бўлган ҳолларда, башарти буюртмачи пудратчининг тежами бажарилган иш сифатига таъсир этганлигини исботлай олмаса, пудратчи ишлар учун пудрат шартномасида кўрсатилган баҳо бўйича ҳақ олиш ҳуқуқини сақлаб қолади. Пудрат шартномасида пудратчининг тежами тарафлар ўртасида тақсимланиши назарда тутилиши мумкин.

Пудратчи қонун ҳужжатларида ёки пудрат шартномасида назарда тутилган ҳолларда ва микдордагина ўзига бўнак ёки закат берилишини

талаб қилишга ҳақли. Шартноманинг бажарилиши муносабати билан буюртмачи пудратчига белгиланган тегишли ҳақни ёки бошқа суммани тўлаш мажбуриятини бажармаган тақдирда, буюртмачи томонидан тегишли сумма тўлангунга қадар пудратчи ишнинг натижаларини, шунингдек буюртмачига тегишли ускуналарни, қайта ишлаш (ишлов бериш) учун берилган ашёларни, фойдаланилмай қолган материал қолдиғи ва пудратчининг ихтиёридаги бошқа мол-мулкни мажбуриятни бажарилишини таъминлаш мақсадида ушлаб қолиш ҳуқуқига эга. Бу орқали пудратчи буюртмачининг ўзига юклатилган суммани тўлинишини ўз вақтида амалга оширилишига эришади.

Шунингдек, агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачининг топшириғини бажариш усулларини пудратчи мустақил белгилайди. Бу ерда ишнинг ўзига хос усулини танлаш ҳуқуқидан фойдаланган ҳолда пудратчи ишни тез, сифатли, тежамли асосда бажариш йўлларини ўйлаб топишга ҳақли. Бу ерда асосан пудратчининг маҳорати, тажрибаси ўзига хос ишни бажариш усулини танлаш имконини беради.

Кўп ҳолларда ишнинг бажариш муддати, иш сифати, бажариш имконияти пудратчининг ёрдамчи кўмагига муҳтож қилиб қўйиши мумкин. Пудрат шартномаси шахсий характерда бўлган ҳолларда бундай ёрдамчилар кўмагидан фойдаланмаслик, ишни фақат пудратчининг ўзи бажариши шартлиги белгилаб қўйилиши мумкин. Масалан, косибнинг маҳоратини эшитиб келган мижоз, ишни фақат ушбу уста бажаришини талаб қилиши мумкин. Бу ҳолда пудрат шахсий характерга эга бўлади. Пудрат шартномасини бузиб, шартномани бажариш учун ёрдамчи пудратчини жалб қилган пудратчи ушбу ёрдамчи пудратчи шартномани бажаришда қатнашиб, етказган зарар учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади.

Агар қонун ҳужжатларида ёки пудрат шартномасида пудратчининг шартномада кўрсатилган ишни шахсан ўзи бажариш мажбуриятлари келиб чиқмаса, пудратчи ўз мажбуриятларининг бир қисмини бажариш учун бошқа шахслар (ёрдамчи пудратчилар)ни жалб қилиш ҳуқуқига эга. Бундай ҳолларда пудратчи бош пудратчи ҳисобланади.

Бош пудратчи буюртмачининг пудрат шартномаси бўйича ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун ёрдамчи пудратчи олдида жавобгар бўлади, буюртмачи олдида эса, ёрдамчи пудратчи ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлигининг оқибатлари учун жавобгар бўлади.

Агар қонун ёки пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи ва ёрдамчи пудратчининг ҳар бири бош пудратчи билан тузган шартномалар бузилиши билан боғлиқ талабларни бир-бирига қўйишга ҳақли эмас.

Бош пудратчининг розилигини олган ҳолда буюртмачи айрим ишларни бажариш учун бошқа шахслар билан шартнома тузишга ҳақли. Бу ҳолда мазкур шахслар ишни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун бевосита буюртмачи олдида жавобгар бўладилар.

ФКнинг 640-моддасига асосан пудратчи буюртмачи берган материалдан тежаб-тергаб ва режали фойдаланиши, иш тугаганидан сўнг ишлатилган материал тўғрисида буюртмачига ҳисобот бериши, шунингдек унинг қолдиғини қайтариб бериши ёхуд ўз ихтиёридаги фойдаланилмай қолган материалнинг қийматини ҳисобга олиб, буюртмачининг розилиги билан ишнинг баҳосини камайтириши шарт. ФКнинг 653-моддасига асосан, агар шартномада назарда тутилган бўлса ёки ахборотнинг характеридан иш натижасидан пудрат шартномасида назарда тутилган мақсадларда ушбу ахборотсиз фойдаланиш мумкин эмаслиги англашилса, пудратчи буюртмачига ишнинг натижаси билан бирга пудрат шартномасининг нарсасини ишлатиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланишга тааллуқли бўлган ахборотни ҳам бериш мажбуриятига эга.

Айрим ҳолларда бажарилаётган иш махфий, учинчи шахсларга ошкор қилинмайдиган тусда ҳам бўлиши мумкин. Агар иш шундай характерда бўлса у ҳолда бажарилаётган иш, у ҳақдаги маълумотлар махфий ҳисобланади. Бу ҳолларда буюртмачи мабода ишнинг натижасини пудратчига бу махфий маълумотларни ошкор қилиш оқибатида бажарилиши мумкинлигидан келиб чиқиб, пудратчига ишни бажариш жараёнида бу каби ахборотларни етказиши мумкин.

Бундан ташқари пудратчи ҳам амалга ошираётган ишларини тижорат сири сифатида учинчи шахсларга ошкор қилинишини хоҳламаслиги мумкин. Бундай ҳолларда бир тараф (пудратчи ёки буюртмачи) пудрат шартномаси бўйича ўз мажбуриятларини бажарганлиги туфайли иккинчи тарафдан янги ечимлар ва техникавий билимлар, жумладан ҳуқуқий муҳофаза қилинмайдиган ечим ва билимлар, шунингдек тижорат сири деб ҳисобланиши мумкин бўлган маълумотлар олса, у бу маълумотларни иккинчи тарафнинг розилигисиз учинчи шахсларга маълум қилишга ҳақли эмас. Бундай ахборотдан фойдаланиш тартиби ва шартлари тарафларнинг келишуви билан белгиланади.

Пудратчи қуйидагиларни аниқлаган тақдирда дарҳол буюртмачини огоҳлантириши ва ундан кўрсатмалар олгунга қадар ишни тўхтатиб туриши шарт:

-буюртмачи берган материал, ускуналар, техник ҳужжатлар ёки қайта ишлаш (ишлов бериш) учун топширилган ашёнинг яроқсизлиги ёки сифатсизлигини;

-буюртмачининг ишни бажариш усули тўғрисидаги кўрсатмаларини бажариш унинг учун ёмон оқибатларга олиб келиши мумкинлигини;

-пудратчига боғлиқ бўлмаган, бажарилаётган иш натижаларининг яроқчилиги ёки пишиқлигини хавф остига қўядиган ёхуд ишни белгиланган муддатда ниҳоясига етказиш мумкин бўлмайдиган қилиб қўядиган бошқа ҳолатларни.

Юқоридаги ҳолатлар тўғрисида буюртмачини огоҳлантирмаган ёки огоҳлантиришга жавоб олиш учун шартномада кўрсатилган муддат ўтишини, бундай муддат кўрсатилмаган бўлса, оқилона муддат ўтишини кутмасдан ёхуд буюртмачи ишни тўхтатиб туриш тўғрисида ўз вақтида кўрсатма берган

бўлишига қарамасдан ишни давом эттираверган пудратчи буюртмачи унга ёки пудратчи буюртмачига тегишли талаблар қўйганида мазкур ҳолатларни важ қилиб келтиришга ҳақли эмас.

Пудратчининг асосий мажбуриятларидан бири албатта бажариладиган ишнинг сифати билан боғлиқ. Чунки айнан ишнинг сифатли бажарилиши пудрат шартномаси тузилишидан кўзланган мақсад ҳисобланади.

Пудратчи бажарган иш пудрат шартномасининг шартларига, шартлар бўлмаганида ёки тўлиқ бўлмаганида эса, одатда тегишли турдаги ишларга, иш муомала одати бўйича бундай турдаги ишларнинг бажарилиш шартларига қўйиладиган талабларга мос келиши керак. Буюртмачи истеъмолчи ҳуқуқларидан фойдаланганлиги сабабли унга нисбатан “истеъмолчи мутахассис эмас” деган тамойил қўлланилади. Шу сабабли пудратчи бажараётган иш бўйича буюртмачи тушунмаслиги сабабли бутун масъулиятни пудратчи зиммасига юклайди. Шу сабабли бажарилган иш натижаси буюртмачига топшириш пайтида шартномада кўрсатилган ёки одатда қўйиладиган талаблар билан белгиланган хусусиятларга эга бўлиши ва оқилона муддат давомида шартномада назарда тутилганидек фойдаланиш учун, агар у шартномада белгиланган бўлмаса, бундай турдаги ишнинг натижасидан одатдагидек фойдаланиш учун яроқли бўлиши керак.

Айрим ҳолларда қонун ҳужжатларида пудратчига мажбурий ишни бажариш учун талаблар қўйилиши мумкин. Шу ҳолларда пудратчи мазкур талабларга амал қилишга мажбур бўлади. Агар қонун ҳужжатларида пудрат шартномаси бўйича бажариладиган ишга қўйиладиган мажбурий талаблар назарда тутилган бўлса, тадбиркор сифатида иш олиб бораётган пудратчи ишни бундай мажбурий талабларга шартномада назарда тутилган бўлмасада амал қилган ҳолда бажариши шарт.

Ишнинг сифати бўйича кафолат бериш талаб қилинадиган бўлса бу кафолат пудратчи томонидан берилиши шарт. Юқорида буюртмачи истеъмолчи ҳуқуқларидан фойдаланишини назарда тутдик. Ўзбекистон Республикасининг Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни 12-моддасига асосан истеъмолчи ўзи сотиб олган товар (иш, хизмат) санитария-гигиена, шу жумладан радиология, эпидемияга қарши талабларга ва амалдаги бошқа нормалар ҳамда қоидаларга риоя этган ҳолда ишлаб чиқарилган ёки бажарилган бўлишига ва унинг ҳаёти, соғлиғи, атроф-муҳит учун хавфсиз бўлишига, шунингдек унинг мол-мулкига зарар етказмаслигига кафолат берилишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Ушбу модда талабларидан келиб чиққан ҳолда бажарилган иш буюртмачининг ҳаёти, соғлиғи, мол-мулки ва атроф муҳит учун хавфсиз бўлиши билан боғлиқ бўлса пудратчининг кафолати билан боғлиқ талаблар қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонуни 12-моддасига асосан пудратчи ишнинг хизмат муддати ёки яроқлилик муддати мобайнида, агар бундай муддат белгиланмаган бўлса, товар истеъмолчига сотилган (иш бажарилган) кундан эътиборан ўн йил мобайнида унинг хавфсиз бўлишини таъминлаши шарт.

Иш пудратчи томонидан пудрат шартномасидан четга чиққан ҳолда бажарилиб, иш натижасини ёмонлаштирган бўлса, ёки уни шартномада назарда тутилган мақсадлар учун ёхуд шартномада яроқсизлик ҳақида тегишли шартлар бўлмаган тақдирда, одатдаги мақсадлар учун фойдаланишга яроқсиз қилиб қўядиган бошқа камчиликлар билан бажарилган бўлса, буюртмачи, башарти қонунда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, ўз хоҳишига кўра пудратчидан:

- камчиликларни оқилона муддатда бепул бартараф этишни;
- иш учун белгиланган баҳони мутаносиб равишда камайтиришни;
- шартномада буюртмачининг камчиликларни бартараф этиш ҳукуқи назарда тутилган бўлса, уларни бартараф этишга қилган ўз харажатларини қоплашни талаб қилишга ҳақли.

Агар қонун ёки пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи белгиланган муддатларда иш натижасининг лозим даражада сифатли эмаслигини аниқлаган тақдирда, ишнинг натижаси лозим даражада сифатли эмаслиги билан боғлиқ талабларни қўйишга ҳақли. Иш натижасига кафолат муддати белгиланмаган ҳолларда иш натижаларидаги камчиликлар оқилона муддатда, бироқ иш натижаси топширилган кундан бошлаб икки йил мобайнида аниқланган тақдирда, агар қонунда, шартномада ёки иш муомаласи одатларида бошқа муддатлар белгиланган бўлмаса, буюртмачи иш натижасидаги камчиликлар билан боғлиқ талабларни қўйиши мумкин. Буюртмачи кафолат муддати мобайнида аниқланган иш натижасидаги камчиликлар билан боғлиқ талабларни қўйишга ҳақли.

Шартномада назарда тутилган кафолат муддати икки йилдан кам бўлиб, буюртмачи иш натижасидаги камчиликларни кафолат муддати тамом бўлгач, бироқ ушбу модданинг бешинчи қисмида назарда тутилган пайтдан эътиборан икки йил давомида аниқлаган ва бу камчиликлар иш натижаси ўзига топширилгунича ёки топшириш пайтига қадар юзага келган сабабларга кўра пайдо бўлганлигини исбот қилса, улар учун пудратчи жавобгар бўлади.

Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, кафолат муддати бажарилган иш натижаси буюртмачи томонидан қабул қилиб олинган ёки қабул қилиб олинмиши лозим бўлган пайтдан эътиборан ўта бошлайди.

ФКнинг 642-моддасига асосан Буюртмачи пудратчининг фаолиятига аралашмаган ҳолда исталган вақтда ишнинг боришини ва сифатини текширишга ҳақли.

Агар пудратчи пудрат шартномасини бажаришга ўз вақтида киришмаса ёки ишни суст бажариши натижасида уни белгиланган муддатда тугатиш мумкин эмаслиги аниқ бўлиб қолса, буюртмачи шартномадан воз кечиб, етказилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақли. Шу билан бирга агар иш кечиктириб бажариладиган бўлса, буюртмачи шартномага нисбатан ўз қизиқишини йўқотганлигини исбот қилиши лозим.

Агар ишни бажариш вақтида унинг тегишли даражада бажарилмаслиги аниқ бўлиб қолса, буюртмачи пудратчига камчиликларни йўқотиш учун оқилона муддат белгилашга ва бу талабни пудратчи белгиланган муддатда

базармаган тақдирда пудрат шартномасидан воз кечишга ёхуд бу камчиликларни пудратчи ҳисобидан тузатишни бошқа шахсга топширишга, шунингдек етказилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақли.

Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи иш натижаси ўзига топширилгунга қадар истаган вақтда шартномадан воз кечиб, белгиланган баҳонинг буюртмачи шартномадан воз кечганлиги тўғрисидаги огоҳлантириш олингунга қадар базарилган ишга мутаносиб қисмини тўлаши мумкин. Буюртмачи пудратчига шартноманинг бекор қилиниши туфайли етказилган зарарни ҳам базарилган ишнинг баҳоси билан ҳамма иш учун белгиланган баҳо ўртасидаги фарқ доирасида тўлаши шарт.

Буюртмачи базарилган ишни (унинг натижасини) пудрат шартномасида назарда тутилган муддатда ва тартибда пудратчи иштирокида кўриб чиқиши ва қабул қилиши, иш натижасини ёмонлаштирадиган даражада шартномадан чекиниш ёки бошқа камчиликлар аниқланган тақдирда эса, бу тўғрида пудратчига дарҳол маълум қилиши шарт.

Ишни қабул қилиш вақтида унинг камчиликларини аниқлаган буюртмачи бу камчиликлар ёхуд уларни тузатиш тўғрисида кейинчалик талаб қўйиш мумкинлиги далолатнома ёки қабул қилишни тасдиқловчи бошқа ҳужжатда кўрсатилган ҳоллардагина уларни ваз қилиб келтиришга ҳақли.

Буюртмачи ишни текширмасдан қабул қилган бўлса, уни қабул қилишнинг оддий усулида аниқланиши мумкин бўлган камчиликлар (очик кўриниб турган камчиликлар)ни далил қилиб келтириш ҳуқуқидан маҳрум бўлади.

Буюртмачи иш қабул қилиб олинганидан сўнг унда пудрат шартномасидан чекинишлар ёки ишни қабул қилишнинг оддий усулида аниқланиши мумкин бўлмаган бошқа хил камчиликлар (яширин камчиликлар)ни, шу жумладан, пудратчи қасдан яширган камчиликларни аниқласа, улар аниқланганидан сўнг ўн кунлик муддат ичида бу тўғрида пудратчига хабар қилиши шарт.

Буюртмачи билан пудратчи ўртасида базарилган ишнинг камчиликлари ёки уларнинг сабаблари юзасидан низо келиб чиққан тақдирда, истаган тарафнинг талаби бўйича экспертиза тайинланиши керак. Экспертиза ўтказиш харажатлари пудратчи зиммасида бўлади, экспертиза пудрат шартномаси бузилмаганлигини ёки пудратчининг ҳаракатлари билан аниқланган камчиликлар ўртасида сабабий боғланиш йўқлигини аниқлаган ҳоллар бундан мустасно. Бундай ҳолларда экспертиза харажатларини экспертиза ўтказишни талаб қилган тараф, агар экспертиза тарафларнинг ўзаро келишуви билан тайинланган бўлса, иккала тараф тенг миқдорда тўлайди.

Агар пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи базарилган ишни қабул қилишдан бош тортганида, пудратчи шартномага биноан иш натижаси буюртмачига топширилиши керак бўлган кундан бошлаб бир ой ўтгач ва шундан кейин буюртмачини икки марта

огоҳлантирган ҳолда иш натижасини сотиб юборишга, тушган пулни эса, пудратчига тегишли ҳамма тўловларни чегириб ташлаб, нотариал идоранинг депозитига буюртмачининг номига киритиб қўйишга ҳақли. Пудратчи пудрат нарчасини сотиш ўрнига уни ушлаб туриш ёки келтирилган зарарни буюртмачидан ундириб олиш ҳуқуқидан фойдаланишга ҳақли.

Агар буюртмачининг бажарилган ишни қабул қилишдан бош тортиши ишни топшириш кечикиб кетишига сабаб бўлган бўлса, тайёрланган (қайта ишланган) ашёнинг тасодифан нобуд бўлиш хавфи ашё топширилиши лозим бўлган пайтда буюртмачига ўтган деб ҳисобланади.

Пудрат шартномасини бажариш муносабати билан буюртмачи берган материал, ускуна, қайта ишлашга (ишлов беришга) топширилган ашё ва пудратчи ихтиёрига ўтган бошқа мол-мулкларни сақланишини талаб қилишга ҳақли.

Агар пудрат шартномасида бажарилган ишга ёки унинг айрим босқичларига олдиндан ҳақ тўлаш назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи пудратчига шартлашилган ҳақни иш тегишли тарзда ва келишилган муддатда ёхуд буюртмачининг розилиги билан муддатидан олдин бажарилиб, унинг натижалари узил-кесил топширилганидан кейин тўлаши шарт.

Шунингдек ишнинг сифатли, аниқ ва белгиланган муддатда бажарилиши нафақат пудратчига балки айрим ҳолларда буюртмачига ҳам боғлиқ бўлади. бу ҳолатларда буюртмачи пудратчига ёрдам бериши лозим бўлади. пудратчининг ишни бажаришига буюртмачи пудрат шартномасида назарда тутилган ҳолларда, ҳажмда ва тартибда ёрдам бериши шарт.

Буюртмачи бу мажбуриятни бажармаса, пудратчи кўрилган зарарни, шу жумладан бекор туриб қолганлик оқибатидаги кўшимча чиқимларни қоплашни ёки ишни бажариш муддатини ўзгартириш ёхуд пудрат шартномасида кўрсатилган иш баҳосини оширишни талаб қилишга ҳақли.

Буюртмачининг ҳаракати ёки йўл қўйган хатоси туфайли пудрат шартномаси бўйича ишни бажариш мумкин бўлмай қолган тақдирда, пудратчи ишнинг бажарилган қисмини ҳисобга олган ҳолда шартномада кўрсатилган баҳони олиш ҳуқуқини сақлаб қолади.

Шартнома шартларини бузганлик учун жавобгарлик. Пудрат шартномаси бўйича жавобгарлик ҳар икки тарафнинг ўз мажбуриятларини бажармаган ёки лозим даражада бажармаган ҳолларида келиб чиқади.

Аксарият ҳолларда буюртмачининг жавобгарлиги, иш натижасини ўз вақтида қабул қилмаганда, шартнома баҳосини ўз вақтида тўламаганда, пудратчининг иши тижорат сири ёки учинчи шахсларга ошкор қилмаслик билан боғлиқ бўладиган бўлса ва уни ошкор қилмаслик буюртмачи зиммасига мажбурият сифатида юклатилиб, буюртмачи томонидан бу мажбуриятга риоя этилмаганда ва бошқа ҳолларда келиб чиқади. Аксарият ҳолларда буюртмачи фуқаро бўлса у истеъмолчи ҳуқуқларидан фойдаланиб, “истеъмолчи ҳаммаша ҳақ” тамойилидан фойдаланади.

Топширилган ишни пудратчи ўз ҳисобидан амалга оширадиган ва ишни бажариш усулини ўзи танлайдиган бўлса пудратчи ўзи берган материаллар ва ускуналарнинг сифати тегишли даражада бўлмаганлиги учун,

шунингдек учинчи шахслар ҳуқуқлари бўлган материаллар ва ускуналарни берганлиги учун жавобгар бўлади. Шунингдек, пудрат шартномасини бажариш муносабати билан буюртмачи берган материал, ускуна, қайта ишлашга (ишлов беришга) топширилган ашё ва пудратчи ихтиёрига ўтган бошқа мол-мулк сақланмаганлиги учун пудратчи жавобгар бўлади.

Шартномада пудратчининг ёрдамчи пудратчи олишга ҳуқуқи бўлса у ҳолда ФКнинг 241, 334 ва 634-моддаларига асосан бош пудратчи буюртмачининг пудрат шартномаси бўйича ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун ёрдамчи пудратчи олдида жавобгар бўлади, буюртмачи олдида эса, ёрдамчи пудратчи ўз мажбуриятларини бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлигининг оқибатлари учун жавобгар бўлади.

Агар қонун ёки пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи ва ёрдамчи пудратчининг ҳар бири бош пудратчи билан тузган шартномалар бузилиши билан боғлиқ талабларни бир-бирига қўйишга ҳақли эмас.

Ушбу модданинг биринчи қисмидаги қоидаларни ёки пудрат шартномасини бузиб, шартномани бажариш учун ёрдамчи пудратчини жалб қилган пудратчи ушбу ёрдамчи пудратчи шартномани бажаришда қатнашиб, етказган зарар учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади.

Бош пудратчининг розилигини олган ҳолда буюртмачи айрим ишларни бажариш учун бошқа шахслар билан шартнома тузишга ҳақли. Бу ҳолда мазкур шахслар ишни бажармаганлиги ёки лозим даражада бажармаганлиги учун бевосита буюртмачи олдида жавобгар бўладилар.

Пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, пудратчи ишни бажаришнинг бошланғич ва охири, шунингдек оралик муддатларини бузганлик учун жавобгар бўлади.

агар пудратчи буюртмачи берган материални тегишли суратда қабул қилиб олаётганида ундаги камчиликларни аниқлаш мумкин бўлмаганлигини исбот қила олмаса, у буюртмачи берган материалнинг камчиликлари туфайли ишнинг лозим даражада бажарилмаганлиги учун жавобгар бўлади.

ФКнинг 650-моддасида ишнинг сифати лозим даражада бўлмаганлиги учун пудратчининг жавобгарлиги назарда тутилган. Унга асосан иш пудратчи томонидан пудрат шартномасидан четга чиққан ҳолда бажарилиб, иш натижасини ёмонлаштирган бўлса, ёки уни шартномада назарда тутилган мақсадлар учун ёхуд шартномада яроқсизлик ҳақида тегишли шартлар бўлмаган тақдирда, одатдаги мақсадлар учун фойдаланишга яроқсиз қилиб қўядиган бошқа камчиликлар билан бажарилган бўлса, буюртмачи, башарти қонунда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, ўз хоҳишига кўра пудратчидан:

камчиликларни оқилона муддатда бепул бартараф этишни;

иш учун белгиланган баҳони мутаносиб равишда камайтиришни;

шартномада буюртмачининг камчиликларни бартараф этиш ҳуқуқи назарда тутилган бўлса, уларни бартараф этишга қилган ўз харажатларини қоплашни талаб қилишга ҳақли.

Пудратчи ишдаги ўзи жавобгар бўлган камчиликларни бартараф этиш ўрнига, буюртмачига шартномани бажаришни кечиктирганлик натижасида етказган зарарни қоплаган ҳолда ишни янгидан бепул бажариб беришга ҳақли. Бундай ҳолда буюртмачи илгари ўзига топширилган иш натижасини, агар ишнинг характериға кўра уни қайтариб бериш мумкин бўлса, пудратчига қайтариб бериши шарт.

Агар ишдаги пудрат шартномаси шартларидан четга чиқишлар ёки бошқа хил камчиликлар жиддий ва бартараф этиб бўлмайдиган даражада бўлса ёхуд аниқланган камчиликлар буюртмачи томонидан белгиланган оқилона муддатда бартараф этилмаган бўлса, буюртмачи шартномани бажаришдан бош тортишга ва келтирилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақли.

Пудрат шартномасининг муайян камчилик учун пудратчини жавобгарликдан озод қилиш тўғрисидаги шarti, агар бундай нуқсонлар пудратчининг айбли ҳаракатлари ёки ҳаракатсизлиги туфайли вужудга келганлиги исботланса, пудратчини жавобгарликдан озод қилмайди.

Ишни бажариш учун материал берган пудратчи унинг сифати учун сотувчининг сифати лозим даражада бўлмаган товар учун жавобгарлиги тўғрисидаги қоидалар бўйича жавобгар бўлади.

Шартномада назарда тутилган кафолат муддати икки йилдан кам бўлиб, буюртмачи иш натижасидаги камчиликларни кафолат муддати тамом бўлгач, бироқ ушбу модданинг бешинчи қисмида назарда тутилган пайтдан эътиборан икки йил давомида аниқлаган ва бу камчиликлар иш натижаси ўзига топширилгунича ёки топшириш пайтига қадар юзага келган сабабларга кўра пайдо бўлганлигини исбот қилса, улар учун пудратчи жавобгар бўлади.

Пудрат шартномасининг алоҳида турларида жавобгарлик ўзига хос тарзда қўлланилади. Тарафларнинг жавобгарлик масалалари хатто махсус қонун ҳужжатлари асосида ҳам белгиланиши мумкин.

Масалан, 15.12.2000 йилда қабул қилинган “Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисида”ги қонун, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 17 сентябрдаги 404-сон қарори билан тасдиқланган “Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларга солинадиган жарималарни ундириш тартиби тўғрисида”ги Низом ва бошқаларни келтириб ўтиш мумкин.

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Пудрат шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари.
2. Пудрат муносабатларининг бошқа турдош муносабатлардан чегараланиши ва турлари.
3. Пудрат шартномаси бўйича буюртмачининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.
4. Пудрат шартномаси бўйича пудратчининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.
5. Пудратчининг таваккалчилиги ва ахборот бериш мажбурияти.

2 §. Маиший пудрат шартномаси

1. Маиший пудрат шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари

Маиший пудрат шартномаси энг кўп қўлланиладиган оммавий шартномалардан бири ҳисобланади. ФКнинг 656-моддасига асосан тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган пудратчи маиший пудрат шартномаси бўйича буюртмачи – фуқаронинг топшириғи билан унинг маиший ёхуд бошқа шахсий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган маълум ишларни бажариш мажбуриятини, буюртмачи эса ишни қабул қилиш ва ҳақини тўлаш мажбуриятини оладиган шартнома ҳисобланади.

Бу шартноманинг ўзига хос томонлари шартнома субъектлари ва предметида кўринади.

Маиший пудрат шартномаси бўйича буюртмачи фақат фуқаро ҳисобланади. Бошқа пудрат шартномасида бундай буюртмачининг “фақат фуқаро бўлишлик” тушунчаси мавжуд эмас. Маиший пудрат шартномаси буюртмачиси – фуқаро Ўзбекистон Республикасининг “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунига асосан истеъмолчи мақомига эга бўлади ҳамда унда белгиланган ҳуқуқлардан фойдаланади.

Шунингдек шартноманинг иккинчи тарафлари бўлган пудратчи эса албатта тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлган шахс яъни тадбиркорлик субъекти бўлишлиги лозим. Маиший пудрат бўйича бажариладиган иш албатта тадбиркорлик фаолияти натижаси ҳисобланади.

Тадбиркорлик фаолияти - тадбиркорлик фаолияти субъектлари томонидан қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириладиган, таваккал қилиб ва ўз мулкӣ жавобгарлиги остида даромад (фойда) олишга қаратилган ташаббускор фаолият ҳисобланиб, унинг субъектлари Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисидаги қонуннинг 4-моддасида белгиланган. Унга мувофиқ, тадбиркорлик фаолияти субъектлари (тадбиркорлик субъектлари) белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслардир.

Давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари (қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно), уларнинг мансабдор шахслари, шунингдек тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши қонун ҳужжатларида ман этилган бошқа шахслар тадбиркорлик фаолиятининг субъектлари бўлиши мумкин эмас.

Пудратчи – тадбиркорлик субъектининг якка тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланадими ёки юридик шахс мақомини олган ҳолда бу фаолият билан шуғилланадими бу аҳамиятсиз. Бундан ташқари агар таъсис ҳужжатларида тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш ваколати бўлса нотижорат юридик шахслар ҳам пудратчи бўлишлари мумкин. М.Х.Рустамбоевнинг фикрича тижоратчи бўлмаган ташкилот ўзининг

уставда белгиланган мақсадларига мос келадиган доираларда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиши мумкин, бироқ, бу тадбиркорлик фаолияти:

А) ҳар доим устав фаолиятига қўшимча бўлиши, ҳеч вақт асосий фаолиятга аралашмаслиги лозим;

Б) тадбиркорлик натижасида олинган фойда, даромадлар ҳар доим уставда назарда тутилган мақсадларга сарф қилиниши шарт, муассислар, аъзолар ўртасида тақсимланмайди¹².

Шартноманинг иккинчи бир ўзига хос хусусияти унинг предмети бўлиб шартнома фақат маиший ёхуд бошқа шахсий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган маълум ишларни бажариш учун тузилади. Масалан, техникани тузатиш, кийим тикиш ёки таъмирлаш ва бошқалар. Шартнома тузишдан мақсад маиший эҳтиёжларни қондириш бўлганлиги учун ҳам у “маиший пудрат шартномаси” номини олган ва алоҳида бир тур сифатида пудрат шартномасидан ажралиб чиққан.

Агар қонун ҳужжатлари ёхуд шартномада, шу жумладан буюртмачи қўшилган формулярлар ёки бошқа стандарт шаклларнинг шартларида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, пудратчи буюртмачига патта ёки буюртма қабул қилинганлигини тасдиқлайдиган бошқа ҳужжатни берган пайдан бошлаб маиший пудрат шартномаси тузилган ҳисобланади. Мазкур ҳужжатларнинг буюртмачида бўлмаслиги, уни маиший пудрат шартномаси тузилганлигини ёки унинг шартларини тасдиқловчи гувоҳлар кўрсатмаларини важ қилиб келтириш ҳуқуқидан маҳрум қилмайди.

Маиший пудрат шартномасининг ҳуқуқий белгилари қуйидагиларни ташкил этади:

Шартнома икки тамонлама шартнома, ҳақ эвазига тузиладиган консессуал шартнома ҳисобланади.

Маиший пудрат шартномасини тузиш ФК ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1995 йил 12 октябрдаги 399-сон қарори билан тасдиқланган Ўзбекистон Республикаси аҳолисига маиший хизмат кўрсатиш

Қоидаларига асосан амалга оширилади¹³.

Маиший пудрат шартномаси оммавий шартномалар жумласига киради. Чунки пудратчи буюртма беришни истаб ўзига муро-жаат қиладиган ҳар бир шахсга нисбатан амалга ошириши шарт бўлган вазифалари белгилаб қўйиладиган шартнома ҳисобланади.

Маиший пудрат шартномаси оммавий шартнома сифатида бир қатор муҳим қоидалари мавжуд:

-биринчидан, пудратчи буюртмачиларнинг бир-бирига нисбатан афзаллик беришга яъни бир буюртмачини иккинчисидан устун қўйишга ҳақли эмас;

-иккинчидан, бажариладиган ишнинг баҳоси барча буюртмачилар учун бир хил бўлиши керак.

¹² Ўзбекистон Республикаси «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини химоя қилиш тўғрисида»ги қонунига шарҳ. –Т.: Ўзбекистон. 2005. –11 б.

¹³ Ўзбекистон Республикаси Хукумат қарорлар тўплами. 1995. №10 40-модда

-учинчидан пудратчини асоссиз равишда шартнома тузишни рад этишига йўл қўйилмайди.

2.Тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда шартномани тузиш тартиби

Пудратчи маиший пудрат шартномасига ҳақ эвазига бажариладиган қўшимча ишлар ёки хизматларни киритишга буюртмачини мажбур қилишга ҳақли эмас. Бу талаб бузилган тақдирда, буюртмачи тегишли иш ёки хизматга ҳақ тўлашдан бош тортишга ҳақли.

Буюртмачи иш унга топширилгунча истаган вақтда белгиланган ҳақнинг у пудрат шартномасини бажаришдан воз кечганлиги тўғрисидаги билдиришни пудратчи олгунга қадар бажарилган ишга мутаносиб қисмини ва шартномани бажариш мақсадида шу пайтгача қилинган харажатларни пудратчига тўлаб, агар бу харажатлар иш учун тўланадиган ҳақнинг кўрсатиб ўтилган қисмига кирмаса, маиший буюртма шартномасини бажаришдан воз кечишга ҳақли. Шартноманинг буюртмачини бундай ҳуқуқдан маҳрум қилувчи шартлари ўз-ўзидан ҳақиқий эмас.

Маиший пудрат шартномаси тузилгунга қадар пудратчи таклиф қилинаётган иш, унинг турлари ва хусусиятлари, баҳоси, ҳақ тўлаш шакли тўғрисида буюртмачига зарур ва ишонарли ахборотни топшириши, шунингдек буюртмачининг илтимосига биноан шартномага ва тегишли ишга доир маълумотларни унга бериши шарт. Агар ишнинг хусусияти бўйича аҳамияти бўлса, пудратчи уни бажарадиган аниқ шахсни кўрсатиши керак.

Пудратчидан олинган ахборотнинг тўлиқ ёки ишончли бўлмаганлиги оқибатида буюртмачи назарда тутган хусусиятларга эга бўлмаган ишни бажариш тўғрисида шартнома тузилган бўлса, буюртмачи бажарилган ишга ҳақ тўламаган ҳолда маиший пудрат шартномасини бекор қилишни ва етказилган зарарни қоплашни талаб қилишга ҳақли (ФКнинг 658-моддаси).

Буюртмачи истеъмолчи сифатида иш тўғрисида тўлиқ маълумот олиш ҳуқуқи “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунга асосан ҳам кафолатланган. ушбу қонун талабларидан келиб чиққан ҳолда пудратчи истеъмолчи-буюртмачига ўзи бажараётганишлар ҳақида ўз вақтида зарур, тўғри ва тушунарли маълумот бериши шарт.

Иш ҳақидаги маълумотда қуйидагилар кўрсатилиши шарт:

Иш мажбурий талабларига мувофиқ келиши шарт бўлган норматив ҳужжатнинг номи;

Ишнинг асосий истеъмол хусусиятлари, шу жумладан ўзига хос хусусиятлари рўйхати;

баҳоси (тарифи)

пудратчининг кафиллик мажбуриятлари;

Иш натижасидан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ҳамда шартлари;

Иш натижасининг хизмат (яроқлилиқ) муддати ва ушбу муддат тугаганидан кейин истеъмолчи нима ишлар қилиши зарурлиги, шунингдек

бундай ишларни бажармаслик натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар;

пудратчининг номи ва мулкчилик шакли, рўйхатга олиш ва лицензия гувоҳномасининг номери;

пудратчининг ҳамда улар истеъмолчидан даъво қабул қилишга ваколат берган, шунингдек таъмирлаш ишларини бажарадиган ва техникавий хизмат кўрсатадиган корхоналарнинг манзиллари;

Иш ҳақидаги зарур ахборотнинг йўқлиги бундай ишни реализация қилиш маълумот берилгунга қадар тегишли давлат бошқаруви органининг кўрсатмаси бўйича тўхтатиб турилишига сабаб бўлади.

Агар иш ҳақида нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот берилганлиги:

зарур истеъмол хоссаларига эга бўлмаган иш натижаси олинмишига сабаб бўлса, истеъмолчи шартномани бекор қилишга ва ўзига етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;

бажарилганишдан кўзланган мақсадда фойдалана олмасликка сабаб бўлса, истеъмолчи тегишли маълумот оқилона қисқа (кўпи билан уч кунлик) муддатда берилишини талаб қилишга ҳақлидир. Агар маълумот айтилган муддатда берилмаса, истеъмолчи шартномани бекор қилиб, зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;

истеъмолчининг ҳаётига, соғлиғига ёхуд мол-мулкига зарар етказилишига сабаб бўлса, у пудратчи олдида қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларни қўйишга ҳақлидир.

Буюртмачи иш ҳақидаги нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот туфайли етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги талаблари сотиб олинган ишнинг хоссалари ва жиҳатлари ҳақида истеъмолчи махсус билимга эга эмас деган тахминга асосланиб қараб чиқилади.

Нотўғри реклама оқибатида буюртма берилган ва унинг натижасини қабул қилинганлиги туфайли истеъмолчига етказилган зарар пудратчи томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

Пудратчи буюртмачига ишни топшириш вақтида иш натижасидан самарали ва хавфсиз фойдаланиш учун риоя этилиши зарур бўлган талабларни, шунингдек тегишли талабларга риоя қилмаслик буюртмачининг шахсан ўзи ва бошқа шахслар учун қандай оқибатларга олиб келиши мумкинлигини маълум қилиши шарт.

Буюртмачи ўзига мақул усулда шартномани тузишга яъни шартнома тузиш жойини (масалан, пудратчи жойлашган жойда ёки ўзи хоҳлаган жойда) буюртма усулини (телефон, интернет, автомат қурилмалар) танлашга ҳақли. Буюртмачи ишга буюртма берар экан, ишни ҳолати, бажарилиш услуби, сифати ҳақида кўрсатмалар бериши мумкин. Бунинг учун турли журналлардан, рассом-модельер эскизларидан, намуна сифатида белгиланган моделлардан фойдаланишга ҳақли.

Буюртмалар буюртмачининг ва пудратчининг материали (хом ашёси)дан фойдаланиб бажарилади. Пудратчи материал (хом ашё)ни

буюртмачи кўз олдида кўриб чиқиши ва унинг яроқлилиги тўғрисидаги фикрини айтиши шарт.

Агар пудратчи материалнинг яроксизлиги ёки сифати пастлиги, буюртмачининг ишни бажариш усули ҳақидаги илтимосига риоя қилишнинг имкони йўқлиги, шунингдек, бажарилаётган ишнинг пишиқлиги ва яроқлилигига таъсир этиши мумкин бўлган, корхонага боғлиқ бўлмаган бошқа ҳолатлар мавжудлиги тўғрисида буюртмачини огоҳлантирмаган ҳамда белгиланган шаклдаги ҳужжатда буни кўрсатиб ўтмаган бўлса, бажарилаётган буюртманинг сифати учун жавоб беради.

Маиший пудрат шартномасида назарда тутилган буюртмалар пудратчининг амалда бўлган норматив-техник ҳужжатлар (технология, сарф-харажат нормалари, лекал ва бошқалар) асосида ёки иш муомаласидан келиб чиққан ҳолда келишувда назарда тутилган тартибда бажарилиши керак.

Буюртмани бажариш муддати буюртма қабул қилингандан кейинги кундан бошлаб ҳисобланади. Буюртмачи хоҳишига кўра буюртма шошилиш равишида бажарилиши мумкин. Бундай ҳолда буюртмани бажариш муддати белгиланган шаклдаги ҳужжатда кўрсатилган буюртма қабул қилинган вақт (кун, соат)дан бошлаб ҳисобланади. Агар буюртмани бажариш муддатининг охири куни иш кунига тўғри келмаса, муддатнинг тугаш куни сифатида ундан кейин келувчи иш куни қабул қилинади.

Ўзига хос, нодир буюмларни ҳамда конструкцияси ва чизмаси ўзгартирилган аппаратларни бир марта тайёрлаш ва чет элда ишлаб чиқарилган буюмларни тузатиш пудратчи томонидан буюртмачи билан келишиб белгиланган муддатларда бажарилади.

Айрим ҳолларда буюртма буюртмачи уйида курсатилиши мумкин, бунда пудратчи буюртмачи билан келишилган вақтда келиши, буюртмачи эса бажариладиган иш учун зарур шарт-шароитларни яратиши шарт.

Буюртмачи қуйидаги ҳолларда шартномани бекор қилиш ҳуқуқига эга бўлади:

агар пудратчи шартномани бажаришга ўз вақтида киришмаса ёки буюртмани бажариш муддати асоссиз бузилаётган бўлса;

агар бажарилган ишдаги аниқланган камчиликлар буюртмачи томонидан белгиланган муддатда бартараф этилмаган бўлса;

агар бажарилаётган ишда жиддий камчиликларга, шартномадан четга чиқишларга йўл қўйилган ёки буюртма тузатиш мумкин бўлмаган нуқсонлар билан бажарилган бўлса. Бунда, агар буюм буюртмачи материалдан тайёрланган бўлса, буюртмачи шу турдаги шундай сифатдаги материаллардан бошқа буюм тайёрлаб берилишини талаб қилишга ҳақли.

Шартнома бекор қилинган тақдирда буюртмачи зарарнинг шартнома бекор қилинган вақтда амалда бўлган нархларда қопланишини талаб қилишга ҳақли.

Агар хўжалик юритувчи субъект ишни шартнома шартларидан четга чиқиб ёмон бажарган ёки ишда бошқа камчиликларга йўл қўйган бўлса, буюртмачи ўз истагига кўра кўрсатилган камчиликлар мутаносиб муддатда текин тузатиб берилишини ёки буюртмачи йўл қўйган нуқсонларни ўз

маблағлари билан туза-тишга сарфлаган харажатларни қоплашни, агар шартномада буюртмачининг бундай ҳуқуқи ёки иш учун бериладиган пулни тегишлича камайтириш назарда тутилган бўлса, талаб қилишга ҳақлидир. Пудратчи буюртмачи берган материал (хом ашё, буюм)дан нотўғри фойдаланилганлиги учун жавоб беради. Иш якунланганда ёки буюртма бекор қилинганда пудратчи материалнинг ортиб қолган қисмини ёки буюртмани бажаришга киришмаган бўлса, унинг ҳаммасини қайтаришга мажбурдир. Пудратчи буюртмани бажариш учун буюртмачига берилётган материал сифати учун жавоб беради ва материал сифатсиз бўлиб чиққан ҳолда, уни буюртмачи талабига кўра ўз ҳисобидан алмаштиришга мажбурдир.

Тайёрланган, тузатилган буюмлар, тузатилган уй-рўзғор машина ва приборлари, радиоэлектрон аппаратлар буюртмачи иштирокида текширилиши лозим. Буюртмачи пудратчи томонидан шартнома шартларига мувофиқ, бажарилган ишни кўриб чиқишга ва қабул қилиб олишга мажбурдир.

Агар буюртмачи кафолат муддатига эга бўлмаган буюмларни қабул қилишда пудратчига ишни бажаришдаги шартнома шартларидан четга чиқишларни дарҳол маълум қилмаса, у кейинчалик бу четга чиқишларни асос қилиб келтириш ҳуқуқидан маҳрум бўлади. Ишни оддий қабул қилишда аниқланиши мумкин бўлмаган буюртмани бажаришда йўл қўйилган четга чиқишлар ва бошқа камчиликлар тўғрисида буюртмачи бу нуқсонлар аниқланган заҳоти корхонани хабардор қилиши керак.

Буюртмачи кўрсатилган хизматлар ҳақини тўлаганлигини (буюмни олганлигини) квитанцияда ёки бошқа ҳисобга олиш ҳужжатида ўз имзоси билан тасдиқлайди.

Пудратчи маиший пудрат шартномасига ҳақ эвазига бажариладиган кўшимча ишлар ёки хизматларни киритишга буюртмачини мажбур қилишга ҳақли эмас. Бу талаб бузилган тақдирда, буюртмачи тегишли иш ёки хизматга ҳақ тўлашдан бош тортишга ҳақли.

Буюртмачи иш унга топширилгунча истаган вақтда белгиланган ҳақнинг у пудрат шартномасини бажаришдан воз кечганлиги тўғрисидаги билдиришни пудратчи олгунга қадар бажарилган ишга мутаносиб қисмини ва шартномани бажариш мақсадида шу пайтгача қилинган харажатларни пудратчига тўлаб, агар бу харажатлар иш учун тўланадиган ҳақнинг кўрсатиб ўтилган қисмига кирмаса, маиший буюртма шартномасини бажаришдан воз кечишга ҳақли. Шартноманинг буюртмачини бундай ҳуқуқдан маҳрум қилувчи шартлари ўз-ўзидан ҳақиқий эмас (ФКнинг 657-моддаси).

Буюртмачи бажарилган иш натижасини қабул қилиш учун келмаган ёки ишни қабул қилишдан бошқача тарзда бўйин товлаган тақдирда, пудратчи буюртмачини ёзма равишда огоҳлантириб, бундай огоҳлантиришдан кейин икки ой ўтгач, ишнинг натижасини оқилона нархда сотишга, тушган пулни эса, ундан ўзига тегишли бўлган бутун тўловларни чегириб қолиб, ФКнинг 249-моддасига мувофиқ буюртмачининг номига депозитга ўтказишга ҳақли.

Ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган ҳолларда пудратчи иш натижасини сотиш ўрнига уни ушлаб туриш ёки келтирилган зарарни буюртмачидан ундириб олиш ҳуқуқидан фойдаланиши мумкин.

Буюртмачи маиший хизматлар қийматини корхонада амалда бўлган ва тасдиқланган, хизматларнинг ҳар бир турига ишлаб чиқилган калькуляция асосида тузиладиган нарх ва тарифлар бўйича тўлайди.

Маиший хизматларнинг нархи белгиланмаган бир марталик айрим турлари учун бир марталик калькуляция тузилади ва нарх буюртмачи билан келишиб олинади. Пудратчи буюртмачи илтимосига кўра буюртмани расмийлаштиришда назарда тутилмаган хизматларни бажарган тақдирда буюртмачи уларнинг қийматини қўшимча тарзда тўлайди.

Корхона иш билан тўлиқ таъминланмаган даврда аҳоли талабини ошириш мақсадида корхона хизматларнинг амалдаги нархларидан мавсумий чегиришларни қўллашга ҳақлидир.

Пудратчининг хизматлар кўрсатиш вақтида ишлатиладиган ва хизматлар қийматига киритилмаган материаллари (хом ашё, буюмлари) қиймати буюртмачи томонидан корхонада белгиланган нархлар бўйича қўшимча равишда тўланади. Пудратчи шартнома шартларини бажармаган тақдирда маиший хизмат кўрсатишнинг алоҳида шартлари ва қўшимча турлари учун назарда тутилган устамалар (қўшимча ҳақ) ундирилмайди.

Кўрсатилган хизматлар қийматини тўлашда Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш қоидаларига асосан қуйидаги тартибга риоя қилиниши керак:

- радиоэлектрон аппаратлар, пойабзал, кийим-кечакни тузатиш, сартарошлик хизматлари учун ҳақ буюртма бажарилгандан кейин олинади;

- мураккаб уй-рўзғор техникасини тузатиш хизмати учун буюртмачи пудратчи билан келишилган, аммо 15 фоиздан кам бўлмаган миқдорда олдиндан ҳақ тўлайди;

- мебелни тайёрлаш ва тузатиш, уй-жой ва турар жой бўлмаган биноларни тузатиш ва қуриш, пойабзал тайёрлаш ва яқка тартибда кийим тикиш бўйича хизматлар учун буюртмачи буюртмани расмийлаштиришда иш қийматининг 50 фоизи миқдорида аванс тўлаши керак;

- тантанали тадбирларда хизмат кўрсатиш, маросимларни ўтказиш, аҳолини курсларда ўқитиш (ҳақи бир ой олдин тўланади) кинофотолаборатория ва сураткашлик, кимёвий тозалаш, кир ювиш, овоз ёзиб олиш студиялари, транспорт, маълумот-ахборот, воситачилик ва комфорт хизматлари учун тўловлар буюртмани расмийлаштиришда тўлиқ тўланади.

Маиший пудрат шартномасида ишнинг баҳоси тарафларнинг келишуви билан белгиланади ва у пудратчи эълон қилган прејскурантда кўрсатилганидан юқори бўлиши мумкин эмас. Пудратчи ишни бутунлай топширганидан сўнг буюртмачи унга ҳақ тўлайди. Тарафларнинг келишувига мувофиқ буюртмачи шартнома тузилаётганда иш учун ҳақни тўлиқ ёки бўнак бериш йўли билан тўлаши мумкин.

Буюртмачи исталган хизмат турини расмийлаштиришда ўз хоҳишига кўра унинг қийматини тўлиқ тўлаши мумкин. Пудратчи томонидан

тайёрланган ва тузатилган буюмларнинг кафолат муддатлари амалдаги стандартлар, техник шартлар билан аниқланади ва тайёр буюртма эгаси томонидан олинган кундан бошлаб ҳисобланади, буюмлар буюртмачи айби билан ўз вақтида олинмаган тақдирда - шартномада кўрсатилган буюртмани бажариш муддати тамом бўлган кундан бошлаб ҳисобланади.

Буюртмачи маиший хизмат сифатига оид эътирозларни буюртмани қабул қилиш ва бериш жойида белгиланган кафолат муддатлари мобайнида, кафолат муддати бўлмаган буюмларга эътирозларни эса буюртмани олиш вақтида билдиришга ҳақлидир. Буюртмани уйда бажариш учун ходимлар буюртмачи билан келишилган вақтда келмаса, буюртмачи пудратчидан етказилган моддий зарарни тўлашни талаб қилишга ҳақлидир.

Пудратчи буюртмачи эътирозини дарҳол, кўшимча ўрганиш ва текширишни талаб қиладиганларини эса - эътироз билдирилган кундан бошлаб 15 кун мобайнида кўриб чиқиши керак.

Пудратчининг шартнома шартларидан иш сифатини ёмонлаштирадиган даражада четга чиқиши ёки бошқа камчиликлар билан боғлиқ даъволар буюртмачи томонидан иш қабул қилиб олинган кундан бошлаб 6 ой мобайнида, агар нуқсонларни ишни қабул қилиб олишнинг оддий усулида аниқлаш мумкин бўлмаса - иш қабул қилиб олинган кундан бошлаб бир йил мобайнида берилиши мумкин.

Қурилма ва иншоотлардаги ишни қабул қилиб олишнинг оддий усулида аниқланиши мумкин бўлмаган камчиликларга оид даъвони буюртмачи иш қабул қилиб олинган кундан бошлаб уч йил мобайнида бериши мумкин.

Агар шартномада кафолат муддати назарда тутилган ва ишдаги нуқсонлар тўғрисидаги мурожаат кафолат муддати доирасида берилган бўлса, даъво муддати нуқсон тўғрисида мурожаат қилинган кундан бошланади.

Пудратчи буюртмани бажариш муддатини бузган тақдирда, у буюртмачига ҳар бир кун учун буюртманинг буюртма қабул қилинган пайтдаги қийматининг 1 фоизи миқдорида, лекин иш ёки буюртма қийматининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда пеня тўлайди.

Буюртмачи бажарилган буюртмани ўз вақтида олиб кетмаган ҳолларда пудратчи буюртмачидан квитанцияда кўрсатилган буюртмани бажариш муддати тамом бўлган кундан бошлаб кечиктирилган ҳар бир кун учун иш қийматининг 1 фоизи миқдорида, лекин иш қийматининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда пеня ундиради.

Буюртма сифатсиз бажарилган тақдирда пудратчи буюртмачига иш ва хизматларнинг буюртмани бажариш вақтидаги қийматининг 20 фоизи миқдорида неустойка тўлайди.

Буюртмачига тегишли бўлган буюм (материал, хом ашё)ни тўлиқ ёки қисман йўқотган (ишдан чиқарган) пудратчи уч кун муддатда уни худди шундай буюм (материал, хом ашё) билан алмаштириши ёки буюртмачига етказилган зарарни шу вақтда амалда бўлган нархларда қоплаши керак.

Пудратчи ва буюртмачи ўртасида юзага келган низолар пудратчилар раҳбарияти томонидан ёки суд орқали ҳал қилинади.

3. Ишнинг натижалари ва натижани қабул қилмаслик оқибатлари

Агар маиший пудрат шартномаси бўйича иш пудратчининг материалдан фойдаланиб бажарилса, буюртмачи материал ҳақининг ҳаммасини шартнома тузиш вақтида тўлайди ёки унинг шартномада кўрсатилган қисми тўланиб, пудратчи бажарган ишни буюртмачи қабул қилиб олаётганида тўла ҳисоб-китоб қилинади.

Маиший пудрат шартномасига биноан материал пудратчи томонидан насияга берилиши, шу жумладан буюртмачи томонидан материалнинг ҳақини бўлиб-бўлиб тўлаш шarti билан ҳам берилиши мумкин. Пудратчи томонидан берилган материал баҳосининг маиший пудрат шартномаси тузилганидан сўнг ўзгариши қайта ҳисоб-китоб қилишга сабаб бўлмайди.

Агар маиший пудрат шартномаси бўйича иш буюртмачининг материалдан фойдаланиб бажарилса, шартнома тузилаётганда буюртмачига пудратчи томонидан бериладиган паттада ёки бошқа ҳужжатда материалнинг аниқ номи, таърифи ва тарафларнинг келишуви бўйича белгиланадиган баҳоси кўрсатилиши керак. Патта ёки шунга ўхшаш бошқа ҳужжатдаги материалнинг баҳоси хусусида буюртмачи кейинчалик судда низолашиши мумкин.

Маиший пудрат шартномасида ишнинг баҳоси тарафларнинг келишуви билан белгиланади ва у пудратчи эълон қилган прејскурантда кўрсатилганидан юқори бўлиши мумкин эмас. Пудратчи ишни бутунлай топширганидан сўнг буюртмачи унга ҳақ тўлайди. Тарафларнинг келишувига мувофиқ буюртмачи шартнома тузилаётганда иш учун ҳақни тўлиқ ёки бўнак бериш йўли билан тўлаши мумкин.

Буюртмачи иш натижасини қабул қилиб олаётган ёки пудрат нарсасидан фойдаланаётган пайтда камчиликларни аниқласа, умумий муддат давомида, кафолат муддати бўлганида эса, шу муддат давомида амалга ошириши мумкин.

Маиший пудрат шартномаси бўйича бажарилган ишнинг буюртмачининг ўзи ва бошқа шахслар ҳаётига ёки соғлиғига хавф туғдириши мумкин бўлган камчиликларини текин бартараф этиш тўғрисидаги талаб, агар қонунда белгиланган тартибда узоқроқ муддат (хизмат муддати) назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи ёки унинг қонуний вориси томонидан иш натижаси қабул қилиб олинган пайтдан бошлаб ўн йил давомида қўйилиши мумкин. Бундай талаб ушбу камчиликлар қачон аниқланганлигидан қатъи назар, шу жумладан улар кафолат муддати тугагандан сўнг аниқланган бўлса ҳам, қўйилиши мумкин. Мазкур талаб пудратчи томонидан бажарилмаса, буюртмачи юқорида кўрсатилган муддат давомида ё иш учун тўланган ҳақнинг тегишли қисмини қайтаришни ёхуд ўз кучи билан ёки учинчи шахслар ёрдамида камчиликларни бартараф этиш билан боғлиқ харажатларини қоплашни талаб қилишга ҳақли.

Буюртмачи амалдаги қонун ҳужжатларига асосан истеймолчи сифатида бошқа ҳуқуқларга ҳам эга.

Маиший пудрат шартномаси бўйича иш тегишли даражада ёки умуман бажарилмаган тақдирда буюртмачи ўз хоҳишига кўра:

худди шу маркадаги (моделдаги, артикулдаги) сифати тегишли даражада бўлган товарга алмаштиришни;

буюртма нархини тегишинча қайта ҳисоблаган ҳолда бошқа маркадаги (моделдаги, артикулдаги) сифати тегишли даражада бўлган товарга алмаштиришни;

товарнинг камчиликларини текинга бартараф этишни ёки ўзи ёхуд учинчи шахс томонидан товарнинг камчиликларини бартараф этиш учун қилинган харажатлар қопланишини;

буюртма нархини мутаносиб равишда камайтиришни;

кўрилган зарар ўрнини қоплаган ҳолда шартнома бекор қилинишини талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Тегишли даражада сифатли бўлмаган иш натижасини сифати тегишли даражада бўлган бошқа иш натижасига алмаштириш чоғида пудратчи иш натижасининг маиший пудрат шартномасида белгиланган баҳоси билан алмаштириш ёки суд томонидан алмаштириш тўғрисида қарор чиқариш пайтида мавжуд бўлган худди шундай иш учун тўланадиган баҳо ўртасидаги фарқни тўлашни талаб қилишга ҳақли эмас.

Пудратчи маиший пудрат шартномаси бўйича мажбуриятини бажармаган тақдирда зарарни қоплаш ва неустойка тўлаш пудратчини мажбуриятни асл ҳолида бажаришдан озод қилмайди.

Шартномани ўзгартириш ва бекор қилиш пудрат тўғрисидаги умумий қоидалар, шартнома тўғрисидаги, мажбуриятларнинг умумий қоидаларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Маиший пудрат шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари.
2. Буюртмачи ҳуқуқларининг кафолати.
3. Буюртмачининг материаллари асосида ишни бажариш қоидалари.
4. Бажарилган ишдаги камчиликларнинг мавжудлигини аниқлаш оқибатлари.
5. Тарафларнинг жавобгарлиги.

3 §. Қурилиш пудрати шартномаси

1. Қурилиш пудрати шартномаси тушунчаси ва унинг ҳуқуқий белгилари

Қурилиш пудрати шартномаси пудрат шартномасини бир тури ҳисобланади. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг ббб-моддасида қурилиш пудрати шартномаси бўйича пудратчи шартномада

белгиланган муддатда буюртмачининг топшириғи билан муайян объектни куриш ёки бошқа курилиш ишини бажариш мажбуриятини олади, буюртмачи эса пудратчига ишни бажариш учун зарур шароит яратиб бериш, ишни қабул қилиш ва келишилган ҳақни тўлаш мажбуриятини олади. Курилиш пудрати шартномаси мамлакат иқтисодиётида кўп қўлланиши билан ва ўзига хос жиҳатларга эгалиги билан маиший пудрат, лойиҳа ва кидирув ишлари пудрати, илмий текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати шартномаларидан ажралиб туради.

Курилиш пудрати шартномаси мураккаб тузилишга эга. Чунончи ушбу шартнома бошқа пудрат шартномаларидан фарқли равишда тартибга солиш доираси кенг қамровли ҳамда бошқа шартномаларнинг ҳам элементларини ўзида мужассам этади.

Курилиш пудрати шартномаси корхоналарни, турар-жорйларни бино ва иншоатларни куриш, қайта тамирлаш ва реконструкция қилиш, монтаж ишларини амалга ошириш мақсадида тузилади.

Пудрат шартномалари ичида курилиш пудрати ҳуқуқий тартибга солиш манбаларига бойлиги билан ажралиб туради. Чунки бу шартномавий муносабатларни, унинг субъектларини ҳуқуқий тартибга солувчи бир қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинган.

Пудрат шартномаси тарихига назар ташлайдиган бўлсак собиқ иттифок даврида курилиш пудрати билан боғлиқ муносабатлар умуман ривожланмасдан қолди. Тўғри бу даврда курилиш пудрати шартномаси алоҳида шартнома эканлиги айтилсада, унда албатта режали асос мажбурий эканлиги ва социалистик корхоналар ўртасида амалга оширилиши айтиб ўтилган. Фақатгина 1952 йилга келиб курилиш пудрати шартномаси пудрат шартномасини бир шакли эмас балки алоҳида шартнома эканлиги таъкидланди ва бунга ҳуқуқий асос яратилди.

Курилиш пудрати муносабати 1991 йилдан сўнгина мамлакатимизда бозор муносабатлари қарор топиши билан боғлиқ ҳолда ривожланиб борди.

Ўтган давр мобайнида курилиш пудратини ҳуқуқий тартибга солувчи қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Улар бевосита ёки билвосита курилиш пудрати муносабатини тартибга солишга асос бўлади.

Жумладан Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, Уй-жой кодекси, Шаҳарсозлик кодекси, Хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисидаги қонун, Курилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисида¹⁴ги қонунлар қабул қилинган бўлса, қонун ости актлари жумласига:

-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2007 йил 3 январдаги 2-сон қарори билан тасдиқланган “Уй-жой курилишига, уни реконструкция қилишга ва сотиб олишга ипотека кредити бериш тўғрисида”ги Низом¹⁵;

¹⁴ Собрание законодательства Республики Узбекистан. 2000., № 11, ст. 162

¹⁵ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2007 йил, 1-2-сон, 9-модда.

-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 30 декабрдаги 272-сон қарори билан тасдиқланган “Якка тартибдаги уй-жой қурилиши тўғрисида”ги Низом¹⁶;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йилда болалар спортини ривожлантириш жамғармаси бюджетини ва болалар спорт объектлари қурилишининг манзили аниқ дастурини тасдиқлаш тўғрисидаги 26.12.2006 йилги Қарори;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 20 декабрдаги пқ-535-сон қарори билан тасдиқланган 2007-2010 йилларда ва узоқ муддатли истиқболда умумий фойдаланиладиган автомобиль йўллари қурилишини ривожлантириш Концепцияси¹⁷

-Тошкент шаҳар ҳокимининг 2005 йил 11 июлдаги 326-сонли қарори билан тасдиқланган Шаҳарсозлик иншоотларини жойлаштириш ҳужжатларини расмийлаштириш, шаҳарсозлик объектлари томонидан қурилиш муддатларига амал қилиш Регламенти;

-Ўзбекистон Республикаси Президентининг 16.02.2005 йилги Уй-жой қурилиши ва уй-жой бозорини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида¹⁸ ги Қарори

-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ўзбекистон монтаж ва махсус қурилиш ишлари уюшмаси фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида¹⁹ 18.08.2004 йилги 400-сонли Қарори;

-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 14 апрелдаги 181-сон қарори билан тасдиқланган Қурилиш соҳасида ислохотларнинг амалга оширилиши мониторинги ва фаолиятни лицензиялаш бўйича республика комиссияси тўғрисидаги Низом²⁰

-Ўзбекистон Республикаси адлия вазирлиги томонидан 24.01. 2004 йилги 1303-сонли рўйхатга олинган Капитал қурилишда икки босқичли танлов савдоларини ўтказиш тартиби тўғрисида Низом ва бошқаларни киритиш мумкин.

Хусусан, қурилиш пудрати шартнома муносабатларини тартибга солувчи қонун ҳужжатларини хўжалик судлари томонидан амалиётга қўллашни такомиллаштирилиши қурилиш пудрати соҳасида келиб чиқаётган низоларни кўришларида моддий ва процессуал ҳуқуқ нормаларини тадбиқ этишнинг ҳам муҳим омили бўлиб ҳисобланади.

Бозор муносабатлари шаклланган сари, жамиятда мулкдорлар синфи ортган сари қурилиш пудрати шартномасига эҳтиёж ортиб боради. Бу эса ўз-

¹⁶ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2006 йил, 51-52-сон, 518-модда.

¹⁷ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2006 йил, 51-52-сон, 508-модда.

¹⁸ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2005 йил, 7-сон, 54-модда.

¹⁹ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 33-сон, 373-модда.

²⁰ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004. 15-сон, 177-модда.

Ўзидан уни тартибга солувчи қонунчилик базасининг ривожланишига сабаб бўлади.

Қурилиш пудрати шартномаси буюртмачи билан пудратчининг ўзаро муносабатини тартибга солувчи асосий ҳуқуқий ҳужжат бўлиб ҳисобланади.

Қурилиш пудрати шартномасини ўзига хос хусусиятларидан бири шундаки, унда тарафлар ўртасидаги муносабатлар бажарилган ишлар яқунлангандан кейин ҳам давом этади. Бунда пудратчи шартномага кўра қурилиш яқунлангандан сўнг ушбу объектга хизмат кўрсатиш жумладан, буюртмачининг ходимларини объектдан фойдаланишни ўргатиш, фойдаланиш учун турли кўринишдаги йўриқномаларни ишлаб чиқиш ва бошқа мажбуриятларни ўз зиммасига олган ҳолатлар назарда тутилади. Одатда бундай хизматлар ҳажми, қиймати ва бошқа тавсифлари ҳақидаги келишув қурилиш пудрати шартномасида кўрсатиб ўтилади. Демак, пудратчининг мажбуриятларига объектни қуриб битказишгина эмас ушбу объектдан мақсадли фойдаланиш учун буюртмачига техник ва бошқарув кўникмаси ва билимларини бериш мажбурияти ҳам киради. Пудрат шартномасини тузишда юқорида кўрсатиб ўтилган тарафларнинг мажбуриятларини киритиш билан ўз касбий фаолиятини амалга оширишда эътиборли бўлиш ва ишни муваффақиятли амалга ошириш ҳамда келгусида шартнома тарафи билан ҳамкорликни йўлга қўйишга кўмак беради.

Қурилиш пудрати шартномасининг асосий ҳуқуқий белгилари:

биринчидан, бу шартнома сонсенсуал, яъни тарафлар ўртасида ўзаро келишувга эришилган ва шартномада тузилган пайтдан бошлаб тарафларда ҳуқуқ ва бурчларни вужудга келтирадиган шартномалар гуруҳига мансабдир; иккинчидан, ҳақ бараварига тузиладиган шартномадир;

учинчидан, қурилишга оид пудрат шартномаси ҳар икки тараф учун ҳам муайян ва бурчлар белгиладиган икки томонлама шартнома ҳисобланади.

Қурилиш пудрати шартномаси корxonани, бинони, иншоотни бир объектни қуриш ёки қайта қуриш, шунингдек, монтаж, соzлаш, ишга тушириш ва қурилаётган объект билан бевосита боғлиқ бўлган бошқа ишларни бажариш ҳақидаги тузилиши мумкин.

Пудратчи, одатда тегишли объектни тўла асосда тамомлаш учун шартнома тузади. Бунга лойиҳалаштириш, қуриш, эксплуатацияга тошириш билан боғлиқ бўлган бошқа муҳим ишлар, объектни тўла эксплуатацияга топшириш ишлари киради. Қурилиши пудрти шартномасида шартнома баҳоси ва уни бажариш муддати муҳим аҳамиятга эга. Шартномада уларнинг кўрсатилмаслиги шартноманинг ҳақиқий эмаслигига олиб келади. Шунингдек, буюртмачи томонидан шартноманинг бажарилиши учун пудратчига зарур бўлган шароитларни бериш мажбурияти ҳам унинг ўзига хос хусусиятидан келиб чиқади.

Шартноманинг субъектлари сифатида буюртмачи ва пуратчи иштирок этади. Буюртмачи сифатида ҳар қандай жисмоний ва юридик шахслар иштирок этишлари мумкин. Шунингдек, асосий буюртмачилар тегишли объектнинг лозим даражада қурилишини, таъмирланишини, жиҳозланишини

таъминлаш учун зарурият туғилганда ўзининг барча ҳуқуқларини бошқа шахсларга ўтказишлари мумкин. Бунинг учун улар мазкур шахсларга тегишли тарзда ваколат беришлари шарт бўлади Масалан: давлат ўз эҳтиёжлари учун қуриладиган объектларнинг белгиланган муддатда қуриб топширилиши ва эксплуатация қилишини тўғри таъминлаш мақсадида маълум бир вазирлик, агентлик ёки муассасага ўз ваколатини бериши мумкин. Бундай тарзда ваколатини ўтказишга фуқаролик ҳуқуқининг барча субъектлари ҳам ҳақлидирлар.

Шартноманинг иккинчи томони ҳисобланган пудратчи сифатида бундай ҳаракатларни амалга ошириш ҳуқуқига тегишли тарзда мутасади ташкилотлардан махсус лицензия олган, табиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний ва юридик шахслар иштирок этишлари мумкин. Табиркорлик фаолияти юритиш учун рухсатнома турларини қисқартириш ва уларни бериш тартиб-қоидаларини соддалаштириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 21.09.2005 йилги 186-сонли қарори²¹га асосан лицензиялар камида 5 йил муддатга берилиши назарда тутилган бўлиб, таъмирлаш қурилиш-монтаж ишларига лицензияни Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси томонидан берилади.

Шунингдек пудратчилар махсус уюшмаларга бирлашган ҳолда ҳам муносабатга киришишлари мумкин. Масалан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 18.08.2004 йилги 400-сонли “Ўзбекистон монтаж ва махсус қурилиш ишлари уюшмаси фаолиятини ташкил этишни такомиллаштириш тўғрисида”ги қарорига²² асосан монтаж, ихтисослаштирилган қурилиш, созлаш ва лойиҳалаштириш ташкилотларининг, металл конструкциялари тайёрловчи саноат корхоналари ва бошқа ишлаб чиқариш тузилмаларининг Ўзбекистон монтаж ва махсус қурилиш ишлари уюшмаси ("Ўзмонтажмахсусқурилиш" уюшмаси) ташкил этилган бўлиб, унинг таркибига 93 - Махсус трест" ОАЖ, Қўқонқурилиш" ОАЖ, Ал-меъмор" МЧЖ, “Қурилишмонтаж" ХФ, “Бинокор" саноат-қурилиш компанияси" МЧЖ, “Ўзтаъминбутлаш" ОАЖ, “Монтажлойиҳа ЛТИ" МЧЖ каби 41 та қурилиш, монтаж ва махсус қурилиш ишлари корхоналари, Саноат корхоналари ва ташкилотлари Лойиҳалаш ташкилотлари, Ишлаб чиқариш-техник бутлаш корхоналари ихтиёрий равишда кирганлар.

Шунингдек, пудратчи қонун йўл қўйган ёки шартномада кўрсатилган ҳолатларда мазкур қурилиш объектини тезроқ битказиб топшииш ёки таъмирлаш мақсадида бошқа шахслар билан субпудрат шартномаларини тузиши мумкин.

Бажарилган ишларга ҳақ тўлаш тартиби ва муддатлари буюртмачи томонидан қонун ҳужжатларида ёки шартномда кўрсатилган ишлар асосида амалга оширилиши лозим. Шартномада объект босқичларига бўлиниб топширилиши хусусида келишилган бўлса, буюртмачи ўзи босқичма-босқич

²¹Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2005. 37-38-сон, 285-модда.

²² "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 33-сон, 373-модда.

қабул қилган объектлар учун ҳисоб-китобларни амалга ошириши лозим. Тарафлар ўзаро келишган ҳолларда буюртмачи тегишли объектни куриш учун лозим бўлган ҳаракатлар суммасини олдиндан пуратчига ўтказиб қўйиши ҳам мумкин.

Шартнома предмети қўчмас мулк объектлари – турар жой, бино, иншоат, корхона ва унинг бир қисми каби объектларни куриши, таъмирлаш ва реконструкция қилиш ҳисобланади.

2. Қурилиш пудрати шартномасининг тузилиши ва танлов савдоларини ўтказиш

Қурилиш пудрати шартномаси одатда ёзма шаклда тузилади. Тарафлар ўзаро келишиб олишгач, уни имзолайдилар ва шу вақтдан эътиборан уларда ҳуқуқ ва мажбуриятлар вужуга келади. Шартнома буюртмачи ва пудратчининг ўзаро муносабатлари қандай амалга оширилиши лозимлиги тўғрисида аниқ ва тушунарли келишувга эришишлари муҳим аҳамият касб этади.

Қурилиш пудрати шартномаси бозор иқтисодиёти шароитида ўзининг режали характерини йўқотди. Шунинг учун уни тузиш ва амалга ошириш томонларнинг ўзаро келишуви асосида олиб борилмоқда. Буюртмачи томон ваколатли давлат органларига мурожаат қилади. Бундай ваколатли органлар сифатида лойиҳалаштирилаётган объектнинг аҳамиятига қараб, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимлигига қарашли, шунингдек, шаҳар ва туман ҳокимларининг архитектура ва шаҳарсозлик бошқарма ва бўлимлари иш олиб борадилар.

Шунинг учун ҳам буюртмачи, энг аввало, қурилиш тўғрисида қарор қабул қилишдан олдин архитектура ва шаҳарсозлик бошқармаси ёки бўлимнинг розилигини олиши лозим. Шунингдек, тегишли объектни куриш ва эксплуатация қилишга бошқа бир қанча маъмурий органларнинг ҳам розилиги талаб қилинади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 3 июлдаги 302-сон қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал қурилишда танлов савдолари тўғрисида Низомга асосан амалга оширалади. Мазкур Низом капитал қурилиш, шунингдек илгари тўхтатиб қўйилган объектлар қурилишини давом эттириш билан боғлиқ ишларнинг бутун комплексини бажариш, товарлар харид қилиш, асбоб-ускуналар сотиб олиш юзасидан танлов савдолари (тендерлар)ни ташкил этиш ва ўтказиш тартиби ва шартларини белгилайди. Ушбу Низом талаблари Ўзбекистон Республикаси ҳудудида марказлаштирилган манбалар (давлатнинг капитал қўйилмалари), давлат бошқарув органлари ва давлат корхоналари маблағлари ҳисобига товарлар, ишлар ва хизматлар харид қилишда мажбурий ҳисобланса, бошқа манбалар ҳисобига амалга ошириладиган қурилиш объектлари учун тавсия хусусиятига эга.

Танлов савдолари ўтказиш тўғрисидаги қарор буюртмачи томонидан фақат танлов савдолари предмети тегишли ҳужжатлар (кредит шартномаси, банк маълумотномаси, қурилишларнинг аниқ рўйхати, давлат бошқарув

органи қарори ва бошқалар) билан тасдиқланган молиявий ресурслар билан таъминланган тақдирда қабул қилинади.

Инвестор, буюртмачи, танлов савдолари ташкилотчиси, танлов комиссияси ва оферентлар танлов савдоларининг асосий қатнашчилари ҳисобланади.

Буюртмачи талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ёки бунингсиз танлов савдолари ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилиш, расмий фармойиш берувчи ҳужжат чиқарган ҳолда танлов савдоларини ўтказиш шакли, тури ва санасини белгилаш, танлов савдолари ташкилотчиси функциясини амалга ошириш (ушбу функцияларни жалб этиладиган ташкилотга бериши мумкин), мустақил равишда ёки ихтисослаштирилган ташкилотни жалб этган ҳолда танлов савдолари предметининг бошланғич қийматини белгилаш каби ҳуқуқларга эга.

Буюртмачи қуйидаги функцияларни бажаради:

танлов комиссияси таркибини ва иш тартибини шакллантиради ва тасдиқлайди, унинг ишида қатнашади;

миқдори танлов ҳужжатларида қайд этиладиган аниқ танлов шартларига боғлиқ бўладиган танлов савдоларида қатнашишга буюртманомаларни таъминлаш шаклини белгилайди;

танлов савдоларининг ташкилотчиси бўлади (ушбу функцияларни жалб этиладиган ихтисослашган ташкилотга бериши мумкин);

танлов ҳужжатлари таркибини белгилайди;

талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ва танлов савдоларига қўйиладиган асосий талабларни, танлов савдолари предметига қўйиладиган ва танлов ҳужжатлари таркибига киритиладиган махсус ва техник талабларни белгилайди;

белгиланган тартибда экспертизанинг ўтказилиши ва танлов ҳужжатлари тасдиқланишини таъминлайди, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитаси билан келишган ҳолда танлов савдолари натижалари тўғрисидаги ҳисоботни тасдиқлайди;

танлов савдолари ғолиби билан шартнома тузади;

танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш билан боғлиқ барча харажатларни қоплайди.

Буюртмачи инвестор билан белгиланган тартибда тузилган шартномада назарда тутилган ваколатлар доирасида бошқа функцияларни ҳам амалга оширади.

Танлов комиссияси аъзолари сони тоқ бўлиши керак. Қоидага кўра, танлов комиссияси таркибига инвестор, буюртмачи, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Иқтисодиёт вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш давлат қўмитаси, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, жойлардаги давлат ҳокимияти органлари, хизмат кўрсатувчи банк вакиллари киритилади. Танлов савдолари предметига боғлиқ равишда танлов комиссияси таркибига лойиҳа, эксперт ташкилотлари ва бошқа ташкилотларнинг вакиллари киритилиши мумкин. Танлов

комиссияси таркибида инвестор ва буюртмачининг вакиллари сони комиссия аъзолари умумий сонининг тўртдан бир қисмидан ортиқ бўлмаслиги керак. Агар мажлисда танлов комиссияси аъзоларининг камида тўртдан уч қисми катнашса танлов комиссияси ҳуқуқий ваколатли ҳисобланади.

Танлов савдолари қуйидагиларга бўлинади:

очик танлов савдолари - оферентлар сони чекланмайди;

ёпиқ танлов савдолари - оферентлар сони чекланади. Ёпиқ танлов савдолари ўтказиш тўғрисидаги қарор Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинади.

Очик ёки ёпиқ танлов савдолари талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланган ҳолда ёки аниқланмасдан, ёхуд икки босқичли бўлиши мумкин. Талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш танлов савдоларининг биринчи тури, танлов савдоларининг ғолибини аниқлаш - унинг иккинчи тури ҳисобланади. Талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланадиган очик ёки ёпиқ танлов савдолари ўтказишда талабгорларнинг умумий рўйхати тузилади, талабгорнинг малакаси олдиндан аниқланади ва малакаси олдиндан аниқланган талабгорлар ўртасида танлов савдолари ўтказилади. Икки босқичли танлов савдолари буюртмачи танлов савдолари предметининг аниқ тавсифини ва ўзига хослигини шакллантириш имкониятига эга бўлмаган ҳамда шартномада ишларни уларнинг рентабеллигини таъминлаш учун етарли бўлган ёки тадқиқ этиш ёки ишлаб чиқишга сарфланган харажатлар қопланишини таъминлайдиган ҳажмларда бажариш назарда тутилган ҳоллардан ташқари, буюртмачи илмий тадқиқотлар, экспериментлар ўтказишга, қидирувлар ёки ишланмалар юзасидан шартнома тузиш ниятида бўлган ҳолларда ўтказилади.

Икки босқичли танлов савдолари биринчи босқичда концептуал қарор ва техник, тижорат жиҳатидан аниқланиши ва тузатилиши керак бўлган, танлов ҳужжатларида кўрсатилган шартлар асосида ишлаб чиқилган оферта баҳоси кўрсатилмаган ҳолда тақдим этилади. Танлов савдолари предмети параметрлари бўйича оферент билан музокаралар олиб борилишига йўл қўйилади. Оферталарнинг умумий сонидан танлов савдоларининг иккинчи босқичида қатнашишга йўл қўйиладиган оферталар танлаб олинади. Иккинчи босқичда танлов савдолари предметининг аниқлаштирилган параметрлари ҳисобга олинган, баҳоси мажбурий тартибда кўрсатилган ҳолда оферталари танлов савдоларининг иккинчи босқичига ўтган қатнашчиларнинг таклифлари ва буюртманомалари берилган ҳолда танлов ҳужжатларига тузатиш киритилади. Икки босқичли танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш қонун ҳужжатларига мувофиқ "Давархитектқурилиш" қўмитаси томонидан ишлаб чиқиладиган ва тасдиқланадиган тартибга мувофиқ амалга оширилади.

Ёпиқ танлов савдолари ишлар ва хизматлар юқори даражада мураккаблиги (ёки тор ихтисослашуви) билан фарқланадиган ва фақат пудратчилар (етказиб берувчилар)нинг чекланган сони билангина бажарилиши мумкин бўлган ҳолларда ташкил этилади. Ёпиқ танлов савдоларини ўтказишда танлов савдолари ташкилотчиси пудратчилар

(етказиб берувчилар) умумий сонидан олдиндан етарлича малака маълумотларига эга бўлганларни, бироқ уларнинг камида учтасини танлайди ва уларга танлов савдоларида қатнашишга таклифнома юборади. Агар пудратчилар (етказиб берувчилар)нинг умумий сони иккитадан ортиқ бўлмаса, у ҳолда таклифнома уларнинг ҳар иккаласига юборилади ва танлов савдолари уларнинг иштирокида ўтказилади.

Улардан бири рад этган тақдирда танлов шартлари аниқлаштирилган ва (ёки) унга тузатишлар киритилган ҳолда такрорий танлов савдолари эълон қилинади. Ёпиқ танлов савдоларини ташкил этишда матбуотда эълон берилмайди, танлов савдолари таклиф этилган талабгорлар ўртасида ўтказилади.

Танлов савдолари предмети харидининг умумий қиймати 25 минг АҚШ долларига тенг суммани ташкил этган ҳолларда улар:

- харид қилинадиган товар, ишлар ва хизматларнинг тавсифи, миқдори, бажариш муддатлари ва товарни етказиб бериш пункти кўрсатилган ҳолдаги таклифларни талабгорларга юбориш;
- етказиб берувчи ёки пудратчи томонидан эълон қилинган баҳо ва тавсифларни таққослаш йўли билан эркин савдода амалга оширилиши мумкин.

Эркин савдода харид қилишда таклифларнинг етказиб берувчи ёки пудратчи томонидан алоқа каналлари орқали ёзма шаклда тақдим этилишига йўл қўйилади. Эркин савдода харид қилишда етказиб берувчи ёки пудратчини танлаш баҳолаш комиссияси томонидан амалга оширилади.

Баҳолаш комиссияси буюртмачи томонидан камида беш нафар ваколатли мутахассисдан иборат таркибда тайинланади. Баҳолаш комиссиясининг қарори протокол билан расмийлаштирилади.

Вазирлар Маҳкамасининг тегишли қарори мавжуд бўлганда, харид қилинадиган товар (иш, хизматлар) ягона етказиб берувчи (пудратчи) томонидан ишлаб чиқарилса (реализация қилинса) ҳамда импорт товар Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги билан келишган ҳолда харид қилинганда шартноманинг тўғридан-тўғри тузилишига йўл қўйилади.

Агар танлов савдолари предметининг бошланғич қийматига нисбатан танлов савдоларини ташкил этиш ва ўтказиш харажатлари иқтисодий жиҳатдан фойдали бўлмаса, бундай ишлар ва кўрсатиладиган хизматлар мустақил лотларга бўлинган ҳолда битта танлов савдоларига бирлаштирилади, бунда ғолиб, қоидага кўра, ҳар бир лот бўйича аниқланади. Буюртмачининг асосланган қарорига мувофиқ танлов савдолари предметини лотларга бўлган ҳолда танлов савдолари ўтказилишига йўл қўйилади (қурилиш ва монтаж ишлари, асбоб-ускуналарни харид қилиш ва монтаж қилиш, юкларни транспортда ташиш ва ҳоказо). Бунда ғолиб, қоидага кўра, ҳар бир лот бўйича аниқланади, бош пудратчи ташкилот функциясини буюртмачи бажаради ва лойиҳада назарда тутилган ишлар ва хизматларнинг бутун комплекси бажарилиши учун жавоб беради. Инвестор ва/ёки буюртмачи товарларни харид қилишда танлов савдолари предмети бўлиниши

учун жавоб беради. Танлов савдоларини кейинчалик танлов савдолари предмети учун назарда тутилмаган турлар бўйича ўтказиш имконини берувчи унинг қийматини пасайтириш мақсадида танлов савдолари предметини онгли равишда бўлишга йўл қўйилмайди.

Танлов савдоларида қатнашиш учун талабгорга қуйидаги малака талаблари қўйилади:

-танлов савдолари предмети қийматининг камида 20 фоизи миқдоридидаги бўш айланма маблағларнинг ёки кўрсатиб ўтилган маблағларни беришга банк кафолатномаси, ишлар (хизматлар)ни бажариш учун зарур бўлган меҳнат ресурслари ва мутахассисларнинг мавжудлиги;

-шартномалар тузиш юзасидан фуқаролик-муомала ҳуқуқий лаёқат ва ваколатлар;

-устав сармоясининг миқдори;

-танлов объектига ўхшаш объектларда ишлаш тажрибасининг мавжудлиги;

-ўз кучлари билан илгари бажарилган иш ҳажмлари тўғрисидаги маълумотлар;

-танлов объектида ўз кучлари билан бажариладиган ишларнинг мўлжалланаётган ҳажми (фоизларда).

Танлов савдоларида қатнашиш талабгорига буюртмачи томонидан белгиланадиган бошқа талаблар ҳам қўйилиши мумкин. Агар танлов савдолари предмети ҳисобланадиган ишлар (хизматлар)ни бажариш билан боғлиқ фаолият қонун ҳужжатларига мувофиқ лицензияланиши керак бўлса белгиланган тартибда берилган тегишли лицензияга эга бўлган талабгорлар танлов савдоларида қатнашишга қўйилади.

Таъсис ҳужжатлари, молиявий қатнашиш, холдинг шаклида ва бошқа шаклларда ифодаланган бир-бири билан бевосита ташкилий-ҳуқуқий ёки молиявий боғлиқ бўлган ташкилотларнинг танлов савдоларида қатнашиши тақиқланади. Буюртмачининг тор ихтисослашган пудратчи ташкилотлари очик танлов савдоларида умумий асосларда қатнашадилар, ёпиқ танлов савдоларида эса танлов савдолари ташкилотчиси камида иккита чет қатнашчини таклиф қилиши шарт.

Танлов савдолари ташкилотчиси танлов савдолари тўғрисида оммавий ахборот воситаларида эълон беради ёки потенциал пудратчиларга (ётказиб берувчиларга) танлов савдоларида қатнашишга таклифнома жўнатади. Танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълонда ёки танлов савдоларида қатнашишга таклифномада қуйидаги маълумотлар бўлиши керак:

-танлов савдолари ташкилотчисининг номи ва манзили;

-танлов савдолари предметини маблағ билан таъминлаш манбалари;

-танлов савдолари предметининг тавсифи ва уни сотиш жойи;

-танлов савдолари предметини сотиш муддати;

-талабгорларга қўйиладиган асосий шартлар;

-танлов ҳужжатларини сотиб олиш жойи ва унинг учун тўлов миқдори;

-оферталарни тақдим этиш жойи, охириги куни ва вақти;

-оферталарни очиш жойи, куни ва вақти.

Танлов савдолари ва/ёки талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш тўғрисидаги эълон оммавий ахборот воситаларида чоп этилади. Буюртмачининг қарорига кўра хорижий пудратчилар (етказиб берувчилар) танлов савдоларида қатнашишга таклиф этилиши мумкин. Бунда эълон, қоидага кўра, энг оммавий даврий нашрларда, газеталарда, web-сайтда ва /ёки БМТнинг Development Business нашрида, шунингдек хорижий мамлакатларнинг элчихоналари орқали таклифномалар жўнатиш воситасида амалга оширилади. Оферталарни тақдим этиш муддати эълон оммавий ахборот воситаларида чоп этилган кундан бошлаб камида ўттиз кунни ёки таклифномалар жўнатилган кундан бошлаб ўттиз беш кунни ташкил этиши керак. Танлов савдолари ўтказилиши тўғрисидаги эълон фақат танлов ҳужжатларига ижобий эксперт хулосаси мавжуд бўлган тақдирдагина чоп этилиши мумкин.

Танлов ҳужжатлари, қоидага кўра, уч қисмдан: умумий, техник ва тижорат қисмидан иборат бўлади. Ушбу қисмларга нималар кириши Ўзбекистон Республикаси ҳудудида капитал курилишда танлов савдолари тўғрисида Низомда белгиланган.

Буюртмачи томонидан эълон қилинган нарх билан танлов савдолари ўтказилиши тўғрисида қарор қабул қилинган тақдирда танлов савдолари предметининг бошланғич нархи эълон ва таклифномада кўрсатилади. Бунда танлов савдолари танлов савдолари предметининг бошланғич нархини пасайтириш юзасидан ўтказилади. Оферталарни тақдим этиш тартиби танлов ҳужжатларида белгиланади. Тақдим этилаётган оферта танлов ҳужжатлари шартлари ва талабларига мувофиқ бўлиши керак.

Хорижий пудрат ташкилотлари томонидан амалга ошириладиган ва эркин муомаладаги валютада ҳақ тўланадиган хорижий кредитлар ва грантлар ҳисобига молиялаштириладиган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишда, агар халқаро ва хорижий молиявий институтлар билан тузилган кредит шартномаларида ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, танлов ҳужжатларига ишлар (хизматлар) қийматининг камида 50 фоизи миқдоридан ишлар (хизматлар)ни бажариш учун Ўзбекистон Республикасининг хўжалик юритувчи субъектлари - резидентлари иштирок этиши шартлари киритилади.

Танлов ва талабгорнинг малакасини олдиндан аниқлаш ҳужжатларига, офертани жойлашга ва маркировка қилишга, таклифларни техник ва молиявий баҳолаш мезонларига шартлар ва талаблар танлов комиссияси томонидан кўриб чиқилади ва тасдиқланади. Оферталарни тақдим этиш муддати тугагунгача танлов савдолари ташкилотчиси танлов ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритишга ҳақлидир, ташкилотчи улар тўғрисида танлов ҳужжатларини олган талабгорларга дарҳол хабар қилиши, оферталарни тақдим этиш муддатини офертага тузатиш киритиш учун етарли бўлган вақтга узайтириши керак.

Офертанинг амал қилиш муддати танлов ҳужжатларида белгиланади. Оферта уни тақдим этишнинг охиригача куни ва вақти тугагунгача қайтариб олиниши мумкин. Талабгорнинг имзоси ва муҳри қўйилган оферта савдолар ташкилотчисига конвертга солиб елимланган ҳолда жўнатилади. Тақдим

етиш муддати тугагандан кейин олинган оферта кўриб чиқилмайди. Офертани тақдим этиш санаси танлов савдолари ташкилотчисининг почта билдиришномасидаги оферта олинганлиги тўғрисидаги қайд бўйича ёки танлов савдолари ташкилотчисининг оферентга берилган (оферта чопар орқали етказиб бериладиган ҳол) оферта олинганлиги тўғрисидаги билдиришномаси санаси бўйича белгиланади. Талабгор оферта таркибида танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани танлов ҳужжатларида кўрсатилган, лекин танлов савдолари предмети ҳисоблаб чиқилган қийматининг кўпи билан 2 фоизи миқдорида таъминлашни тақдим этади. Таъминлашнинг амал қилиш муддати офертанинг амал қилиш муддатидан кам бўлмаслиги керак.

Буюртмачи танлов ҳужжатларида таъминлаш кафилининг ишончлилиги бўйича талабларни, унинг шакллари ва танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлашдан фойдаланиш тартибини белгилаши мумкин. Танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш:

танлов савдолари ғолибига - шартнома тузилгандан кейин, шартнома ижросини талаб қилинадиган таъминлаш тақдим этилгач;

қолган оферентларга - танлов савдолари ғолиби билан шартнома тузилгандан кейин, лекин офертанинг амал қилиш муддатидан кечикмай;

офертани қайтариб олган оферентга - уни тақдим этишнинг охири куни ва вақти тугагунгача қайтарилади.

Буюртманомани таъминлаш уни қайтариш учун асос пайдо бўлган вақтдан бошлаб ўн кун мобайнида қайтарилади.

Танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш:

офертани тақдим этишнинг охири куни ва вақти тугагач офертани ўзгартирган ёки уни қайтариб олган оферентга;

танлов савдолари ғолибига - оферта унинг амал қилиш даврида қайтариб олинганда, танлов ҳужжатларида белгиланган шартларда шартнома тузиш ёки шартнома ижросининг талаб қилинадиган таъминланишини тақдим қилиш рад этилганда қайтарилмайди.

Танлов савдолари, қоидага кўра, буюртмачи жойлашган жойда ўтказилади. Танлов комиссияси мажлиси белгиланган муддат тугагандан кейин ўтказилади. Мажлис вақтида оферталар солинган конвертлар очилади, шартлар ва тартиботларга риоя қилиниши, танлов ҳужжатларида кўрсатилган ҳужжатларнинг мавжудлиги текширилади. Оферталар солинган конвертларни очиш қатнашиш истагини билдиришган оферентлар ёки уларнинг ваколатли вакиллари иштирокида амалга оширилади. Танлов комиссияси мажлиси натижалари протокол билан расмийлаштирилади. Танлов комиссияси мажлислари натижалари тўғрисидаги ахборот қатнашмаган оферентга ёзма шаклда етказилади. Ҳужжатлар пакетида танлов ҳужжатлари талабларининг бузилганлиги аниқланган тақдирда ҳужжатлар уларнинг мазмуни эълон қилинмасдан оферентга қайтарилади. Танлов комиссияси танлов ҳужжатларининг эълон қилинган шартларга номувофиқлигини ёки офертани расмийлаштиришдаги ноаниқликларни улар

бошқа қатнашчиларнинг рейтингига таъсир кўрсатмайдиган ва уларга йўл қўйган танлов савдолари қатнашчисига устунлик бермайдиган ҳолларда эътиборга олмаслиги мумкин. Танлов ҳужжатлари шартларига жавоб берадиган оферталар бўйича оферентнинг исми (номи), малака маълумотлари, таклиф қилинган нархлар ва бажариш муддатлари, шунингдек оферент томонидан танлов ҳужжатлари талабларига мувофиқ киритилган қўшимча таклифлар ҳисобга олинади.

Танлов комиссияси мажлисида офертани кўриб чиқиш давомида оферент томонидан офертанинг мазмуни тушунтириб берилишига йўл қўйилади. Бунда офертанинг мазмунини, шу жумладан нархи ёки бажариш муддатини ўзгартирувчи тушунтиришлар берилишига йўл қўйилмайди.

Офертада арифметик хатолар мавжудлиги аниқланган тақдирда сўзлар билан кўрсатилган якуний сумма тўғри миқдор сифатида қабул қилинади. Савдоларнинг туридан қатъи назар, танлов савдолари ғолиби танлов комиссиясининг ёпиқ мажлисида аниқланади. Танлов савдолари ғолиби танлов савдолари қатнашчилари иштирокида эълон қилинади, иштирок этмаган қатнашчилар хабардор қилинади. Оферталарни кўриб чиқиш, баҳолаш ва таққослаш натижалари тўғрисидаги ахборот ошкор қилинмайди, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Танлов савдолари буюртмачи томонидан белгиланган тартибда тасдиқлангандан кейин тугалланган ҳисобланади.

Танлов савдолари агар:

оферталарни тақдим этиш муддатида учтадан кам оферта тушса, ушбу Низомнинг 25-бандида кўрсатилган ҳоллардан ташқари;

оферталар танлов ҳужжатлари шартларига мувофиқ бўлмаса;

оферталарда танлов савдоларида қатнашишга буюртманомани таъминлаш кафолати мавжуд бўлмаса;

оферентлар томонидан таклиф этилган нархлар танлов савдолари предмети бошланғич қийматидан анча ортиқ бўлса;

"Давархитектқурилиш" қўмитаси билан келишув бўйича танлов комиссияси томонидан асосланган бошқа ҳолатлар пайдо бўлса ўтказилмаган ҳисобланади.

Оддий пудрат усулида қурилиш пудрати шартномаси тузишда буюртмачи ва пудратчи ўртасида асосий шартномада қадар дастлабки битим тузилади. Унда юуртмачи ва пудратчининг шартнома бўйича асосий режалари, дастлабки тадбирлар келишиб олинади. Қурилишнинг номи пудратчи бажарадиган ишлар ҳажми, қурилишнинг бошланиш муддати, қурилиш майдонини топшириш вақти, қурилишни жиҳозловчи материаллар ва конструкциялар билан таъминлаш, қурилишни оммавий таъминлаш манбалари ва контрактгача бўлган келишувни бузганлик учун томонларнинг жавобгарлик масалалари дастлабки келишувда назарда тутилиши лозим.

Айрим қурилиш объекти бўйича икки ва ундан ортиқ пудратчи бўлса, буюртмачи уларнинг ҳар бирига тегишли бўлган ишлар ҳажми бўйича лозим бўлган ҳужжатларни тақдим қилиши шарт.

Пудрат шартномаси тарафларнинг фақат бир-бирлари олдидаги бурчларнигина эмас, балки, аввало, уларнинг қонун олдидаги бурчларини белгилайди. Бундай ҳол қурилишга оид пудрат шартномасининг бошқа шартномалар қатори қонунда кўзда тутилган ёки йўл қўйилган асосларда тузилиши ва бажарилишининг аҳамиятидан келиб чиқади.

Буюртмачи билан бош пудратчи қурилишнинг барча ҳажми юзасидан умумий пудрат шартномаси тузадилар. Бу шартномага кўра, ФКнинг 631-моддасида кўзда тутилганидек, бош пудратчи шартномада кўрсатилган барча қурилиш ишларини бажариш учун жавобгарликни ўз зиммасига олади. Агар қурилиш ишларини бажариш бир йилдан ошиқ муддатни ўз ичига оладиган бўлса, буюртмачи ва пудратчи умумий пудрат шартномаси билан бир қаторда, йиллик пудрат шартномасини ҳам тузади. Йиллик пудрат шартномасида маълум хўжалик йилида бажариладиган қурилиш ишларининг бажарилиш шартлари кўрсатилган бўлади.

Зарурат туғилганда махсус қурилиш-монтаж ишлари бош пудратчи билан субпудратчи (пудратчидан ишни пудратга олувчи) бўлган ихтисослаштирилган қурилиш ташкилотлари ўртасида тузиладиган субпудратчи қурилиш ташкилотлари ўртасида тузиладиган бевосита шартномага мувофиқ, мазкур ихтисослаштирилган қурилиш ташкилотларининг кўчи билан бажарилиши келишилган бўлиши мумкин.

Пудрат тўғрисидаги қоидада бир қурилишда барча умумий қурилиши ва махсус ишларни бажаришни з зиммасига оладиган фақат битта бош пудратчи бўлиши мумкинлиги белгиланади.

Пурат шартномасида қуйидагилар кўриб чиқилиши лозим:

а) шартноманинг кириш қисмида шартноманинг қачон ва қаерда тузилганлиги, қайси қурилиш ташкилоти пудратчи ва қайси ташкилот буюртмачи бўлишлги кўрсатилади;

б) барча умумқурилиш ва махсус қурилиш ишларини тасдиқлайдиган лойиҳа, смета ва қурилиш объектларининг шартномага илова қилинган рўйхатга мувофиқ равишда қуриб битказишни пудратчи ўз зиммасига олганлиги кўрсатилади;

в) шартномада кўрсатилган ишларни лойиҳа-смета ва қурилиш ҳужжатларига мувофиқ равишда шартнома бўйича белгиланган муддат ичида ўзининг моддий-техника базаси ва кадрлари билан битказиб топшириш мажбуриятини пудратчи ўз зиммасига олганлигини ёки субпудратчиларни жалб қилиш ҳуқуқи кўрсатиб ўтилади;

г) шартномада сметага мувофиқ пудратчи зиммасига юклатилган ишларнинг қиймати қанча суммани ташкил қилиниши кўрсатилади;

д) шартномани бажаришда тарафлар “Қурилишга оид пудрат шартномалари ҳақидаги қоидалар”га риоя қилишлари лозимлиги кўрсатилади;

е) шартномага ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги қоидалар кўрсатилади;

ж) шартнома шартларини бажармаган ёки ўз вақтида лозим даражада бажармаган томон учун қўлланиладиган жарима миқдори кўрсатилади;

з) шартнома тарафларнинг банк ҳисоб рақамлари, адреслари, вакилларининг имзолари ва муҳрлари билан тасдиқланади.

Қурилишга оид пудрат шартномаси 3 нусхада тузилиб, икки нусхаси тарафларда қолади, бир нусхаси эса қурилишни маблағ билан таъминловчи банкка юборилади. Йиллик пудрат шартномаси умумий пудрат шартномасининг бажарилиши юзасидан бир йил мобайнида амалга ошириладиган қурилиш ишларини белгилаш учун тузилади. Йиллик шартнома умумий пудрат шартномасига қўшимча бўлиб, маълум бир хўжалик йили ичида бажариладиган қурилиш ишларининг ҳажмини, бажарилишнинг календарь планини аниқлаб беради. Умумий ва йиллик шартномалар мазмун жиҳатидан бир-бирига тўғри келмайди. Умумий пудрат шартномасида кўрсатилган ишларнинг ҳажми ва муддати йиллик шартномаларда аниқлаштирилади. Йиллик шартнома маълум бир хўжалик йили ичида бажарилиши лозим бўлган қурилиш ишлари юзасидан тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгила беради. Ҳозирги вақтда қурилиш бўйича шартнома муносабатларида йиллик пудрат шартномаси асосий ўрин эгаллайди.

Қурилиш бўйича пудрат шартномаси умумий пудрат шартномасисиз ҳам тузилиши мумкин. Жумладан, агар қуриладиган объект бўйича барча қурилиш ишларини бир йил ичида кўриб бирказиш мумкин бўлса, йиллик шартнома тузилади. Йиллик шартномада тасдиқланган лойиҳа-смета, барча субъектлар рўйхати, бу объектларни қуришни бошлаш ва қуриб битказиш муддатлари, ишлаб чиқаришнинг календарь плани, буюртмачи томонидан пудратчига иш чизмаси ва сметаларни топшириш муддати, шартноманинг бошқа алоҳида шартлари кўрсатилади ва қурилишга оид ҳужжатлар илова қилинади. Йиллик шартнома ишлар плани тасдиқлангандан сўнг икки ой муддат ичида қурилишга оид намунавий пудрат шартномаси шаклида тузилиши лозим.

ФКнинг 667-моддасига мувофиқ, топширилмаган пудрат объектининг нобуд бўлиши ёки шикастланиши хавфи пудратчи зиммасида бўлади. Шунингдек, пудрат объектида бажарилаётган ишларнинг хавфсизлиги учун ҳам пудратчи жавобгар бўлади.

Шунинг учун қурилиши пудрати шартномасида тарафлар бошқача тартиб ва шартлар қўйгн бўлмасалар шартномада назарда тутилган объектни ёки ишлар мажмуини пудратчи ўз ҳисобидан суғурталаши шарт.

Суғурталаш мажбурияти юклатилган тараф қурилиш пудрати шартномасида назарда тутилган тартибда иккинчи тарафга шартнома шартларига мувофиқ суғурта шартномаси тузганини тасдиқловчи далилларни, шу жумладан суғурта қилувчи, суғурта суммаси миқдори ва суғурталанган таваккалчиликлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим қилиши керак.

Суғурталаш тегишли тарафни суғурта ҳодисаси юз беришининг олдини олиш чора-тадбирларини кўриш мажбуриятидан озод қилмайди. Пудратчи ёки буюртмачи қурилаётганлиги, ундан нима мақсадда фойдаланиш режалаштирилганлиги ҳақида суғурталовчига суғурта қилдирувчидан объект

билан боғлиқ бўлган қўшимча маълумотларни ҳам талаб қилиши ва улар билан танишиб чиқиши мумкин.

3. Лойиҳа-смета ҳужжатлари

Пудратчи қурилиш ва у билан боғлиқ бўлган ишларни ишнинг ҳажми, мазмуни ва уларга қўйиладиган бошқа талабларни белгилайдиган лойиҳа-смета ҳужжатларига мувофиқ амалга ошириши шарт.

Кўп ҳолларда бино ва иншоотларнинг қурилиши намунавий лойиҳалар бўйича амалга оширилади. Бундай ҳолларнинг қўлланиши лойиҳалаш ҳужжатларини ирмунча камайтириш ва нархини ҳам арзонлаштиришга имкон беради.

Лойиҳалаш икки босқичли бўлганда лойиҳа икки йўл билан: лойиҳа топшириғини ва иш чизмаларини тайёрлаш йўли билан амалга оширилади. Лойиҳа топшириғида қурилишнинг техникаий имкониятлари ва иқтисоий томондан мақсадга мувофиқлиги текширилади, қурилиш бўйича белгиланган муддатлар, қурилиш майдонининг тўғри танланганлиги, қурилишни асосий хом ашё, электр энергияси ҳамда сув ва қурилиш материаллари билан таъминлаш манбалари, қурилишнинг умумий қиймати ҳамда техник-иқтисодий кўрсаткичлари белгилаб берилади.

Иш чизмаси ва смета ўз моҳияти жиҳатидан қурилиш ишларини аниқ кўрсатиб берувчи ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Шартнома тузишда ва қурилиш ишларини олиб боришда уларнинг аҳамияти каттадир.

Пудратчи қурилиш давомида лойиҳа-смета ҳужжатларида ҳисобга олинмаган ишларни, шу муносабат билан қўшимча ишларни бажариш ва қурилишнинг смета қийматини ошириш зарурлигини аниқлаб, буюртмачига хабар қилмаган ҳолда ёки унинг жавобини кутмасдан, буюртмачининг манфаатларини кўзлаб, хусусан, ишнинг тўхтатилиши қурилиш объектининг нобуд бўлишига ёки шикастланишига олиб келиши мумкин бўлганлиги муносабати билан дарҳол ҳаракат қилиши зарур бўлганлигини исботлай олмаса, у бажарган қўшимча иши учун буюртмачидан ҳақ тўлашни ва шу туфайли кўрилган зарарни қоплашни талаб қилиш ҳуқуқидан маҳрум бўлади.

Қўшимча иш бажариш ва унга ҳақ тўлага буюртмачи рози бўлса, бу ишлар пудратчининг касб фаолиятига мос келмаслиги ёки ўзига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра уларни бажара олмаган ҳоллардагина пудратчи мазкур ишларни бажаришдан бош тортишга ҳақли бўлади.

Лойиҳа-смета ҳужжатлари техник ва иқтисодий жиҳатдан асосланган бўлиши, ресурслардан оқилона фойдаланишни, атроф-муҳитга зарар етказмаслигини тўлиқ ҳисобга олиши лозим.

Шартномада назарда тутилган объектнинг техник ҳужжатларига ўзгартиришлар киритишлар туфайли бажарилиши керак бўладиган қўшимча ишлар қиймати сметада кўрсатилган қурилиш умумий қийматининг 10%идан ошиб кетмаса ва қурилиш пудрати шартномасида назарда тутилган ишларнинг хусусиятини ўзгартирмаса, буюртмачи техник ҳужжатларга (лойиҳа, смета, шартноманинг тегишли бандларига) ўзгартиришлар киритишга ҳақли.

Бундай ҳолда буюртмачи пудратчининг розилиги олиши талаб қилинмайди. Қурилиш пудрати шартномасининг объекти бўлган қурилишнинг маълум бир қисмини қайтадан қуриш ёки лойиҳага ўзгартириш киритиш ўз навбатида сметага ўзгартириш критиси ёки қўшича смета тузишни талаб қилади.

Техник ҳужжатларга умумий қурилиш қийматининг 10%идан ортиқ қийматга эга бўлган қўшимча ишлар бажариш лозим бўлганда бундай ишлар тарафлар ўртасида келишилган қўшимча смета асосида амалга оширилади, қўшимча смета каби пудратчи томонидан тўлиқ бажарилиши шарт бўлиб ҳисоланади. Лойиҳа бўйича бажарилган ишнинг қиймати пудратчига боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра сметадан камида 10% ошган бўлса, пудратчи Фуқаролик кодексининг 382-моддасига мувофиқ, сметани қайтакўриб чиқишни буюртмачидан талаб қилишга ҳақли. Ушбу модданинг 1-қисмига мувофиқ, Қонун ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, шартнома тарафларнинг келишувчига мувофиқ судга мурожаат қилмасдан ҳам ўзгартирилиши мумкин.

Шунингдек, пудратчи лойиҳа-смета ҳужжатларида йўл қўйилган камчиликларни аниқлаш ва йўқотиш билан боғлиқ бўлган мақбул харажатларни буюртмачидан талаб қилишга ҳақлидир. Мақбул харажатлар ҳар бир ҳолат бўйича алоҳида ҳисобланиши ва улар реал бўлиши мумкин.

4. Қурилиш пудратининг шартномаси бўйича тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Буюртмачи бажарилаётган ишларнинг ҳажми, қиймати ва сифати лойиҳа ва сметаларга мувофиқ бўлиши устдан текшириш ва техникавий назоратни амалга ошириш, истаган вақтда қурилиш ва монтаж ишларининг бажарилиши ва сифатини, шунингдек, фойдаланилаётган материалларнинг сифатини, ишларнинг графикка мос равишда олиб борилаётганлигини, буюртмачи берган материаллардан оператив хўжалик фаолиятига аралашмасидан текшириш мумкин. Буюртмачи (ёки унинг вакили) қурилиш объектида йўл қўйилган ҳар қандай камчиликлар тўғрисида пудратчига эътироз билдириши ва уларни бартараф этишни талаб қилишга ҳақли бўлади. Бундай тарзда буюртмачи томонидан аниқланган ва пудратчига ёзма равишда билдирилган, техник ҳужжатларга мос бўлмаган ишлар шартномада кўрсатилган шартлар асосида ёки оқилона муддатда бартараф этилиши лозим.

Буюртмачи (ёки унинг вакили) қурилиши объектида йўл қўйилган камчиликларни аниқлаган ҳолда бу ҳақда пудратчини огоҳлантирмаса ва уларни бартараф этишни талаб қилмаса, уларни бартараф этиш имкони йўқолганидан сўнг даъво қилиш имконидан маҳрум бўлади. Қонун шу тариқа объектнинг етарли даражада сифатли бўлиши учун буюртмачига ҳам масъулият юклайди. Лекин қолган ҳолларда объектдаги камчиликларнинг бартараф этилишини талаб қилиш ҳуқуқини сақланиб қолади.

Буюртмачи ишнинг лозим даражада сифатли, чидамли ва ўз вақтида тугалланиб топширилишидан манфаатдор бўлгани учун пудратчи билан ҳамкордай ҳаракат қилади.

Буюртмавчи қурилишнинг лойиҳа, иш чизмаси ва сметасини тасдиқлатиш, қурилишни маблағ билан таъминлаш учун зарур бўлган ҳужжатларни банкка тақдим этиш, ваколатли органлардан қурилиш учун ер участкаси ажратиш ҳақида актни олиш, қурилиш майдонида қурилиш ишларини олиб бориш учун тегишли органлардан рухсатнома олиш ва қурилиш майдонини бўшатиш ишларини амалга ошириш;

шартномада назарда тутилган ҳолларда ўз вақтида қурилишни технология, энергетика, электротехника ва умумзавод ускуналари ҳамда аппаратуралари билан таъминлаш, шунингдек, бино ва иншоотларни фойдаланишга бериши шарт. Шуртномага мувофиқ, буюртмачи зиммасига қурилиш материаллари билан таъминлаш вазифаси ҳам юкланиши мумкин, лекин улардан тўғри фойдаланиш ва уларни сақлаш пудрати зиммасида бўлади.

Буюртмачи шартномада назарда тутилган ҳолларда ўз ихтиёрида бўлган темир йўл транспортдан, сув, буғ, электр қуввати ёрдамида ишлайдиган қурилмаларидан пудратчи учун фойдаланишга бериши лозим. Пудратчи унинг учун тариф бўйича белгиланган баҳода ҳақ тўлайди.

Агар қурилишни ва у билан боғлиқ ишларни амалга оширишда қурилиш пудрати шартномасини тегишли тарзда бажаришда тўсиқлар борлиги маълум бўлса, уларни бартараф этишда буюртмачи ўзига боғлиқ чораларни кўриши ва пудратчи билан ҳамкорлик қилиши шарт. Ушбу мажбурият бажарилмаган тақдирда буюртмачи ўзи кўрган зарарни пудратчидан талаб қилиш ҳуқуқини йўқотади. Ушбу ҳаракатларни амалга оширишда қилинган харажатларни буюртмачи пудратчига тўлаши лозим бўлади.

Пудратчи шартномада кўрсатилган барча қурилиш ва махсус ишларни, шунингдек, машина ва ускуналарни монтаж қилиш ишларини қурилишнинг тасдиқланган лойиҳа-смета ҳужжатларига, иш чизмаси ҳамда унинг сметасига мувофиқ равишда бажариб, буюртмачига топширишга мажбур. Пудратчи бажарилган қурилиш ишларининг буюртмачи томонидан қабул қилинишини талаб этиши мумкин.

Пудратчи қурилиш ва у билан боғлиқ ишларни амалга ошираётган вақтда атроф-муҳитни муҳофаза қилиши ва қурилиш ишларини хавфсиз олиб боришга доир қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этиши шарт.

Тугалланган қурилиш объектини қабул қилиш шартнома ва тегишли қонун ҳужжатлари асосида амалга оширилади. Қабул қилиш давлат ваколатли органлари вакиллари ташкил қилган давлат қабул комиссияси томонидан буюртмачи, бош пудратчи ва субпудратчилар иштирокида амалга оширилади. Топширилаётган объект хусусий сектор ҳисобидан молиялаштирилган ва давлат учун муҳим аҳамия касб этмаса, қабул қилиш давлатнинг мутасадди ташкилотлари ва маҳаллий ўз-ўзини бошқарув

органлари иштирокидаги комиссияси томонидан тегишли тарафлар катнашган ҳолда амалга оширилади.

Шартномада кўрсатилган бўлса, қабул комиссиясини ташкил этиш буюртмачи томонидан амалга оширилади. Шартномага биноан қурилиш объекти тўла ёки қисмларга бўлиниб топширилиши мумкин. Буюртмачи томонидан қабул қилинган объект пудратчининг айби бўлмаган ҳолда нобуд бўлса, зарар буюртмачи зиммасида бўлади. Шунинг учун буюртмачи ўзи қабул қилган объектни ёки унинг бир қисмини сақлаш ва суғурта қилиш учун тегишли ҳаракатларни амалга ошириши лозим бўлади.

Қабул қилиш вақтида тегишли техника, дастгоҳ ва агрегатлар дастлабки синовдан ўтказилиши лозим. Буюртмачининг талаби билан бино ва иншоотларни қабул қилишда, унинг ҳисобидан вужудга келтирилган сунъий равишдаги ер силкинишларида ҳам синаб кўрилиши мумкин.

Қурилиш объектини қабул қилиш, топшириш тегишли тарзда акт тузилиши орқали амалга оширилади. Уни, одатда, буюртмачи, пудратчи, тегишли комиссия аъзолари имзолайдилар. Барча камчиликлар актда кўрсатиб ўтилади. Аниқланган барча камчиликлар кимнинг айбли ҳаракатлари туфайли етказилган бўлса, ўша томоннинг ҳисобидан пудратчи томонидан оқилона бартараф этилиши лозим.

Бажарилган ишда қурилиш пудрати шартномасида кўрсатилган фойдаланиш имкониятини бермайдиган камчиликлар борлиги аниқланган ва уларни пудратчи, буюртмачи ёки учинчи шахс бартараф этиши мумкин бўлмаган тақдирда, буюртмачи ишлар натижасини қабул қилишдан бош тортишга ҳақли бўлади.

Пудратчи шартнома ёки қонунга мувофиқ топширилаётган объектни эксплуатация қилишга кафолат муддати беришга мажбур. Кафолат муддати қурилиш қабул қилинган кундан бошлаб шартномада бошқача ҳолат кўзда тутилмаган бўлса, 10 йилдан иборат.

Қонун қурилиш объектини буюртмачи ёки пудратчига боғлиқ бўлмаган ҳолда тўхтатилишини назарда тутди. ФКнинг 679-моддасига биноан, агар тарафларга боғлиқ бўлмаган сабабларга кўра қурилиш пудрати шартномаси бўйича ишлар тўхтатилган бўлса, қурилиш объекти консервация қилинган бўлса, буюртмачига консервация қилинган пайтга қадар бажарилган ишлар ҳақининг ҳаммасини тўлаши, шунингдек, ишларни тўхтатиш ва консервация қилиш зарурияти туфайли қилинган харажатларни тўлаши шарт.

Объект буюртмачи томонидан консервация қилинган ҳолларда пудратчи тегишли ҳақ ва консервация харажатларидан ташқари олинмай қолган фойдасини, объект консервация қилиниши натижасида кўрган зарарларини ҳам талаб қилиши мумкин.

Қурилиш пудрат шартномаси қуйидаги ҳолларда бекор бўлиши мумкин:

ваколатли давлат органларининг қарорлари билан;

томонлардан бирининг ташаббуси билан;

пудратчи томонидан қурилиш-монтаж ишларини бажариш муддатлари, қурилиш графигида кўзда тутилган вақт систематик равишда бузилганда;

қурилиш-монтаж ишлари сифат жиҳатдан ёмон ҳолатда бораётган бўлса;

пудратчининг ҳамкорликда фаолият кўрсатиш тўғрисидаги таклифи доимий равишда буюртмачи томонидан рад қилиб келинганда;

буюртмачи томонидан шартномада кўрсатилган мажбуриятлар систематик равишда бузилганда;

молиялаштирувчи банк томонидан буюртмачи тўловга қобилиятсиз деб эълон қилинган ҳолатда.

Фуқаролик қонунчилиги қурилишга оид пудрат шартномасини тўла ва ўз муддатда бажариш мақсадида шартноманинг бажарилишини таъминлаш мақсадида тарафларнинг жавобгарлик ҳолатларнинг жавобгарлиги пудрат тўғрисидаги умумий қоидалар асосида тартибга солинади. Лекин, қурилиш пудратининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, унга жавобгарликни белгиловчи қўшимча ҳолатлар ҳам татбиқ этилиши мумкин. Қурилиш ишларини олиб борувчи юридик шахсларга нисбатан қўлланиладиган мулкий жавобгарлик шартнома талабларини бузишда айбдор бўлган тарафга нисбатан пеня, айбона, жарима каби санкцияларни қўллаш билан жабрланувчининг кўрган зарарини қоплаш имконини беради. Қурилишга оид пудрат шартномасида мулкий санкцияларнинг қўлланиши тарафларнинг шартномани бажаришдан манфаатдорлигини оширишга имкон беради. Шунингдек, иккинчи томонни ўз мажбуриятларини реал бажаришга мажбур қилади. ФКнинг 680-моддасида буюртмачи пудрат шартномаси бўйича бажарилган ишлар натижасида ёки агар шартномада назара тутилган бўлса, ишлар бажарилган босқичи топширишга тайёр эканлиги тўғрисида хабар олгач, уни қабул қилишга киришиши шарт.

ФКнинг 681-моддасига мувофиқ, бажарилган ишнинг сифати учун пудратчининг жавобгарлик масалалари кўрсатилган. Унга мувофиқ, пудратчи қурилиш-пудрат шартномасида, техникавий лойиҳада ва тарафлар учун мажбурий лойиҳада ва тарафлар учун мажбурий бўлган қурилиш нормалари ва қоидаларида назарда тутилган талаблардан чекинишга йўл қўйилганлиги, шунингдек, қурилиш объектининг лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган кўрсаткичларга, жумладан, корxonанинг ишлаб чиқариш қувватига эришилмаганлиги учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади.

Пудратчи объектининг лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган кўрсаткичларга, шу жумладан, корxonанинг ишлаб чиқариш қувватига эришмаганлиги учун ўзининг айби йўқлигини исботлаб бериб, жавобгарликдан озод бўлиши мумкин. Унинг айбсизлигига буюртмачи томонидан тайёрланган лойиҳа материаллари, буюртмачи ажратган ва қурилиш объекти жойлашган ер, атроф-муҳит, корxона қувватини ҳисоблашдаги буюртмачи томонидан йўл қўйилган жиддий хатолар ва бошқа ҳолатлар асос бўлиши мумкин.

Пудратчи пудрат тўғрисидаги умумий қоидаларга мувофиқ, қурилиш объектининг кафолат муддати давомида аниқланган барча камчиликлари учун жавобгар бўлади. Буюртмачи аниқланган камчиликлар ҳақида пудратчини ўз вақтида огоҳлантириш ва уларни бартараф этиш учун

пудратчига лозим бўлган шароитларни яратиб бериши зарур. Пудратчи тегишли объектни эксплуатация қилишаги жиддий нуқсонлар ёки таъмирлаш ишларининг нотўғри олиб борилиши натижасида объектга зарар etkazилганлигини исботласа, жавобгарликдан озод бўлади.

Бино ёки иншоот реконструкция қилинганда (янгиланган, қайта қурилган, реставрация қилинган ва ҳоказо) бинонинг, иншоотнинг ёки унинг бир қисмининг мустаҳкамлиги, барқарорлиги, ишончилиги пасайгани ёки йўқолгани учун жавобгарлик пудрати зиммасига юкланади, яъни пудратчи тегишли ишларни бажаришга киришган ҳолларда реконструкция, реставрация, капитал таъмирлаш натижасида мазкур объектга ёки унинг бир қисмига ерган зарар учун тўлиқ жавобгар бўлади.

Пудратчининг қурилиш объекти бўлган корхона ишлаб чиқариш қувватига эришмаганлиги учун буюртмачи олдида жавобгарлик масаласи қонунчиликда янги ҳолатдир. Шунинг учун томонлар объектнинг эксплуатация қилиш техник талаблари ва қафолат муддати тўғрисида шартларнинг шартномада кўрсатилишига эришишлари лозим.

Қурилиш пудрати шартномасини тартибга солишдаги низоларга барҳам бериш учун махсус қонунларда ва ҳукумат қарорларида тарафларнинг мулкӣ жавобгарлик даражаси ўрнатилиши ҳам мумкин. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланган “Қурилишни контракт асосида ташкил қилиш тўғрисида”ги Низомда пудратчи ва буюртмачининг мулкӣ жавобгарлиги кўрсатилган. Пудратчи буюртмачи олдида шартнома бўйича мажбуриятларни бажармаганлиги учун қуйидаги моддий жавобгарликка тортилиши мумкин:

объектни, унинг қисмларини, бинони ўз вақтида қуриб тамомламаса, маҳсулот чиқаришга тайёрлаш ёки хизмат кўрсатишни ўз вақтида амалга оширмаса, ҳар бир кеч қолган куни учун асосий баҳонинг 0,05% миқдорида жарима тўлайди, лекин жарима объектни буюртмачига топширилган кунигача минимал ойлик иш ҳақининг 15 баробаридан ошиб кетмаслиги керак;

ишлаб чиқаришга, хизмат кўрсатишга тайёрланаётган бино, иншоот ёки унинг бир қисмини қуриб битириш кечиктирилган тақдирда тўланайган жарима ҳажми асоси қийматнинг ҳар бир кечиктирилган куни учун 0,05% бўлиши, лекин бир кунлик жарима миқдори 15 баробаридан кўп бўлмаслиги керак;

буюртмачи билан шартнома тузган бошқа махсус муассасаларга майдонни ўз вақтида топширмаслик асосий қийматнинг 0,03% миқдорида жарима тўлашга сабаб бўлади, лекин тўланадиган жарима миқдори энг кам ойликиш ҳақининг 5 баробаридан ошмаслиги керак;

ерларни қайта тайёрлаш бўйича иш ҳажмининг ва муддатининг бузилганлиги учун лойиҳа-смета ҳужжатларига мувофиқ, унинг қийматини ҳисобга олмаган ҳолда ҳар бир кечиктирилган кун учун энг кам иш миқдорининг 2 баробар миқдорида жарима тўлайди;

буюртмачи ва бошқа назорат қилувчи органлар томонидан қурилиш давомида ёки оралик қабул вақтида ишларнинг чалалиги, конструкцияларда

дефект борлиги аниқланганда, улар 10 кун ичида бартараф қилинмаса, пудратчи ҳар бир кечиктирилган кун учун энг кам ойлик иш ҳақининг 2 баробари миқдорида жарима тўлайди;

агар пудратчи буюртмачи билан келишган ҳолда белгиланган муддатда камчиликларни йўқотмаса, буюртмачи ёки эксплуатация қилувчи ташкилот дефектни ўз кучи билан пудратчи ҳисобидан йўқотиши ва бажарилган иш қийматининг 50%и миқдорида неустойкани пудратчидан талаб қилиши керак.

Буюртмачи бош пудратчи олдида шартнома бўйича ўз мажбуриятларини тўлиқ ёки қисман бажармаганлиги учун қуйидаги ҳолларда моддий жавобгар бўлади:

буюртмачи тегишли назорат органларининг рухсати ҳақидаги ҳужжатларни ёки қурилиши учун ажратилган жойда иш бошлашга рухсат берувчи геодезик масалаларнинг рухсатномасини ўз вақтида бермаганида, ҳар бир кечиктирилган кун учун минимал ойлик иш ҳақининг 2 баробари миқдорида жарима тўлайди;

монтаж қилиш учун лозим бўлган жиҳозларни, материал ва маҳсулотларни, шунингдек, жиҳозларни монтаж қилиш учун лозим бўлган материал ва маҳсулотларни кечиктириб топширганлиги учун тегишли жиҳоз ва материаллар қийматининг 1%идан 4%игача миқдорда жарима тўлайди;

копмлект бўлмаган жиҳозларни монтаж учун топширганда, топширилган жизоҳнинг 5%и миқдорида жарима ва етишмаган деталнинг қийматини тўлиқ тўлайди;

қўшимча шартномани тузишга тайёргарлик кўриш учун лозим бўлган қайта тасдиқланган лойиҳа-смета ҳужжатларини ўз вақтида топширмаганлиги сабабли ҳар бир бириктирилган кун учун энг кам ойлик иш ҳақининг 2 баробари миқдорида жарима тўлайди;

сув, газ, иссиқлик, буғ ва электр қувватидан фойдаланиш учун қурилиш бошлангунга қадар бир ой олдин тегишли ташкилотларнинг рухсатномасини тақдим қилмаган ҳолда ҳар бир кечиктирилган кун учун энг кам ойлик иш ҳақининг 2 баробари миқдорида жарима тўлайди;

бузилиши лозим бўлган биноларни ўз вақтида топширмаганлиги, қурилиш майдонидан магистрал электр линияси, темир йўл, ер ости коммуникацияси ва бошқа инженерлик иншоотларини бошқа жойга кўчириш тўғрисидаги рухсатномани ўз вақтида топширмаганлиги сабабли ҳар бир кечиктирилган куни учун энг кам ойлик иш ҳақининг 2 баробарида жарима тўлайди;

қурилиш тўхтатилган ва консервация қилинган объектларни қабул қилишни ва бажарилган ишлар учун иш ҳақини ўз вақтида тўламагани учун ҳар бир кечиктирилган кун учун келишилган тўлиқ нархнинг 0,05%и миқдорида жарима тўланиши лозим, лекин бу жарима энг кам иш ҳақининг 5 баробаридан ошмаслиги керак;

қурлишни молиялаштириш шартнома тузилган вақтдан бошлаб 15 кундан кўп вақтда кечиктирилган тақдирда, ҳар бир кечиктирилган кун учун энг кам ойлик иш ҳақининг 2 баробари миқдорида жарима тўлайди.

5. Қурилиш пудрати шартномаси бўйича жавобгарлик

Қурилиш пудрати шартномаси бўйича жавобгарлик пудрат шартномаларидан келиб чиқадиган умумий жавобгарлик билан бирга махсус жавобгарлик ҳолатлари ҳам Фуқаролик кодексида назарда тутилган. ФКнинг 668-моддасига асосан бажарилаётган ишларнинг хавфсизлиги учун пудратчи жавобгар бўлади. Чунки пудратчи айнан техника хавфсизлик қоидаларига риоя қилган ҳолда қурилиш-таъмирлаш ишларини амалга ошираётган пайтда унинг атрофини ўраб олиши ёки бирор белги қўйиши лозим. Акс ҳолда атроф мухитга, фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғига, мулкларга жиддий зарар етказиш эҳтимоли мавжуд бўлади. Айнан бу ҳолат ФКнинг 678-моддасида назарда тутилган. Унга асосан пудратчи қурилиш ва у билан боғлиқ ишларни амалга ошираётган вақтда атроф-мухитни муҳофаза қилиш ва қурилиш ишларини хавфсиз олиб боришга доир қонун ҳужжатларининг талабларига риоя этиши шарт ва бундай талаблар бузилганлиги учун учинчи шахслар олдида жавобгар бўлади.

Шартномада бутун қурилишни ёки унинг муайян қисмини моддий таъминлаш буюртмачи томонидан амалга оширилиши назарда тутилган бўлмаса, қурилишни материаллар, шу жумладан деталлар ва конструкциялар, шунингдек ускуналар билан таъминлаш мажбурияти пудратчи зиммасида бўлади. Қурилишни таъминлаш мажбуриятини зиммасига олган тараф ўзи топширган материаллар (деталлар, конструкциялар)дан, шунингдек ускуналардан бажарилаётган ишлар сифатини ёмонлаштирмаган ҳолда фойдаланиб бўлмаслиги вужудга келганлиги учун, агар фойдаланиб бўлмаслик иккинчи тараф жавоб берадиган вазиятлар туфайли вужудга келганлигини исбот қилмаса, жавобгар бўлади. Буюртмачи берган материаллар ёки ускуналардан бажарилаётган ишлар сифатини ёмонлаштирмаган ҳолда фойдаланиш мумкин эмаслиги аниқланган ва буюртмачи уларни алмаштиришдан бош тортган тақдирда, пудратчи қурилиш пудрати шартномасидан воз кечишга ва буюртмачидан ишнинг бажарилган қисмига мутаносиб равишда шартнома нархини тўлашни талаб қилишга ҳақли.

Пудратчи қурилиш пудрати шартномасида, техникавий лойиҳада ва тарафлар учун мажбурий бўлган қурилиш нормалари ва қоидаларида назарда тутилган талаблардан чекинишга йўл қўйилганлиги, шунингдек қурилиш объектининг лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган кўрсаткичларига, жумладан корхонанинг ишлаб чиқариш қувватига эришилмаганлиги учун буюртмачи олдида жавобгар бўлади. Бино ёки иншоот реконструкция қилинганда (янгиланган, қайта қурилган, реставрация қилинганда ва ҳоказо) бинонинг, иншоотнинг ёки унинг бир қисмининг мустаҳкамлиги, барқарорлиги, ишончилиги пасайгани ёки йўқолгани учун жавобгарлик пудратчи зиммасига юкланади. Пудратчи буюртмачининг розилигисиз лойиҳа ҳужжатларидан буюртмачининг жиддий манфаатларига таъсир қилмайдиган тарзда озгина четга чиқиш ҳолларига йўл қўйганлиги учун,

башарти бу ҳол қурилишнинг сифатига таъсир этмаганлигини исботлаб бера олса, жавобгар бўлмайди.

Агар қурилиш пудрати шартномасида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, пудратчи қурилиш объектининг лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган кўрсаткичларга эришишини ва объектни кафолат муддати давомида шартномага мувофиқ ҳолда ишлатиш мумкинлигини кафолатлайди. Агар қонунда ёки шартномада бошқача кафолат муддати назарда тутилган бўлмаса, кафолат муддати объект буюртмачи томондан қабул қилинган кундан бошлаб ўн йилни ташкил этади.

Агар пудратчи кафолат муддати давомида аниқланган камчиликлар (нуқсонлар) объектнинг ёки унинг қисмларининг нормал эскириши, унинг нотўғри ишлатилиши ёхуд буюртмачининг ўзи ёки у жалб қилган учинчи шахслар ишлаб чиққан қўлланманиннг нотўғрилиги, объектни буюртмачининг ўзи ёки у жалб қилган учинчи шахслар тегишли даражада таъмирламаганлиги оқибатида вужудга келганлигини исботлай олмаса, бу камчиликлар учун жавобгар бўлади. Кафолат муддати пудратчи жавобгар бўлган камчиликлар натижасида объектдан фойдаланиш мумкин бўлмаган бутун вақтга тўхтатиб турилади. Кафолат муддати давомида камчиликлар аниқланган тақдирда, буюртмачи камчиликлар аниқлангандан кейинги оқилона муддат давомида улар ҳақида пудратчини хабардор қилиши керак.

Қурилиш пудрати шартномасида пудратчининг у жавобгар бўлмаган камчиликларни буюртмачининг талаби бўйича ва буюртмачи ҳисобидан бартараф қилиш мажбурияти назарда тутилиши мумкин. Камчиликларни бартараф қилиш иши қурилиш пудрати шартномасининг нарчасига бевосита боғлиқ бўлмаган ёки бу ишни пудратчи ўзига алоқаси йўқ сабабларга кўра бажара олмайдиган ҳолларда пудратчи кўрсатилган мажбуриятни бажаришдан бош тортишга ҳақли.

Қурилиш соҳасида пудратчи сифатида аксарият ҳолларда юридик шахслар иштирок этади. Уларнинг жавобгарлик масаласи махсус қонун – Ўзбекистон Республикасининг 15.12.2000 йилда қабул қилинган “Қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун юридик шахсларнинг жавобгарлиги тўғрисида”ги қонун билан ҳам тартибга солинади.

Қонуннинг 2-моддасида қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарлик тушунчаси берилган бўлиб, унга асосан юридик шахслар томонидан аҳоли пунктларини, бинолар ва иншоотларни режалаш ва қуриш бош режаларининг, лойиҳаларининг бузилиши, давлат стандартлари, қурилиш нормалари ва қоидалари, техник шартларига, лойиҳалаш ва қурилиш, шунингдек бинокорлик материаллари ишлаб чиқариш соҳасидаги бошқа норматив ҳужжатларнинг талабларига бинолар, иморатлар, иншоотларнинг, уларнинг қисмлари ёки конструкция айрим элементларининг чидамлилиги, мустаҳкамлиги, пухталиги, ишлаб чиқарилаётган бинокорлик материаллари, конструкциялари ва буюмларининг чидамлилик параметрлари пасайиши ва йўқотилишига сабаб бўлган тарзда риоя этилмаслиги, шунингдек объектларни қуриш ва уларни фойдаланишга қабул қилиб олишнинг

белгиланган тартибини бузадиган хатти-ҳаракат қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарлик деб эътироф этилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида лойиҳалаш, қурилиш-монтаж ишларини амалга оширувчи, бинокорлик материаллари, конструкциялари ва буюмларини ишлаб чиқарувчи, қурилишда буюртмачи ҳисобланувчи ёки бир йўла буюртмачи ва пудратчи вазифаларини бажарувчи юридик шахсларга қурилиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар учун белгиланган тартибда жарима солинади. Юридик шахснинг жавобгарликка тортилиши уни ўзи йўл қўйган қоидабузарликларни бартараф этиш ва зарарнинг ўрнини қоплаш мажбуриятидан, шунингдек айбдор мансабдор шахсларни интизомий, маъмурий, фуқаровий-ҳуқуқий ва жиноий жавобгарликка тортишдан озод этмайди.

Аҳоли пунктларини режалаш ва қуришнинг бош режаларини, лойиҳаларини, тарихий иморатлар жойлашган даҳаларни қайта қуриш режаларини, турар жой даҳалари, кичик даҳалар ва шаҳарларнинг саноат зоналари, қишлоқ аҳоли пунктларини қуриш ва ободонлаштириш сифатини, шунингдек бинолар ва иншоотларнинг меъморчилик ечимларини бузиш, лойиҳалаш, қурилиш-монтаж ишларини бажариш чоғида қурилиш соҳасидаги норматив ҳужжатларнинг талабларини бузиш қонун асосида жаримага тортилишига сабаб бўлади. Чунки қурилиш нормативларини бузиш иморатлар, иншоотларнинг, уларнинг қисмлари ёки конструкция айрим элементларининг чидамлилиқ, пухталиқ ёки мустаҳкамлик параметрлари йўқотилишига, пасайишига сабаб бўлиши мумкин.

Қонунга асосан объектларни давлат экспертизаси томонидан лойиҳа-смета ҳужжатлари, жумладан иш ҳужжатлари хусусида берилган ижобий ҳулосасиз, шунингдек давлат архитектура-қурилиш назорати органлари рўйхатидан ўтказмасдан ва уларнинг рухсатномасисиз қуриш, қурилишда мажбурий сертификатлаштирилиши лозим бўлган, лекин сертификатланмаган материаллар, буюмлар ва конструкцияларни қўллаш, объектни фойдаланишга қабул қилиб олиш қоидаларини бузиш, Давлат архитектура-қурилиш назорати органларининг кўрсатмаларини бажаришдан бўйин товлаш ёки ўз вақтида бажармаслик ҳам ҳуқуқбузарлик сифатида баҳоланади.

6. Қурилиш пудрати шартномасининг турлари

Қурилиш пудрати шартномаси предмети, тарафлари, мақсади асосида бир қатор турларга бўлинади. Бу турлар қурилиш пудрати шартномасининг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади. Улар жумласига

1. якка тартибда уй-жой қуриш учун тузиладиган қурилиш пудрати шартномаси;
2. давлат эҳтиёжлари учун қурилиш пудрати шартномаси ва бошқалар киради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 30 декабрда қабул қилинган 272-сонли қарори билан тасдиқланган Якка

тартибдаги уй-жой қурилиши тўғрисидаги Низом²³ асосида шартнома тузилади. Шартноманинг предмети якка тартибдаги қуриладиган ёки таъмирланадиган уй-жой (бир ер участкасида жойлашган, доимий яшаш, дам олиш ва шахсий хўжаликни юритишга мўлжалланган ёрдамчи-хўжалик иморатлари ва ҳовлидаги иншоотлар тегишли бўлган бир ёки бир неча турар жой иморати) ҳисобланиб, у ўз ичига ёрдамчи-хўжалик иморатлари (уй ҳайвонлари ва паррандаларни сақлаш учун иморатлар, омборхона, гараж, ёзги ошхона, тандирхона, ертўла, ҳаммом, ҳовлидаги ҳожатхона, душхона, иссиқхона, ҳовуз, сауна, буғ қозонхонаси ва одамларнинг вақтинча бўлиши билан боғлиқ ишларнинг ҳар хил турларини бажаришга мўлжалланган бошқа функционал иморатлар, ҳовлидаги иншоотлар (тўсиқ, дарвоза, эшик, кудук, фаввора ва одамларнинг яшашига ҳамда маиший ва ишлаб чиқариш мақсадларида фойдаланишга мўлжалланмаган бошқа ясси ёки линияли иншоотлар)ни олади.

Уй-жой қурилиши намунавий ёки якка тартибда ишлаб чиқилган лойиҳа бўйича амалга оширилиши мумкин, якка тартибда ишлаб чиқилган лойиҳа туман (шаҳар) архитектори билан келишилиши керак. Уй-жой қурилишига лойиҳа қуйидагиларни ўз ичига олади:

ерости ва ерусти муҳандислик коммуникациялари акс эттирилган ер участкаси режаси;

уй-жойнинг пойдеворлари, ертўлалари, қаватлари, кесимлари ва фасадлари режалари;

смета-молия ҳисоб-китоби (кредит олишга эҳтиёж бўлганда).

Белгиланган тартибда келишилган уй-жой қурилишига якка тартибдаги ёки намунавий лойиҳа уй-жой қуриш бўйича қурилиш ишларини бошлаш учун асос ҳисобланади.

Якка тартибдаги уй-жой қурилиши пудрат усули билан ёки хўжалик усули билан (қурувчиларнинг ўз кучи билан) амалга оширилиши мумкин.

Уй-жой, ёрдамчи-хўжалик иморатлари ва ҳовлидаги иншоотлар қурилиши шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига риоя қилган ҳолда амалга оширилиши керак. Бир ер участкасида икки ёки ундан ортиқ оилага тегишли бўлган бир неча уй-жой қурилишига йўл қўйилади. Якка тартибдаги уй-жой қурилишини молиялаштириш якка тартибдаги уй-жойни кураётган шахснинг (кейинги ўринларда "қурувчи" деб юритилади) ўз маблағлари, банкнинг ипотека кредитлари ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда бошқа қарз маблағлари ҳисобига амалга оширилади.

Якка тартибдаги уй-жой қурилиши устидан техник назоратни қурувчи амалга оширади. Туман (шаҳар) архитектура ва қурилиш органлари уй-жой қурилишида шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига риоя қилиниши устидан назоратни амалга оширадilar. Уй-жой қурилиши тугаллангандан кейин қурувчи туман (шаҳар) ҳокими томонидан уй-жойни фойдаланишга қабул қилиш юзасидан ташкил этиладиган қабул қилиш комиссиясига муружаат

²³ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2006 йил, 51-52-сон, 518-модда.

қилади. Қабул қилиш комиссияси жойнинг ўзига бориб қурилиши тугалланган уй-жойни фойдаланишга қабул қилиш далолатномаси тузади.

"Ергеодезкадастр" давлат қўмитасининг ҳудудий органи 10 кун муддатда янгидан қурилган (реконструкция қилинган) уй-жойни техник хатловдан ўтказди ҳамда туманлар (шаҳарлар) архитектура ва қурилиш органлари билан келишув бўйича уй-жойни фойдаланишга қабул қилиш далолатномасини тасдиқлаш тўғрисида ҳокимнинг қарори лойиҳасини киритади.

Уй-жойлар қурувчининг ўз кучи билан қурилган ҳолларда битта (иккита) турар жой хонаси, ошхона, ҳожатхона, уй фасадининг ташқи беаги қурилиши тамом бўлгандан, лойиҳага мувофиқ уй муҳандислик коммуникациялари билан таъминлангандан кейин алоҳида ёрдамчи-хўжалик иморатлари ва ҳовлидаги иншоотларсиз ва ҳудудни ободонлаштирмасдан уйнинг бир қисмини фойдаланишга қабул қилишга йўл қўйилади. Туман (шаҳар) ҳокимининг қарори тегишли қарор лойиҳаси киритилгандан кейин икки кундан кечикмай қабул қилинади. Ҳокимнинг қарорига мувофиқ уй қурувчига уй дафтари берилади.

Уй-жойга мулкчилик ҳуқуқи "Ергеодезкадастр" давлат қўмитасининг ҳудудий органлари томонидан белгиланган тартибда давлат рўйхатидан ўтказилгандан кейин қурилган уй-жойга мулкчилик ҳуқуқи пайдо бўлади.

Қурувчи - пудратчи:

берилган (реализация қилинган) ер участкасидан ва мақсадли ипотека кредитидан ёрдамчи-хўжалик иморатлари билан бирга фақат уй-жой қуриш учун фойдаланишга;

уй-жой ва ёрдамчи-хўжалик иморатларини шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига амал қилган ҳолда келишилган ва тасдиқланган лойиҳага мувофиқ қуришга;

берилган (реализация қилинган) ер участкасини берилган (реализация қилинган) кундан бошлаб икки йил мобайнида ўзлаштиришни бошлашга ва қурилиш тугаллангандан кейин бир ой мобайнида уй-жойни ва унга бўлган ҳуқуқни белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказишга мажбурдир.

Уй-жой қурувчилар томонидан қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ушбу мақсадлар учун ажратилмаган ер участкаларида қурилган ҳамда бунга зарур рухсатномани олмасдан ёхуд шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари жиддий равишда бузилган ҳолда тикланган уй-жойлар, бошқа иморатлар ва иншоотлар ёки бошқа кўчмас мулк ўзбошимчалик билан қурилган деб ҳисобланади. Ўзбошимчалик билан қуриш аниқланган тақдирда туманлар (шаҳарлар) архитектура ва қурилиш органларининг мансабдор шахслари томонидан ўзбошимчалик билан қуриш ҳолати тўғрисида далолатнома тузилади. Далолатнома тузилиши билан бир вақтда туманлар (шаҳарлар) архитектура ва қурилиш органларининг мансабдор шахслари томонидан ўзбошимчалик билан қурилаётган қурилишни тўхтатиш тўғрисида кўрсатма берилади. Кўрсатманинг нусхаси ўзбошимчалик билан тикланган иморат тўғрисидаги масалани кейинчалик белгиланган тартибда ҳал этиш учун туман (шаҳар) ҳокимлигига тақдим этилади. Ҳуқуқи бузилган

шахсининг ёхуд тегишли давлат органининг даъвоси бўйича ўзбошимчалик билан қурилган иморат суднинг қарорига кўра уни қурган шахс томонидан ёхуд унинг ҳисобига бузиб ташланиши керак, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Қурувчи уй-жой қуриш ёки реконструкция қилишга тўсқинлик қилаётган мансабдор шахсларнинг қонунга зид хатти-ҳаракатлари устидан юқори турувчи органга ёки суд тартибида шикоят қилиш ҳуқуқига эгадир. Жисмоний шахслар томонидан ўзбошимчалик билан иморат қуриш масалалари бўйича пайдо бўладиган низолар қонун ҳужжатларига мувофиқ кўриб чиқилади.

Давлат эҳтиёжлари учун пудрат ишларини бажаришнинг пудратчиларга афзаллиги шундан иборатки, қонун ҳужжатлари уларга тегишли рағбатлантирувчи чоралар тизимини белгилайди. Шунингдек, пудрат ишлари бўйича давлат буртмаси бундай ишларни бажариш учун зарур бўлган марказлаштирилган давлат бюджетидан ажратилиб таъминланган тақдирдагина берилиши мумкин. Ушбу ҳолатлар инвесторлар учун кафолатланган давлат буюртмасини бажаришга объектив шароит яратади.

Давлат эҳтиёжлари учун қурилиш пудрати шартномаси давлат аҳамиятига молик бўлган ишлаб чиқаришга мўлжалланган объектларни, қишлоқ хўжалигини юритиш объектларини, транспорт ва алоқа, уй-жой, геология-қидирув объектлари ижтимоий соҳа объектлари (таълим, соғлиқни сақлаш, маданият ва савдо объектлари) ни қуриш ва таъмирлаш мақсадида тузилади. Бундай пудрат ишлари бюджетдан молиялаштирилган ҳолда амалга оширилади. Айрим ҳолларда ҳомий ташкилотларнинг мадади орқали ҳам молиялаштирилиши мумкин. Бу шартноманинг бошқа қурилиш пудрати шартномаларидан фарқи шартнома предмети ва субъектида бўлиб, буюртмачи фақат давлат органлари бўлса предмети давлат эҳтиёжлари учун қурилиш ва таъмирталаб объектлар ҳисобланади.

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Қурилиш пудрати шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари.

2. Қурилиш пудрати шартномасини тузиш тартиби.

3. Қурилиш пудрати шартномасининг лойиҳасини ҳужжатлари.

4. Қурилиш пудрати шартномаси тарафларининг ҳуқуқ ва бурчлари.

5. Қурилиш пудрати бўйича пудратчининг жавобгарлиги.

6. Қурилиш пудрати бўйича буюртмачининг жавобгарлиги.

4 §. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси ўзининг предметиға кўра пудрат шартномаларининг мустақил тури ҳисобланади.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси ўзининг моҳиятиға кўра қурилиш шартномаси билан узвий боғлиқ ҳисобланади, чунки лойиҳа ва (қидирув ишлари пудрати шартномаси бўйича пудратчи лойиҳаловчи,

қидирувчи) буюртмачининг топшириғи бўйича шарномада белгиланган муддатда лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва (ёки) қидирув ишларини бажариш мажбуриятини, буюртмачи эса уни қабул қилиб олиш ва ҳақ тўлаш мажбуриятини олади (ФКнинг 686-моддаси). Бу шартнома кўп ҳолларда қурилиш пудрати шартномаси тузилишидан олдин тузилади. Баъзи ҳолларда лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати ва қурилиш пудрати шартномаси бўйича пудратчи бўлиб бир шахс иштирок этиши ҳам мумкин. Бунда қурилиш пудрати шартномасини тузишда тарафлардан бири-пудратчи ёки буюртмачи зиммасига келишилган муддатда қурилишнинг лойиҳа смета ҳужжатларини тайёрлаш ва иккинчи томонга танишиб чиқиш ва тасдиқлаш учун тақдим қилади. Одатда лойиҳалаш ва қидирув ишлари тегишли объектни қуришга нисбатан мураккаб ва алоҳида малака ҳамда билим талаб қилганлиги учун бундай фаолият билан махсус муассасалар шуғулланадилар.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 2001 йил 12 майдаги «Амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг рўйхати тўғрисида»ги 222-II сонли Қарорига 1-илова - «Амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг фаолият турларининг» Рўйхатига мувофиқ, лойиҳа қидирув ишлари пудрати билан боғлиқ, қуйидаги фаолият турлари тегишли лицензия асосида амалга оширилади:

- ёнғинга қарши автоматика воситаларини, кўриқлаш сигнализацияларини, ёнғиндан дарак берувчи ва ёнғиндан сақловчи сигнализацияларни лойиҳалаштириш, монтаж қилиш, созлаш, таъмирлаш ва уларга техник хизмат кўрсатиш;

- ионлаштирувчи нурланиш манбалари билан муомалада бўлинадиган соҳалардаги илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари, ионлаштирувчи нурланиш манбаларини лойиҳалаштириш, барпо этиш ва уларга хизмат кўрсатиш, улар учун технологик асбоб-ускуналар, радиациядан ҳимояланиш воситаларини ясаш ва тайёрлаш;

- магистрал газ қувурлари, нефть қувурлари ва нефть маҳсулотлари қувурларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш;

- кўприклар ва тоннелларни лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш;

- мудофаа объектларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларни таъмирлаш;

- хавфи юқори бўлган объектларни ҳамда потенциал хавфли ишлаб чиқаришларни лойиҳалаштириш, қуриш ва улардан фойдаланиш;

- архитектура-шаҳарсозлик ҳужжатларини яратиш;

- қурилиш лойиҳаларининг экспертизасини ўтказиш;

- телекоммуникацияларнинг маҳаллий тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- телекоммуникацияларнинг шаҳарлараро тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- телекоммуникацияларнинг халқаро тармоқларини лойиҳалаштириш,

қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- кўчма радиотелефон алоқаси тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- шахсий радиочақирув тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- маълумотлар узатиш тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш;

- телекўрсатувлар ва радиоэшиттиришларни тарқатиш (узатиш) тармоқларини лойиҳалаштириш, қуриш, улардан фойдаланиш ва уларга хизмат кўрсатиш²⁴.

Тегишли тарзда лицензия олган юридик шахслар лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасида пудратчи бўлиб иштирок этишлари мумкин. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудратига тегишли махсус қоидалар ва пудрат тўғрисидаги умумий қоидаларга мувофиқ, тарафлар шартномани фақат лойиҳа ишлари бўйича ёки қидирув ишлари бўйича ҳам тузишлари мумкин. Буюртмачида пудратчини танлаш ва унга иш топшириш ҳуқуқи сақланиб қолади.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасини тартибга солишда Фуқаролик кодекси билан бир қаторда Ўзбекистон Республикаси 2002 йил 4 апрелда қабул қилинган Шаҳарсозлик кодекси ва бошқа меъёрий ҳужжатлар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Тарафлар ўртасидаги муносабатларни тартибга солишда шартноманинг аҳамияти жуда катта роль ўйнайди. Фақат шартномагина қонун ёки меъёрий ҳужжатларда кўзда тутилмаган, лекин йўл қўйилган ҳаракатларни амалга оширишда иккала томон учун масъул бўлган шартларни ўзида мужассамлаштириши мумкин. пудратчи томонидан лойиҳа-смета ҳужжатларини

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасининг предмети бўлиб лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш ва (ёки) қидирув ишларини бажариш ҳисобланади. Шартнома предмети сифатида одатда қурилиш лойиҳаларини ва мазкур қурилишнинг лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш асосий аҳамият касб этади.

Қуриш лойиҳалари батафсил режалаштиришнинг тасдиқланган лойиҳаси асосида, белгиланган қизил чизиқлар чегараларида ёки ер участкалари чегараларида ишлаб чиқилади.

Қуриш лойиҳалари:

- қуришни тартибга солиш чизиқларини;

- бинолар ва иншоотларнинг жойлашуви, неча қаватлилиги, тури ҳамда бошқа тавсифларини;

- қуришнинг архитектура ечимини;

- муҳандислик ускуналари, алоқа ва ободонлаштириш тизимларини, шунингдек мазкур тазимларни аҳоли пунктларининг ер участкалари, мавзелари, даҳалари ва режалаштирилган тузилмасининг бошқа қисмлари доирасидан ташқарида бўлган муҳандислик ускуналари, алоқа ҳамда

²⁴ "Ўзбекистон Республикаси қонунлар тўплами", 2002 й. 2-сон

ободонлаштириш тизимлари иншоотлари ва коммуникацияларига улаш шартларини;

- транспорт воситалари ва пиёдалар ҳаракати қандай ташкил этилишини;

- умум фойдаланишдаги ҳудудларни белгилайди.

Туманларнинг, шаҳарларнинг давлат ҳокимияти органлари қуриш лойиҳаларига маҳаллий шароитлардан келиб чиқиб, шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига зид бўлмаган қўшимча талаблар, шу жумладан маданий мерос объектларининг муҳофаза зоналарида лойиҳалаштириш ва қурилиш ишларини олиб боришга, ҳудудларни кўкаламзорлаштиришга, кичик шаклдаги архитектура объектларини, реклама, пешлавҳалар ва бошқа ахборотни жойлаштартиришга доир талаблар киритишга ҳақли (Шаҳарсозлик кодексининг 38-моддаси).

Лойиҳа-смета ҳужжатлари ҳажмий-режали, амалий ва техникавий ечимларни, бинолар, иншоотлар ва бошқа объектларнинг қурилиши, реконструкцияси ҳамда капитал таъмирланиши, шунингдек ободонлаштириш ишлари қийматини белгилайди.

Лойиҳа-смета ҳужжатлари шаҳарсозлик ҳужжатлари, шаҳарсозлик нормалари ва қоидаларига мувофиқ ишлаб чиқилади, қонун ҳужжатларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг тегишли таркибий бўлинмалари, санитария-эпидемиология хизматлари, ёнғинга қарши назорат хизматлари, табиатни муҳофаза қилиш органлари ва бошқа хизматлар билан келишиб олинади.

Лойиҳа-смета ҳужжатларини ишлаб чиқиш, молиялаштириш, тасдиқлаш ва улардан фойдаланиш тартибини белгилаш, уларга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш буюртмачининг ташаббуси билан ва унинг ҳисобидан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Белгиланган тартибда тасдиқланган лойиҳа-смета ҳужжатлари объектлар қурилиши учун рухсатнома беришга асос бўлади.

Пудратчи ўз фаолиятининг яқуни сифатида буюртмачига тегишли техник ҳужжатларни ёки ҳисоботларни буюртмачига топшириш шарт. Шартнома ҳар бир ҳолатда ўзига хос хусусиятларга эга бўлганлиги учун унинг предмети ҳам унга мутаносиб равишда ўзгариб туради.

Лойиҳа ҳужжатлари тегишли объектни техник жиҳатидан асосланган чизмалар, смехалар, рангли тасвирлар, уларга берилган тушунтиришлардан иборат, яъни лойиҳа ҳужжатлари қурилиш ҳажмини, унинг мазмуни ва олиб бориладиган ишлар моҳиятини аниқловчи ҳужжат бўлиб хизмат қилади. Лойиҳалаш бир томонидан ижодий иш бўлса ҳам уни амалга оширувчидан, асосан, тажриба, маҳорат ва маҳсус малака талаб қилади.

Смета ҳужжатлари тегишли объект лойиҳаси асосида тузилади. Смета ҳужжатларини тузишда ҳам малакага эга бўлган мутахассислар фан ва амалиётга маълум бўлган усуллар асосида тегишли лойиҳадаги қурилиш учун қандай материаллар ишлатилиши лозимлигини ва у қандай суммага битказилишини ҳисоблаб борадилар. Буюртмачи қурилиш лойиҳасини қабул қилишда смета қийматига албатта эътибор беради. Шунинг учун буюртмачи

смета қийматини арзонлаштиришга ёки иложи борича камайтиришга ҳаракат қилади.

Қидирув ишлари лойиҳа смета ҳужжатларидан олдин ҳам ёки ундан кейин ҳам амалга оширилишимумкин. Қидирув ишлари тегишли объект учун ажратилган ерни тўлиқ ўрганиш ёки бу объект учун энг қулай бўлган жойни иқтисодий асослаб бериш, белгиланган ҳудуднинг табиий шароити, рельефи, қурилиш материалларидан фойдаланиш имкони, сув манбалари, транспорт коммуникацияси, электр энергияси таъминоти ҳақида илмий амалий асосланган маълумотларни жамлаш ва ҳулосалар тузилиб, буюртмачига топшириш билан яқунланади. Лойиҳа-смета ҳужжатларидан олдин ўтказилган қидирув ишлари пудрати тегишли объектни кўришга асос солади. Дастлабки маълумот бўлган қидирув ишлари якуни асосида лойиҳа ва смета тузилади. Тайёр лойиҳаларни қуриш учун жой танлашга зарурият туғилганида қидирув ишлари амалга оширилиши мумкин. Бунда смета қиймати умумий асосда қайта кўриб чиқилиши лозим. Масалан: комплекс тадбиркорлик лицензияси бўйича лицензиатга берилган лицензия асосида мавжуд бўлган ишлаб чиқариш комплексини бошқа жойда, бошқа ҳудудда бўлган ҳам қурилган ҳолларда бунга зарурат вужудга келиши мумкин.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасида субъектлар сифатида буюртмачи ва пудратчилар иштирок этадилар. Буюртмачилар сифатида ҳар қандай жисмоний ва юридик шахслар иштирок этишлари мумкин. Энг муҳими, уларнинг лойиҳа ва қидирув ишларига бўлган эҳтиёжи ва хоҳиш-иродасидир, лекин фуқаролар ҳам, юридик шахслар ҳам қонун йўл кўйган асослардаги соҳалар, объектлар бўйича буюртмачи бўлишлари мумкин. Улар фуқаролик муомаласида бўлган объектларга белгиланган тартибда буюртмачи бўлишга ҳақлидирлар. Атом энергетикаси объектлари, магистрал трубопроводлар, кўприкларни лойиҳалаш ишларини буюртма қилишга шундай фаолиятларни амалга ошириш тўғрисидаги ваколатлари уларнинг низомларида кўрсатилган ва тегишли тарзда махсус рухсатномалар олган бўлишлари лозим. Кўп ҳолларда қурилиш пудратчилари буюртмачилар бўлиб иштирок этадилар.

Пудратчилар сифатида қонун ҳужжатлари асосида махсус рухсатнома (лицензия) олган ва тадбиркорлик субъекти сифатида рўйхатдан ўтган ташкилотлар иштирок этадилар. Пудрат шартномасининг умумий қоидаларига мувофиқ, лойиҳа ва қидирув пудрати шартномасининг махсус қоидаларга зид бўлмаганлиги учун буюртмачининг топшириқларини бажаришда субпудратчилар ҳам жалб қилиниши мумкин. Бунда буюртмачи, бош пудратчи ва субпудратчи ўртасида муносабатлар пудрат ва қурилиш пудрати тўғрисидаги қоидалар асосида амалга оширилади.

Шартнома бўйича бажарилган ишларга ҳақ миқдорини белгилаш икки хил усулда амалга оширилиши мумкин: пудратчи белгиланган тарифлар асосида ўзи амалга оширилиши лозим бўлган ишлар бўйича смета тузади ва буюртмачига тақдим этади; буюртмачи якуний ҳулоса ва техник ҳужжатларни тайёрлашга (уларнинг ижобий ва салбий бўлишидан қатъи назар) пудратчи билан келишилган ҳақни тўлайди.

Шартномани тузишда унга кўрсатилган ишларни бажариш ва буюртмачига топшириш муддатлари кўрсатилган бўлиши лозим. Буюртмачи ишнинг тез бажарилиши учун оқилона муддатни қисқартириш мақсадида пудратчига тарифда белгиланган суммага нисбатан кўпроқ ҳақ тўлашни ёки мукофоти ваъда қилиши мумкин. Агар шартномада уни бажариш муддатлари кўрсатилмаган бўлса, пудратчи тегишли ишларни оқилона бажариши лозим.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси ёзма шаклда тузилади. Унинг тузилишига буюртмачи томондан тегишли объектни лойиҳалаш ёки қидирув ишларини олиб бориш ҳақидаги пудратчига қилган таклиф асос бўлади. Пудратчи бундай таклифни қабул қилса, шартнома матнини тўзишга, унинг шартларини буюртмачи билан келишишга киришади.

Буюртмачининг дастлабки мажбурияти пудратчига лойиҳалаш ҳақида топширик, шунингдек, лойиҳа-смета ҳужжатларини тузиш учун зарур бўлган бошланғич маълумотларни беришдан иборат. Лойиҳалаш ҳақидаги вазифани буюртмачининг топшириғи бўйича пудратчи тайёрлаши мумкин. Бу ҳолда вазифа буюртмачи томонидан тасдиқланган пайтдан бошлаб, тарафлар учун мажбурий бўлиб қолади. Буюртмачи лойиҳа ва қидирув ишлари бўйича топширикни тайёрлашни учинчи шахсларга ҳам шартнома асосида бериш мумкин.

Буюртмачи пудратчи барча ишларни бажариб бўлганидан кейин белгиланган нарх ёки келишилган сумманинг ҳаммасини тўлаши лозим. Буюртмачи ўз вақтида пудратчининг ҳақини тўламаса, ФК 327-моддаси асосида жавобгар бўлади. Тарафларнинг келишувига мувофиқ, ишларнинг айрим босқичлари тугалланганидан кейин нархнинг тегишли қисмини тўлаш ҳақидаги шарт ҳам киритилиши мумкин.

Пудрат шартномасининг бошқа турларидан фарқ қилиб, лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасида, агар қонун ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, лойиҳа ва қидирув ишлари шартномасини тасодифан бажариш мумкин бўлмаслиги хавфи буюртмачининг зиммасига тушади. Тасодифан бажариш мумкин бўлмаган хавф сифатида буюртмачи ва пудратчига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар тушунилади. Бундай ҳолларда буюртмачи пудратчи томонидан бажарилган ишлар учун тегишли ҳақни тўлайди. Шартномада бошқача ҳолат кўрсатилган бўлмаса, қўшимча мукофот тўғрисидаги шарт киритилган бўлса, пудратчи уни олиш ҳуқуқидан маҳрум бўлади. Агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, буюртмачи пудратчига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар туфайли лойиҳа ва қидирув ишларини бажариш учун бошланғич маълумотлар ўзгариши билан боғлиқ қўшимча пудратчига харажатларни тўлаши шарт.

Агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи пудратчидан олинган лойиҳа-смета харажаларидан фақат шартномада назарда тутилган мақсадларда фойдаланиши, лойиҳа-смета ҳужжатларини пудратчининг розилигисиз учинчи шахсларга бермаслиги ва ундаги маълумотларни ошкор қилмаслиги шарт. Шартномада кўзда тутилган ҳолларда лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси натижаларидан

буюртмачи ихтиёрий тарзда фойдаланиши, уни учинчи шахсларга сотиш ва фойланишга бериши мумкин бўлади.

Буюртмачи лойиҳа ва қидирув ишларини бажаришда шартномада кўзда тутилган ҳажмда ва шартларда пудратчига хизмат кўрсатиши шарт. Буюртмачи ўзидаги алоҳида маълумотлари, малакали мутахассислари ёки тегишли техникаси билан пудратчига хизмат кўрсатиши мумкин.

Агар шарномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи тайёр бўлган лойиҳа-смета ҳужжатларини тегишли давлат органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан келишиб олишда пудратчи билан қатнашиши шарт.

Агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлса, буюртмачи тайёрланган лойиҳа-смета ҳужжатларининг ёки бажарилган қидирув ишларининг камчиликлари борлиги муносабати билан учинчи шахслар томонидан буюртмачига нисбатан кўзғатилган даъво юзасидан ишда қатнашишга пудратчини жалб қилиши шарт. Пудратчини бундай ишларда жалб қилишдан асосий мақсад унга ўз тайёрлаган лойиҳа-смета ҳужжатлари ва қидирув натижаларини ҳимоя қилишга имкон яратишдан иборат, чунки буюртмачига қўйилган даъвога лойиҳа-смета ҳужжатлари ёки қидирув ишлари натижалари асос бўлиши мумкин. Пудратчини бундай ишларга жалб қилмаслик буюртмачининг унга нисбатан регресс даъво кўзғатиш ҳуқуқидан маҳрум қилиши мумкин.

Фуқаролик кодексининг 689-моддасида пудратчининг мажбуриятлари кўрсатиб ўтилган. Унга мувофиқ, пудратчининг дастлабки мажбурияти унга топширилган ишларни лойиҳалаш ҳақидаги топшириқ ва бошқа бошланғич маълумотларга мувофиқ бажариши ҳисобланади. Пудратчи ўзига берилган топшириқдан четга чиқишга ҳақли эмас. Қурилиш пудрати қоидалари ва қонунга мувофиқ, пудратчи ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар туфайли лойиҳа ва қидирув ишларини бажариш учун бошланғич маълумотлар ўзгарган ҳолларда буюртмачига тезлик билан хабар бериши лозим. Шартнома шартларига киритилган ҳар қандай ўзгаришлар буюртмачининг розилиги билан амалга оширилади. Буюртмачи пудратчининг ички хўжалик фаолиятига аралашманган ҳолда ўз топширигининг қандай бажарилаётганлиги тўғрисида назоратни амалга ошириши мумкин.

Пудратчи тайёр бўлган лойиҳа-смета ҳужжатларини буюртмачи билан келишиб олиши, шунингдек, буюртмачи билан тегишли давлат органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари билан келишиб олиши шарт. Масалан, шаҳарсозлик кодексининг 16-моддасига мувофиқ, пудратчи шаҳарсозлик ҳужжатларини ишлаб чиқувчи, шаҳарсозлик фаолияти соҳасидаги махсус ваколатли давлат органининг тегишли таркибий бўлинмаси ва буюртмачи билан келишган ҳолда шаҳарсозлик ҳужжатларига бинолар, иншоотлар ва бошқа объектларнинг архитектура-бадий кўриниши ҳамда амалий ечимини ёмонлаштирмаган тарзда техник-иқтисодий кўрсаткичларни яхшилайдиган ўзгартишлар киритиши лозим.

Пудратчи лойиҳа-смета ҳужжатлари тайёр бўлгач, улар билан буюртмачини таништириши, тайёрланган лойиҳа-смета ҳужжатларининг

мақсадга мувофиқлигини исботлаб бериши, тегишли ҳудудда қурилиши ишлари олиб боришнинг хавфлилик даражасини ва қандай қурилиш материалларидан фойдаланиш лозимлиги тўғрисида маълумоларни тақдим қилиши лозим. Буюртмачи шартномада белгиланган муддатда пудратчи берган лойиҳа-смета ва қидирув ишларига тегишли ҳужжатларни кўриб чиқиши лозим бўлади. Пудратчи берган хулосаларни эътиборга олишга мажбур. Барча техник ҳужжатлар тарафларнинг келишувидан сўнг пудратчи томонидан тасдиқланади.

Зарур бўлган ҳолларда пудратчи буюртмачи билан биргаликда ўзи ишлаб чиққан лойиҳа-смета ҳужжатлари ва қидирув ишлари яқунларини давлатнинг ваколатнинг органлари ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ва келишиб олишда иштирок этади. Бунда пудратчи ўз фаолиятининг яқунлари илмий-амалий асосланганлиги, атроф-муҳитга зарарсизлигини исботлаб бериши лозим. Тегисли органлар томонидан аниқланган камчиликлар шартнома шартларига мувофиқ пудратчининг ўз ҳисобидан ёки буюртмачи ҳисобидан амалга оширилади. Пудратчи ўзига берилган топшириқларни бегиланган муддатга, келишилган нусхада топширишга мажбур.

Пудратчи буюртмачининг розилисиз лойиҳа-смета ҳужжатларини учинчи шахсларга бермаслиги ва уларни сир сақлаши шарт. Лекин пудратчи ўзининг кейинги фаолиятида бошқа буюртмачи бажаришда ўзидаги мавжуд маълумотлардан фойдаланиши мумкин. Кейинги бажарилган буюртмалар биринчисидан фарқ қилмай қолган (чунончи: пудратчи бошқа буюртмачиларга ҳам илгаридан тайёр лойиҳанинг айнан ўзини топширган) ҳолларда, пудратчи биринчи буюртмачи олдидан мажбуриятларини бажарилмаганлиги учун суд тартибида жавобгарликка тортилиши мумкин.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрат шартномаси бўйича пудратчи учинчи шахсларда пудратчи томонидан тайёрланган лойиҳа-смета ҳужжатлари асосида ишларни бажаришга қаршилик қилиш ёки бажаришни чеклаш ҳуқуқи йўқлигини кафолатлаши лозим.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасида пудратчи бундай кафолат беришининг мажбурий аҳамиятга эгаллиги улар томонидан ўз ваколатлари доирасида ва тегишли давлат стандартларига мос бўлган лойиҳаларни яратишда роль ўйнайди.

Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси бўйича пудратчи лойиҳа-смета ҳужжатлари ва қидирув ишларидаги камчиликлар учун, шу жумладан, кейинчалик қурилиш жараёнида, шунингдек, тайёрланган лойиҳа-смета ҳужжатлари ва бажарилган қидирув ишлари маълумотлари асосида барпо этилган объектни ишлатиш жараёнида аниқланган камчиликлар учун жавобгар бўлади.

Лойиҳа-смета ҳужжатларида ёки қидирув ишларида камчиликлар аниқланган тақдирда пудратчи буюртмачининг талаби билан лойиҳа-смета ҳужжатларини бепул қайта ишлаб чиқиши ва шунга мувофиқ зарур қушимча қидирув ишларини бажариши, шунингдек, агар Қонун ёки шарномада бошқача тартибда белгиланган бўлмаса, келтирилган зарарни буюртмачига

тўлаши шарт. Пудратчи ўзининг айби билан етказилган зарар учун учинчи шахслар олдида ҳам жавобгар бўлиши мумкин. Келтирилган зарар пудратчи берган ҳужжатларга асосан нотўғри қуриш, қурилиш материалларидан нотўғри фойдаланиш, қурилишни қайта қуриш, жиҳозлаш учун қилинган харажатлар йиғиндисидан иборат. Объект тадбиркор фаолиятида ишлатилиши лозим бўлган ҳолларда олинмай қолган фойда, бошқа ҳолатларда жарима кўзда тутилиши мумкин.

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари.

2. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати бўйича тарафларнинг ҳуқуқ ва мажбариятлари.

3. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасидаги ишлар ва ҳужжатлар бўйича пудратчининг жавобгарлиги

5 §. Илмий текшириш, тажриба конструкторлик ва технология ишлари пудрати

Фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар тизимида илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати (ИТТКТП) шартномаси алоҳида аҳамиятга эга. Мазкур шартнома ФКнинг 37-боби 5-параграфида ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинган бўлсада, ИТТКТП шартномасининг предмети, унинг хусусиятлари, шартнома тузиш, бажариш ва шартномани бажариш натижаларининг ҳуқуқий мақомини белгилаш нуқтаи-назаридан ушбу шартноманинг ФКда жойлашиши, унинг номланиши ва ҳуқуқий тартибга солиниши бўйича ҳуқуқий адабиётларда турли фикрлар мавжуд. Баъзи мутахассислар мазкур шартномани пудрат шартномаларига мансублигини таъкидлаб, ФКнинг 37-боби 5-параграфида ушбу шартнома жойлаштирилишини мақсадга мувофиқ, - деб ҳисоблашса²⁵, бошқа мутахассислар ИТТКТП шартномасини ФКда ўрнини белгилаш ва пудрат шартномасининг бир тури сифатида белгилашни муваффақиятли чиқмаганлигини таъкидлашади. Уларнинг фикрича, пудрат ишларидан илмий-тадқиқот ишларининг асосий фарқи шундан иборатки, агарда пудрат шартномасининг предмети ҳар доим муайян натижа бўлса, илмий-тадқиқот ишларида кўп ҳолларда фаолият ўзи ҳисобланади, пудрат шартномасида натижага нисбатан мулк ҳуқуқи буюртмачига ўтса, илмий тадқиқот ишлари натижалари аксарият ҳолларда интеллектуал мулк-ҳуқуқий режимига бўйсунди. Шу билан бирга ФКнинг 37-боби 1-параграфидаги пудрат тўғрисидаги умумий қоидаларни ИТТКТП шартномаларига ҳам қўллаш мақсадга мувофиқ эмас²⁶.

²⁵ Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик ҳуқуқи (II-қисм) (мазкур боб муаллифи – Б.Ибратов). –Т.: Адолат.1999.-335 б.

²⁶ Оқюлов О. Интеллектуал мулк ҳуқуқий мақомининг назарий ва амалий муаммолари. -Т.: ТДЮИ. 2004. 277 б.

Албатта мазкур вазиятда иккинчи фикрга қўшилган ҳолда, ИТТКТП шартномасининг Россия Федерация ГҚдаги каби алоҳида бобда ифодаланиши мақсадга мувофиқ бўлишини таъкидлаш лозим.

ФҚнинг 693-моддасига мувофиқ, илмий-текшириш ишлари пудрат шартномаси бўйича пудратчи (ижрочи) буюртмачи берган вазифада кўрсатилган илмий текширишларни амалга ошириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрат шартномаси бўйича эса - янги буюм намунасини, унга тегишли конструкторлик ҳужжатларини, янги технологияни ишлаб чиқиш ёки намуна нусхасини тайёрлаш мажбуриятини олади. Бунда буюртмачи пудратчига (ижрочига) техникавий топшириқ бериш, ишни қабул қилиб олиш ва унинг ҳақини тўлаш мажбуриятини олади.

Пудратчи билан тузилган шартнома тадқиқот олиб бориш, намуналар ишлаб чиқиш ва тайёрлашнинг бутун жараёнини ҳам, уларнинг айрим босқичларини (элементларини) ҳам қамраб олиши мумкин.

Мазкур шартномада бир вақтнинг ўзида бир-биридан фарқ қилувчи, лекин муайян умумийликка эга бўлган бир неча фаолият тури ва у асосида амалга оширилиши керак бўлган ишлар кўрсатиб ўтилган. Яъни:

- илмий-текшириш ишлари;
- тажриба-конструкторлик ишлари;
- технология ишлари.

Фуқаролик қонунчилиқда фаолият мазкур турларининг тушунчаси берилмаган. Бироқ, илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик, технология, илмий-тадқиқот фаолиятига қуйидагича таъриф бериш мумкин:

илмий (илмий-тадқиқот) фаолият – янги билимлар яратишга ва уларни татбиқ этишга йўналтирилган фаолият бўлиб, улар жумласига:

- фундаментал илмий тадқиқотлар – инсон, жамият ва атроф табиий муҳитнинг тузилиши, амал қилиш ва ривожланишининг асосий қонуниятлари тўғрисидаги янги билимларни яратишга қаратилган эксперименталь ва назарий фаолият;

- амалий илмий тадқиқотлар – амалий мақсадларга эришиш ва аниқ амалий вазифаларни ечимини топиш бўйича энг мақбул, янги билимларни қўллашга қаратилган фаолият.

Илмий-техникавий фаолият – технологик, инженерлик, иқтисодий, ижтимоий, инсонпарварлик ва бошқа муаммоларнинг ечимини топиш, фан, техника ва ишлаб чиқаришни ягона тизим сифатида амал қилишини таъминлаш бўйича янги билимларни яратиш ва қўллашга қаратилган фаолият.

ИТТКТП шартномаси ўзнинг ҳуқуқий табиатига кўра, икки томонлама, консенсуал ва ҳақ бараварига тузиладиган шартнома ҳисобланади.

ИТТКТП шартномасини тартибга солишда интеллектуал мулк ҳуқуқи коидалари қўлланилади. Зеро, мазкур шартнома асосида пудратчи амалга ошираётган ишлар илмий-ижодий фаолият ҳисобланади, яратилган натижалар эса аксирият ҳолларда интеллектуал мулк объектлари жумласига киради. ФҚнинг 702-моддасига мувофиқ, илмий-текшириш ишлари ёхуд тажриба-конструкторлик ва технология ишлари шартномалари асосидаги

муносабатлар ФК билан бир қаторда, илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари шартномалари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Ушбу шартномада пудратчи сифатида одатда илмий-текшириш институтлари, университет ва институтлар, тажриба-конструкторлик, ихтирочилик бюрolari, илмий ходимлар, муайян билим ва малакага эга бўлган фуқаролар иштирок этишлари мумкин. Ҳозирги кунда мамлакатимизда илмий-тадқиқот ишлари асосан Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси қошидаги илмий-текшириш институтлари томонидан амалга оширилмоқда. Шу билан бирга Фанлар академияси, унинг тасарруфидаги ташкилотлар ва муассасалар амалдаги қонунчилик асосида акциядорлик жамиятлари ва бошқа хўжалик жамиятлари ва ширкатларнинг муассислари бўлиш ҳуқуқига эгадирлар (Ўзбекистон республикаси Фанлар Академияси Уставининг 66-банди).

Қонун ҳужжатларида мазкур шартнома субъектлари доираси бевосита чекланмаган. Бироқ, муайян турдаги илмий-текшириш ишларини олиб бориш учун тегишли лецензияга эга бўлиш талаб этилади. Масалан, «Амалга оширилиши учун лицензиялар талаб қилинадиган фаолият турларининг фаолият турларининг» Рўйхатига мувофиқ, ионлаштирувчи нурланиш манбалари билан муомалада бўлинадиган соҳалардаги илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишлари, ионлаштирувчи нурланиш манбаларини лойиҳалаштириш, барпо этиш ва уларга хизмат кўрсатиш, улар учун технологик асбоб-ускуналар, радиациядан ҳимояланиш воситаларини яшаш ва тайёрлаш учун тегишли лецензияга эга бўлиш талаб этилади.

Шу билан бирга баъзи ҳолатларда амалга оширилиши кўзда тутилаётган илмий-текшириш ишлари учун тегишли лецензияга эга бўлиши ёки ваколатли давлат органларининг топшириғи асосида амалга оширилиши кўзда тутилади. Масалан, Россия Федерациясининг 1996 йил 5 июлдаги «Ген инженерияси соҳасидаги фаолиятни давлат томонидан тартибга солиниши тўғрисида» ги қонунига мувофиқ, ген инженерияси соҳасида илмий-текшириш ва илмий-тадқиқот ишлари олби бориш учун лецензия олиш талаб қилинади.

ИТТКТП шартномасининг предметини илмий текширишларни амалга ошириш, янги буюм намунасини, унга тегишли конструкторлик ҳужжатларини, янги технологияни ишлаб чиқиш ёки намуна нусхасини тайёрлаш ишлари ташкил этади.

Пудратчи илмий текширишларни шахсан ўзи олиб бориши шарт. Агар илмий-текшириш ишлари пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, у буюртмачининг розилиги билан шартномани бажаришга учинчи шахсларни жалб қилишга ҳақли.

Пудратчи тажриба-конструкторлик ва технология ишларини бажарган вақтида, агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, уни бажаришга учинчи шахсларни ёрдамчи пудратчи сифатида жалб қилишга ҳақли. Бундай ҳолларда пудратчи бош пудратчи ҳисобланади.

Агар илмий-текшириш ишлари ёхуд тажриба-конструкторлик ва

технология ишлари пудрат шартномасида бошқача тартиб назарда тутилмаган бўлса, тарафлар шартнома нарсасига, уни бажариш жараёни ва олинган натижаларга доир маълумотларнинг махфийлигини таъминлашлари шарт. Махфий деб ҳисобланадиган маълумотлар ҳажми шартномада белгилаб қўйилади. Пудратчи буюртмачининг ёзма розилиги билан мазкур шартномалар бўйича бажарилган ишларнинг натижаларини патентлашга ҳақли.

Илмий-текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрат шартномаларидаги тарафлар иш натижаларидан, шу жумладан ҳуқуқий муҳофазага лойиқ натижалардан шартномада назарда тутилган доирада ва шартларда фойдаланиш ҳуқуқига эга.

Агар шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, буюртмачи ўзига пудратчи томонидан берилган иш натижаларидан, шу жумладан ҳуқуқий муҳофазага лойиқ натижалардан фойдаланиш ҳуқуқига эга, пудратчи эса, ўзи олган натижалардан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланишга ҳақли.

Пудратчига (ижрочига) техникавий топшириқ бериш, ишни қабул қилиб олиш ва унинг ҳақини тўлаш билан бирга, ИТТКТП шартномасига мувофиқ буюртмачининг мажбуриятлари яна қуйидагилардан иборат бўлади:

- пудратчига техникавий топшириқ бериши ва у билан ишлар дастурини (техника-иқтисодий параметрларни) ёки мавзусини келишиб олиши;

- пудратчига ишларни бажариш учун зарур ахборотни топшириши;

- бажарилган ишларни қабул қилиб олиши ва уларнинг ҳақини тўлаши шарт.

Мазкур шартномада пудратчининг мажбуриятлари сифатида қуйидагилар назарда тутилиши мумкин:

- буюртмачи билан келишилган дастур (техника-иқтисодий параметрлар)га ёки мавзуга мувофиқ ишларни бажариши ва натижасини шартномада назарда тутилган муддатда буюртмачига топшириши;

- интеллектуал мулкни ҳуқуқий муҳофаза қилиш билан боғлиқ талабларга риоя этиши;

- бажарилган ишларда ўзининг айби билан йўл қўйилган, буюртмачининг техникавий топшириғида ёки шартномада назарда тутилган техника-иқтисодий параметрлардан чекинишга олиб келиши мумкин бўлган камчиликларни ўз кучи билан ва ўз ҳисобидан бартараф этиши;

- кутилаётган натижаларни олиш мумкин эмаслиги ёки ишларни давом эттириш мақсадга мувофиқ эмаслиги аниқланган тақдирда, бу ҳақда буюртмачини дарҳол хабардор қилиши;

- бундай шартномалар асосида топширилган натижаларга учинчи шахсларда алоҳида ҳуқуқлар йўқлиги ҳақида буюртмачига кафолат бериши шарт.

Агар илмий-текшириш ёхуд тажриба-конструкторлик ва технология ишлари шартномаларида бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, пудратчи:

- ишларни бажариш жараёнида қўлга киритилган илмий-техникавий натижаларни буюртмачининг розилигисиз эълон қилмаслиги;

- ишларни бажариш жараёнида қўлга киритилган ҳуқуқий муҳофазага лойиқ натижаларни ҳимоя қилиш чораларини кўриши ва бу ҳақда буюртмачини хабардор қилиши;

- буюртмачига бажарилган ишларда қўлланилган ҳуқуқий муҳофазага лойиқ илмий-техникавий натижалардан фойдаланиш ҳақидаги махсус лицензияни бериши шарт.

Агар илмий-текшириш ишлари жараёнида пудратчига боғлиқ бўлмаган ҳолатлар оқибатида натижага эришиш мумкин эмаслиги маълум бўлса, буюртмачи шартномада назарда тутилган натижаларга эришиб бўлмаслиги аниқлагунча амалга оширилган ишлар қийматини тўлаши шарт, аммо бу қиймат шартномада кўрсатилган ишлар баҳосининг тегишли қисмидан ортиқ бўлмаслиги лозим.

Агар тажриба-конструкторлик ва технология ишларини бажариш жараёнида пудратчи айбдор бўлмагани ҳолда ишни давом эттириш мумкин эмаслиги ёки мақсадга мувофиқ эмаслиги маълум бўлса, буюртмачи пудратчининг харажатларини тўлаши шарт.

Пудратчи илмий-текшириш ишлари ёхуд тажриба-конструкторлик ва технология ишлари шартномасини умуман ва тегишли даражада бажармаганлиги учун, агар шартноманинг бузилишида ўзининг айби йўқлигини исбот қилмаса, буюртмачи олдида жавобгар бўлади.

Агар шартномада ўзгача тартиб назарда тутилмаган бўлса, буюртмачининг ишлар қиймати доирасида кўрган реал зарарини пудратчи қоплаши шарт.

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Илмий текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати шартномаси тушунчаси.

2. Илмий текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати шартномасининг турдош шартномалардан фарқи.

3. Илмий текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари шартномасига ишларни натижаларига бўлган ҳуқуқ.

4. Илмий текшириш, тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудрати тўғрисидаги маълумотларнинг махфийлиги.

ИЖОДИЙ ТОПШИРИҚЛАР

1. Пудрат шартномасида ишни баҳолаш муаммолари.

2. Пудрат шартномаси матнини шакллантириш.

3. Пудрат тўғрисидаги қонунчиликни такомиллаштириш.

4. Пудрат шартномаси шартлари (муҳим, факультатив ва қўшимча шартлар).

5. Маиший пудрат натижалари камчиликларини аниқлаш.

6. Бозор иқтисодиёти шароитида қурилиш пудрати муносабатларини ривожлантириш.

7. Қурилиш ишларини хавфсизликни таъминлаш ва объектни суғурталаш.

8. Қурилиш пудрати шартномасида лойиҳа смета ҳужжатлари.

9. Қурилиш учун ер ажратиш тартиби ва шартлари.

10. Қурилиш ишларини назорат қилиш.

11. Қурилишни конверсация қилиш.

12. Қурилиш объектлари сифати учун жавобгарлик.

13. Қурилиш пудрати шартномавий муносабатларига ипотекани қўллаш муаммолари.

14. Лойиҳа ва қидирув билан боғлиқ маълумотлар.

15. Лойиҳа ва қидирув ишлари пудрати шартномасида ишнинг камчиликларини аниқлаш.

16. Тажриба-конструкторлик ва технология ишлари пудратида махфийликни таъминлаш.

17. Пудрат шартномасида иш натижасига эриша олмаслик оқибатлари.

38-БОБ. ҲАҚ ЭВАЗИГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ

1. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари

Фуқаролик кодексининг 703-моддасида ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасига қуйидагича таъриф берилган.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси бўйича ижрочи буюртмачининг топшириғи билан ашёвий шаклда бўлмаган хизматни бажариш (муайян ҳаракатларни қилиш ёки муайян фаолиятни амалга ошириш), буюртмачи эса бу хизмат учун ҳақ тўлаш мажбуриятини олади.

Ушбу шартнома орқали кўрсатиладиган хизматларга қуйидагиларни, яъни алоқа хизмати, тиббиёт, ветеринария, аудиторлик, маслаҳат, ахборот хизматлари, таълим бериш, сайёҳлик ва бошқа хизматларни киритиш мумкин. Ушбу хизмат турларига нисбатан ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасининг қоидалари тадбиқ этилади.

Шу ўринда ушбу шартноманинг предметини ташкил қиладиган “хизмат” тушунчасига қисқача тўхталиб ўтсак.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасининг ҳуқуқий белгилари қуйидагилардан иборат.

Биринчидан, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси хизмат турига кўра ҳам консенсуал ҳам реал бўлиши мумкин. Масалан, сайёҳлик хизмати консенсуал характерга эга бўлса, алоқа хизматининг айрим турлари (ҳат-хабарлар юбориш хизмати) реал характерли бўлиши мумкин.

Иккинчидан, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси ўз номидан кўриниб турибдики, муайян ҳақ эвазига амалга оширилади. Буюртмачи ўз топшириғига биноан ижрочи томонидан амалга оширилган хизмат учун ҳақ тўлаш мажбуриятини олади.

Учинчидан, Шартнома юзасидан тарафларнинг ҳар иккаласида ҳам ҳуқуқ ва мажбуриятлар мавжуд бўлади. Шу нуқтаи назардан ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш икки томонлама шартномалар гуруҳига киради.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш республикамизда бозор муносабатлари шаклланиб бориши ва демократик жараёнларнинг шиддат билан ўзгариб бораётганлиги сабабли аҳолига кенг жабҳа бўйлаб хизмат курсатишга қаратилган шартномадир.

Шартноманинг предмети ашёвий шаклда бўлмаган хизматдир. Яъни, муайян ҳаракатларни қилиш ёки муайян фаолиятни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган, шахсларнинг эҳтиёжларини қондиришга қаратилган, муайян бир ихтисосликка, малакага эга бўлган кишилар томонидан амалга ошириладиган фаолиятдир.

Фуқаролик кодексининг 704-моддасига мувофиқ ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида бошқа кўрсатмалар бўлмаса, ижрочи шартномада назарда тутилган хизмат (хизматлар)ни шахсан ўзи кўрсатиши шарт.

Шартномада ҳақ тўлаш тартиби. Буюртмачи ўзига кўрсатилган хизматлар ҳақини ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида кўрсатилган муддатларда ва тартибда тўлаши шарт.

Ижрочи ўзи айбдор бўлмагани ҳолда хизматни бажара олмаган тақдирда, буюртмачи ижрочига унинг харажатларини тўлаши шарт, бунда ижрочининг хизмат (хизматлар) кўрсатишдан озод қилиниши муносабати билан олган ёки олиши мумкин бўлган фойдаси чегириб қолинади. Буюртмачининг айби билан хизматни бажариш мумкин бўлмай қолган тақдирда, агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, хизматлар бахоси бутунлай тўланиши керак (ФКнинг 705-моддаси).

Бугунги кунда республикамызда ушбу шартномага бўлган талаб ортиб бормоқда. Аҳолига турли соҳаларда кенг хизматлар кўрсатишга давлатимиз томонидан катта эътибор берилмоқда. Республикамызда айниқса, соғлиқни сақлаш тизими тубдан ислоҳ қилиниб аҳолига кенг қамровли ва сифатли тиббиёт хизматини кўрсатиш шароитларини яратиб берилди. Бу соҳанинг ривожланишида хусусий тиббиёт марказларининг ташкил этилиши катта самарали натижаларга эришишга туртки бўлди. Тиббий хизмат кўрсатувчи турли хусусий тиббиёт марказлари ташкил этилди ва бу фуқароларимизга таклиф этилаётган тиббий хизматлардан ўзлари учун мақул бўлганини танлаш имкониятларини ортишига сабаб бўлди. Шунингдек, фуқароларимизнинг қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишга, уларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини оширишга қаратилган турли ҳуқуқий маслаҳатхоналар, адвокатуралар фаолият олиб бормоқда.

2. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасининг турлари

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси бир неча турларга ажратилади. Уларни биз хизмат кўрсатишнинг хусусиятига қараб, алоқа хизмати, тиббий хизмат, ветеринария хизмати, аудиторлик хизмати, ҳуқуқий хизмат, маслаҳат хизмати ва шунга ўхшаш бошқа турларга ажратамиз. Ана шу кўрсатиб ўтилган хизматлар ўз хусусияти, хизмат кўрсатиш ҳолати, характери ва ҳуқуқий тартибга солиниш соҳасига қараб, бир-биридан фарқланади. Аммо уларнинг умумий ўхшашлиги ҳам мавжуд. Шу сабабли уларни Фуқаролик кодекси ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси сифатида бир мавзуга жамлаган. Чунки бу шартномада бир томонда хизмат кўрсатувчи ижрочи, иккинчи томонда эса ана шу хизматдан фойдаланувчи буюртмачи иштирок этади. Буюртмачи бўлиб фуқаролар, шунингдек, юридик шахслар, ижрочи бўлиб эса, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш ҳуқуқига эга булган ва хизмат кўрсатиш учун белгиланган тартибда рухсат олган фуқаро ёки ташкилотлар қатнашадилар. Шунингдек, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун рухсатнома олган фуқаролар ҳам ҳақ эвазига хизмат кўрсата оладилар.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатувчи корхоналар давлат руйхатидан ўтказилган пайтдан бошлаб, юридик шахс ҳисобланади ва хизмат кўрсатиш фаолиятига эга бўлади.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси орқали кўрсатиладиган хизмат турларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. Алоқа хизмати;

2. Тиббиёт хизмати;
3. Ветеринария хизмати;
4. Аудиторлик хизмати;
5. Маслаҳат хизмати;
6. Ахборот хизматлари;
7. Таълим бериш хизмати;
8. Адвокатлик хизмати;
9. Сайёҳлик хизмати ва бошқа хизматлар;

Санаб ўтилган хизмат турлари республикамизда жадаллик билан ривожланиб бормоқда. Шу муносабат билан республикамизда ушбу хизмат турларини ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг “Адвокатлик фаолиятининг кафолатлари ва адвокатларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисида”ги, “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги, “Таълим тўғрисида”ги, “Алоқа тўғрисида”ги, “Почта алоқаси тўғрисида”ги, “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги, “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги ва бошқа қонун ҳужжатлари. Шунингдек, Фуқаролик кодексининг 708-моддасида пудрат тўғрисидаги умумий қоидалар ва маиший пудрат тўғрисидаги қоидалар ушбу боб қоидаларига зид бўлмаса, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасига нисбатан қўлланилиши назарда тутилган.

Республикамизда мустақилликдан кейин ривожланиб бораётган хизматлардан бири бу аудиторлик хизматидир.

“Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 1-моддасида аудитга тушунча берилган. Унда белгиланишича, аудит муайян ваколатлар берилган шахслар аудиторлар (аудиторлик фирмалари) томонидан хўжалик юритаётган хўжаликларнинг молиявий ҳисоботлари тўғрилигини, улар амалга оширган молиявий ва хўжалик операциялари Ўзбекистон Республикаси қонунлари ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатларига қай даражада мувофиқлигини, шунингдек мукамаллигини, бухгалтерия ҳисоботи ва бошқа молиявий ҳисобот юритишга дойр талабларга қай даражада монандлигини текшириш мақсадида ўтказиладиган молия ҳужжатларининг экспертизаси ва таҳлилидир. Аудит, шунингдек, консалтинг миқоз билан шартнома асосида хизматлар кўрсатишни ҳам ўз ичига олади.

Аудит белгиланган тартибда аудиторлик фаолияти билан шугулланиш ҳуқуқини олган ва аудиторларнинг касб-кори руйхатига киритиладиган мутахассисдир.

Аудиторлик хизмати аудиторлик фирмаси томонидан олиб борилади. Аудиторлик фирмаси юридик ёки жисмоний шахслар томонидан тузилган, белгиланган тартибда руйхатдан ўтказилган ва ўз уставига кўра, фаолияти соҳаси аудиторлик хизматлари кўрсатишдан иборат бўлган корхоналар ҳисобланади.

Аудиторлик фирмалари кичик корхоналар, масъулияти чекланган жамиятлар ва бошқа ташкилий-ҳуқуқий шаклдаги корхоналар тарзида тузилиши мумкин.

Аудиторлик ва аудиторлар фирмалари давлат руйхатидан ўтиб, лицензия олганларидан кейин ўз фаолиятини бошлайдилар.

3. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномаси бўйича томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида тарафлар сифатида буюртмачи ва ижрочи иштирок этади.

Буюртмачи – тегишли хизмат кўрсатилишидан манфаатдор бўлган ва бу хизматни ўзига ёки у кўрсатган бошқа шахсга кўрсатилиши учун буюртма берувчи шахс.

Мазкур шартномада буюртмачи сифатида хизмат турига қараб фуқаролар, юридик шахслар, давлат органлари қатнашишлари мумкин. Масалан, фуқаро ўзининг соғлиғини тиклаш учун тиббиёт хизматига мурожат қилса, юридик шахслар ёки давлат органлари ўзларига алоқа, почта хизматларини кўрсатишларини таъминлаш мақсадида алоқа ёки почта хизматларига мурожаат қиладилар.

Ижрочи – буюртмачи билан келишган ҳолда ўз зиммасига олган хизматни ҳақ эвазига амалга оширувчи, тегишли малака, мутахассисликка ва ваколатга эга бўлган шахс.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида ижрочи бўлиб, тегишли хизматни амалга оширувчи **фуқаролари**, юридик шахслар, давлат муассасалари қатнашишлари мумкин.

Ижрочининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида хизмат кўрсатувчи, яъни ижрочининг асосий мажбурияти, буюртмачи томонидан зиммасига юкланадиган (буюриладиган) ашёвий кўринишга эга бўлмаган хизматни шартномада белгиланган тартиб ва шартлар асосида бажаришдан иборатдир. Бунда ҳақ эвазига хизмат кўрсатувчи шахс юқорида айтиб ўтганимиздек, зиммасига юклатилаётган хизматни бажаришга ихтисоси, малакаси етарли бўлишидан ташқари, тегишли хизмат турини бажариш учун (махсус лицензия) ваколатга эга бўлиши ёки тегишли ташкилотда фаолият юритаётган бўлиши талаб этилади. Масалан, ҳуқуқий хизмат кўрсатувчи шахс, яъни адвокат тегишли олий юридик маълумотга эга бўлиши ва шу фаолият билан шуғулланиши учун тегишлича рухсатнома олган бўлиши керак. Гарчи фуқаро олий юридик маълумотга эга бўлсада, лекин адвокатлик фаолияти билан шуғулланишга рухсатномаси (лицензияси) мавжуд бўлмаса, у адвокатлик фаолияти билан шуғулланишга, суд-тергов жараёнларида қатнашишга ҳақли эмас. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, тегишли олий юридик маълумотга эга шахс ўз билими доирасида бошқа шахсларга ҳуқуқий маслаҳатлар бериши мумкин, бироқ у тегишли хизмат турини кўрсатиш учун албатта махсус рухсатномага эга бўлиши шарт.

Ижрочининг ҳуқуқлари шартнома юзасидан олган хизматини бажарганлик учун буюртмачидан ҳақни ўз вақтида тўлашни талаб қилишдан иборатдир.

Буюртмачининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Ушбу шартнома бўйича буюртмачининг асосий мажбурияти ўзига кўрсатилган хизмат учун шартномада белгиланган ҳақни ўз вақтида тўлаш ёки тўлаб боришдан иборатдир.

Буюртачи тегишли хизматга буюртма бериши учун ижрочи каби муайян талабга жавоб бериши шарт эмас, бироқ унда тегишли хизматга буюртма бериш учун асос, зарурат ва тегишлича маблағ бўлиши шарт. Масалан, сайёҳлик хизматдан фойдаланишда албатта буюртмачининг саёҳат қилишга эҳтиёжи ва унга етарли маблағи бўлиши керак.

Буюртмачининг ҳуқуқлари ижрочи томонидан ўзига кўрсатилаётган хизматни шартнома шартларига мувофиқ ҳолда, ўз вақтида, сифатли адо этишини талаб қилишдан иборатдир.

Олдинги параграфда санаб ўтилган хизмат турларининг ҳар бирида шартнома тарафлари, яъни ижрочи ва буюртмачининг ҳуқуқ ва мажбурияти хизмат турига қараб турли кўринишда бўлиши мумкин.

Чунончи: алоқа хизмати кўрсатиш шартномасига мувофиқ, хизмат кўрсатувчи ташкилот буюртмачиларга почта жўнатмаларини белгиланган манзилга жўнатиш, мижозларга кунлик матбуот хабарларини, шунингдек, газета, журналларни уларнинг уйига ёки бошқа белгиланган жойларга вақтида етказиб бериш, телефон хизмати кўрсатиш каби тузилган шартномалардан келиб чиқадиган бурчларни ўз вақтида маромига етказиб бажариш бўлса, буюртмачилар эса бунинг учун белгиланган хизмат ҳақини тўлаб туришга мажбур бўлади.

Тиббий хизмат кўрсатишда эса, бу хизматни бажаришга ихтисослашган ташкилот, шунингдек, етарлича тиббий хизмат кўрсатишга тегашли билим ва ҳужжатларга эга бўлган ҳамда рухсат олган шахслар, тиббий хизмат кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлади. Улар эса фуқароларга малакали хизмат кўрсатиш мажбуриятини олади. Тиббий хизматдан фойдаланувчилар агар бундай хизмат кўрсатиш текинга бажариладиган бўлмаса, келишилган ҳақни тўлашга бурчли бўлади.

Ветеринария хизмати бўйича хизмат кўрсатувчи ташкилот буюртмачи фермерларга ёки аҳолига малакали хизмат кўрсатиш мажбуриятини олса, буюртмачи эса шартнома бўйича белгиланган хизмат ҳақини ва бошқа мажбуриятларни бажариши шарт.

Ахборот, маслаҳат бериш ва сайёҳлик хизмати кўрсатиш бўйича бу вазифаларни бажарувчи ташкилот тегишли хизматни шартнома бўйича сифатли бажаришга, буюртмачи эса келишилган хизмат ҳақини ўз вақтида тўлашга мажбур бўлади.

Ҳуқуқий хизмат кўрсатувчи нотариус, адвокатура ва бошқа ҳуқуқий хизмат кўрсатувчи ташкилотлар, фирмалар қонунга мувофиқ ва тарафлар ўртасида тузилган шартномага мувофиқ хизмат кўрсатишга, буюртмачилар эса келишилган ҳақни белгиланган вақтда ва тартибда тўлашга мажбур бўлади.

Таълим (репетиторлик) хизмати тегишли гувоҳномаси, яъни рухсатномаси бўлган ва малакали ихтисосга эга, хусусий тадбиркор

томонидан ёки бу фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлган фирма томонидан кўрсатилади. Мижоз, яъни таълим олишга мухтож шахс белгиланган ёки келишилган хизмат ҳақини тўлашга мажбур бўлади.

Аудиторлик хизмат бўйича аудитор ёки аудиторлик фирмаси мижоз ташкилотга шартномага мувофиқ сифатли хизмат кўрсатиш мажбуриятини олса, буюртмачи ташкилот шартлашилган хизмат ҳақини ўз вақтида тўлашга мажбур бўлади.

4. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бузганлик учун тарафларнинг жавобгарлиги

Фуқаролик кодексининг 706-моддасида ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бузганлик учун ижрочининг жавобгарлиги назарда тутилган бўлиб, ижрочи ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини умуман ёки тегишли даражада бажармаган ҳолларда у келтирилган зарарни буюртмачига батамом тўлаши шарт, лекин бу тўлов шартномада назарда тутилган хизматлар баҳосининг икки бараваридан ортиқ бўлиши мумкин эмас.

Тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш вақтида ижрочи мажбуриятини умуман ёки тегишли даражада бажармаган ҳолларда ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасида ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилгандан кучайтирилган жавобгарлик назарда тугилиши мумкин.

Буюртмачи ўзига кўрсатилган хизматлар ҳақини шартномада кўрсатилган муддатларда ва тартибда тўламаганлик учун ижрочи олдида жавобгардир.

Ижрочи ўзи айбдор бўлмагани ҳолда хизматни бажара олмаган тақдирда, буюртмачи ижрочига унинг харажатларини тўлаши шарт, бунда ижрочининг хизмат (хизматлар) кўрсатишдан озод қилиниши муносабати билан олган ёки олиши мумкин бўлган фойдаси чегириб қолинади. Буюртмачининг айби билан хизматни бажариш мумкин бўлмай қолган тақдирда, агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, хизматлар баҳоси бутунлай тўланиши керак.

Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бекор қилиш.

Умумий қоида бўйича шартнома тарафларнинг келишувига мувофиқ ўзгартирилиши ёки бекор бўлиши мумкин. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бекор қилиш: буюртмачи хизматларнинг белгиланган баҳосини батамом тўлаш шarti билан ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бекор қилишни талаб қилишга ҳақли, шартнома ижрочининг айбли ҳаракатлари туфайли бекор қилинган ҳоллар бундан мустасно.

Ижрочи шартнома бекор қилиниши туфайли буюртмачига етказилган зарарнинг ҳаммасини тўлаш шarti билангина ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасини бекор қилишни талаб қилишга ҳақли, шартнома буюртмачининг айби билан бекор қилинган ҳоллар бундан мустасно (ФКнинг 707-моддаси).

МУАММОЛИ САВОЛЛАР

1. Ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш шартномасининг тушунчаси ва ҳуқуқий белгилари.

2. Томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари.

3. Томонларнинг шартнома юзасидан жавобгарлиги.

4. Шартномани бир томонлама бекор қилиш.

1. Ташиш шартномасининг тушунчаси, предмети ва турлари

Иқтисодчиларнинг эътирофига кўра, транспорт жамият иқтисодий организмнинг муҳим қон томирларидан биридир. Зеро, транспорт узокни яқин, оғирни енгил қилувчи воситадир. Бу ғоя, айниқса, бозор муносабатлари шароитида янада теранлашмоқда. Айнан транспорт йўловчи, багаж ва юк ташишни амалга оширишнинг зарур воситаси бўлиб қолмоқда.

Бозор муносабатлари транспортдан фойдаланишни ҳуқуқий тартибга солишга кескин таъсир кўрсатди. Масалан, автомобиль транспорти соҳасидаги кўплаб хусусий корхоналар вужудга келди. Илгариги “давлат режаси шартномавий муносабатларнинг асоси сифатида ўз мавқеини йўқотди. Юк ва йўловчилар ташиш шартномалари бозор муносабатларида транспорт корхонаси билан мижозлар ўртасидаги муносабатларни расмийлаштирувчи асосий ҳуқуқий восита бўлиб қолди”²⁷. Амалдаги ФКнинг 709-моддасига кўра, йўловчи, багаж ва юк ташиш шартномалари асосида амалга оширилади.

Йўловчи, багаж ва юк ташиш шартномасига таъриф беришдан олдин уларнинг турларини айтиб ўтиш керак, чунки бу шартноманинг тушунчалари унинг турига қараб фарқланади. Йўловчи, багаж ва юк ташиш шартномасининг қуйидаги асосий икки тури мавжуд:

1) йўловчи ташиш шартномаси;

2) юк ташиш шартномаси.

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 710-моддасида йўловчи ташиш шартномасига қуйидагича таъриф берилади: “Йўловчи ташиш шартномаси бўйича ташувчи йўловчини, йўловчи багаж тошпирган бўлса – багажни ҳам белгиланган манзилга элтиб бериш ҳамда багажни олишга ваколат берилган шахсга топшириш мажбуриятини олади. Бунда йўловчи белгиланган йўл ҳақини, багаж топширган бўлса, багаж ташиш ҳақини ҳам тўлаш мажбуриятини олади”. Йўловчи ташиш шартномасида тарафлардан бири тadbиркорлик фаолияти юритганлиги учун бу шартнома хўжалик шартномалари туркумига киради. Бинобарин, унга нисбатан 1998 йил 29 августда қабул қилинган “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг нормалари ҳам татбиқ этилади.

Юқоридаги нормадан кўриниб турибдики, йўловчи деганда, ташувчи хизматидан фойдаланувчи жисмоний шахс тушунилади, багаж деганда эса

²⁷ Оқйўлова М.Б. Юк ташиш шартномаси тушунчаси ва мазмуни. Мустақил Ўзбекистон: ҳуқуқ фанларининг долзарб муаммолари. –Т.:Фалсафа ва ҳуқуқ институти. 1997. -94 б.

транспортда жўнатиш учун ҳозирланган нарсалар, йўловчининг ўзи билан бирга бўлган (шахсий) юкини тушунамиз.

Ташувчи эса – бу маълум ҳақ эвазига йўловчи ва багажни белгиланган манзилга элтувчи шахс.

Шуни таъкидлаш керакки, Фуқаролик кодексининг ташиш шартномасига берган таърифи умумийдир, яъни Кодекс нормалари бу соҳани умумий нормалар тарзида тартибга солади. Амалда ташиш шартномаларига доир тегишли транспорт ташкилотларининг ўз нормалари мавжуд. Уларда, хусусан, йўловчи ва багаж ташишнинг ўзига хос, соҳанинг махсус хусусиятларини ҳисобга олиб, таъриф берилади. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 7 майдаги Ҳаво кодексига асосан йўловчи ва багаж ташиш шартномасига қуйидагича таъриф берилади: “Ҳаво транспортида ташиш шартномасига биноан ташувчи йўловчи ва унинг қўл юкини чиптада кўрсатилган парвозни амалга ошираётган ҳаво кемасидан жой бериб, белгиланган манзилга элтиб қўйиш мажбуриятини, йўловчи қўл юкини топширган бўлса – қўл юкини белгиланган манзилга етказиб, уни йўловчига ёки йўловчи тайинлаган шахсга топшириш мажбуриятини олади. Йўловчи белгиланган тариф бўйича парвоз-учиш, юк ташувчи белгилаган меъёрдан ортиқ қўл юки бўлган тақдирда эса – қўл юки учун ҳам ҳақ тўлаш мажбуриятини олади” (Ўзбекистон Республикасининг Ҳаво кодекси, 98-модда²⁸).

Йўловчи ташиш шартномасининг асосий хусусияти шундаки, бунда ташиш бўйича хизматлардан фойдаланувчи тараф бўлиб фуқаро қатнашади. Бу эса тегишли устав ва низомларда кўрсатилган йўловчи ҳуқуқларидан ташқари, фуқаро яна ФК ва “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”²⁹ги қонунда кўрсатилган ҳуқуқпарга ҳам эгалигани билдиради.

Йўловчи ва багаж ташиш шартномасининг ҳуқуқий белгилари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, шартнома консенсуал характерга эга, яъни билет ёки багаж квитанцияси олингандан сўнг шартнома тузилган ҳисобланади, йўловчи эса ташувчидан ўз мажбуриятларини бажаришини талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлади;

иккинчидан, бу шартнома икки томонлама шартнома ҳисобланади, яъни тарафларнинг ҳар бири муайян ҳуқуқ ва мажбуриятларга эга.

Шартнома ёзма шаклда тузилади. Йўловчи чиптани қўлга киритгани шартнома тузилганлигини тасдиқловчи ҳужжат вазифасини ўтайди.

Учинчидан, йўловчи ташиш шартномаси ҳақ бараварига тузиладиган шартнома ҳисобланади, яъни йўловчи ташувчи хизматидан фойдалангани учун ҳақ тўлайди.

Ташиш шартномасининг иккинчи тури юк ташиш шартномасидир. Юк ташиш шартномаси бўйича юк ташувчи жўнатувчи томонидан ўзига ишониб

²⁸ Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 6-сон, 247-модда.

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 й., 5-6-сон, 59-модда.

топширилган юкни белгиланган манзилга етказиб бериш ва уни олишга ваколат берилган шахсга (олувчига) топшириш, юк жўнатувчи эса юкни ташиб берганлик учун белгиланган ҳақни тўлаш мажбуриятини олади.

Юк ташиш шартномасида юк ташувчи сифатида фақат тегишли лицензия олган шахсларгина қатнаша оладилар. Масалан, “Автомобиль транспорти тўғрисида”ги қонуннинг 13-моддаси, Ҳаво кодексининг 96-моддаларига кўра, автомобилда ташиш, ҳаво транспортида ташиш Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган махсус қоида ва тартибларга мувофиқ, рухсатнома (лицензия) асосида амалга оширилади. Жумладан, бундай шартномаларнинг иштирокчилари темир йўлда – темир йўл корхонаси; дарё ва денгиз транспортида – пароходчилик; ҳаво транспортида – ҳаво транспорти қорхонаси; автомобиль транспортида – автохўжаликлар ёки автоколонналар³⁰ бўлади.

Юк ташиш шартномасининг ҳуқуқий белгилари қуйидагилардан иборат:

биринчидан, юк ташиш шартномаси реал шартнома ҳисобланади, яъни юк ташувчи жўнатувчи томонидан ўзига ишониб топширилган юкни белгиланган манзилга етказиб бериш ва уни олишга ваколат берилган шахс (олувчи)га топшириш, юк жўнатувчи эса юкни ташиб берганлик учун белгиланган ҳақни тўлаш мажбуриятини олади. Бундай юк ташиш шартномаси шартлари тегишли транспорт ҳужжатларида, айтайлик, темир йўл, дарё ва ҳаво транспортида – транспорт юкхатида, денгиз транспортида – транспорт юкхати ёки коносаментда; автомобиль транспортида – товар-транспорт юкхатида ёки бошқа хил актларда ва ҳужжатларда расмийлаштарилди.

Жўнатувчига транспорт юкхати ёки бошқа ташиш ҳужжати тузиш ва бериш бир вақтнинг ўзида шартнома тузилганлигининг тасдиғи бўлиб хизмат қилади (Ўзбекистон Республикаси ФК, 711-модда 2-банди).

Демак, юк ташиш шартномаси ёзма шаклда тузилади.

Иккинчидан, юк ташиш шартномаси ҳам одатда, икки томонлама шартномалар туркумига киради. Шартнома тарафларнинг ҳар бири учун муайян ҳуқуқ ва бурчлар туғдиради;

учинчидан, юк ташиш шартномаси ҳақ бараварига тузилади, чунки жўнатувчи ёки олувчи юк ташувчига юкни белгиланган манзилга етказиб берганлига учун ҳақ тўлайдилар.

Ташиш шартномасининг ҳар икки турида ҳам ташиш шартлари, шунингдек, тарафларнинг уларни ташиш бўйича жавобгарлиги, агар ФКда, транспорт уставларида ва кодексларда, бошқа қонунларда ва уларга мувофиқ чиқарилган қоидаларда бошқача тартиб белгиланмаган бўлса, тарафларнинг келишуви билан белгиланади.

Биз юқорида кўриб ўтган шартнома турлари шартноманинг тарафларига қараб фарқланади, яъни масалан, йўловчи ва юк ташиш шартномасида унинг тарафлари сифатида бир томондан йўловчи (жисмоний

³⁰ Ф. Сайфуллаев. Ўзбекистон ССРнинг гражданлик ҳуқуқи. -Т.: Ўқитувчи. 1988. -121 б.

шахс) ва иккинчи томондан транспорт ташкилоти ташувчи сифатида иштирок этса, юк ташиш шартномасида бир томонда юк жўнатувчи ва иккинчи томонда юк ташувчи иштирок этади. Булардан ташқари, ташиш қандай йўллар билан амалга оширилишига қараб ҳам қуйидаги уч турга: ички қатнов бўйича юк ва йўловчилар ташишга; халқаро қатнов бўйича йўловчи ва юк ташишга; тўғри – аралаш қатнов бўйича йўловчи ва юк ташишга бўлинади.

Ички қатнов билан йўловчи ва юк ташиш деганда, бир транспорт корхонаси ҳаракат қиладиган чегарада, аниқроғи, мамлакат доирасида ташиш тушунилади. Айтайлик, Тошкент темир йўл чегарасидаги бир бекатдан шу йўл чегарасидаги бошқа бир бекатга юк ва йўловчилар ташиш. Шаҳар ҳудудида ҳаракат қиладиган транспортларда йўловчи ва юк ташиш ҳам шу турга киради.

Халқаро қатнов бўйича йўловчи ва юк ташиш деганда, Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўртасида амалга ошириладиган ташиш тушунилади. Айтайлик, Тошкентдан Москвагача темир йўл корхоналарининг иштирокида тегишли транспорт ҳужжати билан йўловчи ва юклар ташиш.

Тўғри-аралаш қатнов бўйича йўловчи ва юклар ташиш деганда, бир неча транспорт ва корхоналарнинг иштирокида ягона транспорт ҳужжати билан йўловчи, багаж ва юк ташиш тушунилади.

Мазкур турдаги шартномаларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири унинг предметиدير, яъни шартноманинг предмети товар ёки жўнатилаётган моддий бойликлар бўлмай, балки транспорт корхонасининг иккинчи тараф (мижоз) га кўрсатадиган транспорт хизматиدير.

Йўловчи ва юклар ташиш шартномаси қуйидаги қонунлар ва халқаро конвенциялар билан ҳам тартибга солинади:

1. 1964 йил 6 апрелдаги “СССР Иттифоқда темир йўллари устави”³¹. Бу Устав ҳозирги кунда ҳам собиқ ССР Иттифоқи ҳудудида МДХ давлатларининг келишувига асосан сақланиб, вақтинча амал қилиб турибди. Айни пайтда у темир йўллардан фойдаланиш бўйича давлатлараро битим мақомига эга. Шунингдек, бу ҳақда Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг 1992 йил 4 январь “Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигини тузиш тўғрисидаги битимни ва протоколни ратификация қилиш ҳақида”ги қарори³² ҳам мавжуд. Ҳозирги пайтда темир йўл билан боғлиқ мунбсабатларни тартибга солишда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати томонидан тасдиқланган Темир йўл устави ҳам муҳим ҳуқуқий манба ҳисобланади.

2. 1993 йил 7 майдаги Ўзбекистон Республикаси Ҳаво кодекси.

3. “Хўжалик юршувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 29 август қонуни.

³¹ СП СССР. 1964, § 5, ст. 36.

³² //Ўзбекистон овози, 1992 й., 5 январь, 4-сон.

4. “Шаҳар йўловчи транспортдан бепул фойдаланишни тартибга солиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 30 август қонуни.

5. “Табиий монополиялар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 24 апрель қонуни.

6. “Автомобиль транспорти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 29 август қонуни.

7. “Темир йўл транспорти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1999 йил 15 апрель қонуни.

8. “Шаҳар йўловчилар транспорти тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 25 апрель қонуни.

9. “Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 апрель қонуни.

10. Контейнерлар тўғрисидаги 1972 йил Халқаро Божхона конвенцияси.

11. Юкларни халқаро йўлларда ташишга мўлжалланган йўлда ташиш воситаларини солиққа тортиш тўғрисидаги конвенция, 1956 йил.

12. Халқаро ҳаво транспортида ташишларга доир айрим қоидаларни бир хиллаштиришга оид конвенция, Варшава, 1929 йил.

ФКнинг ташиш тўғрисидаги нормалари бу ҳақдаги умумий қоидаларнигина ўз ичига олади. ФКнинг 709-моддасига кўра ташишни, асосан, транспорт уставлари ва кодекслари ҳамда уларга мувофиқ қабул қилинган қоидалар тартибга солади.

Почтани ташиш ҳақида ФКнинг 39-бобида ҳеч нарса дейилмайди, чунки у алоҳида хусусиятларга эга. Шунинг учун почтани ташиш тегишли транспорт уставлари ва кодекслари ҳамда уларга мувофиқ равишда қабул қилинган қоидалар билан тартибга солинади.

ФКнинг 39-бобида халқаро йўловчи ва юк ташиш ҳақида ҳеч нарса дейилмаган. Бундай ташишлар халқаро шартномалар (транспорт конвенциялари) асосида амалга оширилади Ўзбекистон Республикаси иштирок этган халқаро шартномалар шаклига эга бўлган транспорт конвенциялари ФКнинг 7-моддаси мазмунига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги нормаларига нисбатан афзалликка эга, яъни транспорт конвенциялари ва бизнинг транспорт ҳуқуқи нормалари ўртасида қарама-қаршилик бўлганда, халқаро шартномалар нормалари амалда бўлади. Айни пайтда, транспорт конвенцияларида тартибга солинмаган ҳолатлар бўлса, Ўзбекистон Республикаси ФК, транспорт уставлари ва кодекслари нормалари билан тўлдирилиши мумкин.

Шунингдек, айтиш керакки, маҳаллий транспорт қатновини ташкил қилиш халқаро транспорт қатнови тартибига мос равишда ишлаб чиқилади ва ўзгартирилади.

МДХ мамлакатлари ўртасида йўловчи ва юкларни ташиш алоҳида тартибга бўйсунди. Темир йўл орқали йўловчи ва юк ташиш учун МДХ мамлакатлари ўртасидаги келишувга мувофиқ, 1964 йилги “ССР Иттифоқи темир йўллари Устави” вақтинча кучда қолдирилди. Бошқа турдага

транспортларда ташиш бўйича бундай турдаги келишув йўқ ва улар ўзаро тан олиниб, халқаро шартномалар қоидаларига асосан амалга оширилмоқда.

Амалиётда бундай тартибга солишнинг янгилигини ҳисобга олиб, МДҲ давлатлари ўртасидаги айрим ташишлар ички алоқаларга доир эски транспорт ҳужжатларига асосан амалга оширилмоқда.